Zalán Tibor

Költészet

Reggel vért hánytam
Majd kisütöm ebédre
Harmadnapja nem

Bertók László

Háromkák a költészetről

Hogyha költészet,
a galaxisok is csak
fájó testrészek.

✶

Gombot kötni rá,
eldugni a semmit az
árnyéka alá.

✶

Ceruza? Papír?
Mit ér, ha a hóra a
rigó lába ír?

NAPÚT

Irodalom, művészet, környezet

XII. évfolyam 3. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Borbély András** (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (dokumentum), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (tördelés), **Vincze Ferenc** (műbírálat), **Wehner Tibor** (művészet).
Szerkesztőségvezető: **Szondi Eszter**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.
Napút-kör: **Csűrös Miklós**, **Gazdag Dávid**, **Gráfik Imre**, **Hankiss Elemér**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radnóti Zsuzsa**, **Rakovszky Zsuzsa**, **Schwajda György**, **Konrad Sutarski** (tiszteletbeli konzulensek).
Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. mfsz. 29. • Telefon/fax: (1) 225-3474
E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu
A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41
Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

B2-páholy

Zalán Tibor: Költészet . . . . . borítóbelső

Bertók László: Háromkák a költészetről . borítóbelső

Előtér

Vörös István: A költészetről 3

József Attila

Valachi Anna: Időutazás 4
Szabó Roland: Képekbe zárkózik a semmi. . . 10
Kövesdi Veronika: A téboly nyugalma 13
Tverdota György: Zord bűnös vagyok, azt hiszem 15
Pálfi Ágnes: A „semmi" és az „űr" képzete két József Attila-töredékben. 22
Báthori Csaba: Párhuzamos képzetek Rilke és József Attila költészetében 26
Borbély András: Eltűnik hirtelen; A számok . . 32

Suhai Pál: Albumban; Hetedik X; A szem. . . . 34
Kiss Anna: Lobbanások 36
Tandori Dezső: Hamarosan-trilógia 37
Bágер Gusztáv: A rózsa neve, ideje; Temperamentum 40
Karácsonyi Zsolt: Esti metró. Az átmenet . . . 42
Lászlóffy Csaba: Anomáliák. 44
Dobai Péter versei; Máté Mária felvételei 47
Csáji László Koppány prózaverse. 50
Tarbay Ede három verse 52
Virágh László: Weöres Sándornak 54
Hodossy Gyula versei 55
Nyerges Gábor: Mediális vers 2009 teléről . . 56
Domokos Johanna négy verse 58
Kerék Imre: Pieter Claesz két festményére . . 60
Konczek József versei 62

Tárlat

Papp Tibor alkotásai (színes melléklet)
Wehner Tibor: A Papp Tibor station 65

Emlékezet

Pozsgai Zsolt: Jéghegyek őriznek (Schwajda György halálára) 67

Hangírás

Élet és művészet egysége (Kelemen Erzsébet beszélgetése Szombathy Bálinttal) 69

Ablak

G. Komoróczy Emőke: Kassák aktualitása . . . 75
Aki „újra meg újra…” (Lator László
és Németh Péter Mikola beszélgetése) . . . 85
P. Papp Zoltán: Míg olvasom, fönn vagyok
(Báger Gusztáv: Míg leírom, felébredek) . . 91
Kovács Flóra: A cipelés
(Iancu Laura: névtelen nap) 94

Immun Csoport

Iancu Laura: Félek; Órák; Képek 98
Prágai Tamás: Rubá'íyát. 100
Győrffy Ákos: Reggeli gyakorlatok 101
Ughy Szabina négy verse. 104
Végh Attila: Bestiárium; A szobában 108

Fénykör

Borbély János 109; Erdélyi Z. János 110;
Géher István 111; Király László 111;
Rakovszky Zsuzsa 111; Szávai János 112;
Szénási Ferenc 112

Hetedhét

Eugenio Montale: Arsenio
(Szénási Ferenc fordítása) 114
Szergej Jeszenyin versei
(Erdélyi Z. János fordításai) 116
Anise Klotz, Ján Šimonovič és Michel Butor
versei (Palágyi László fordításai) 118
Erich Fried versei (Cseh Károly fordításai) . . 120
Petko Vojnić Purčar: Versek az útitarisznyából
(Borbély János fordítása) 122
Michael Basse: Moszkva-polaroid
(Schiff Júlia fordítása) 125

Égalj

Szluka Mátyás–Szoboszlai Zoltán:
Szülőföldem, Biharország 128

Illusztrációk
Roszen Ruszev grafikái
25, 35, 43, 51, 57, 99, 103, 107, 113

E számunk szerzői. 68

Melléklet

Káva Téka – Napút-füzetek 43.

Hendi Péter: Alteregó

NAPÚT

Irodalom, művészet, környezet

XII. évfolyam 3. szám

„…a költészet maga?”

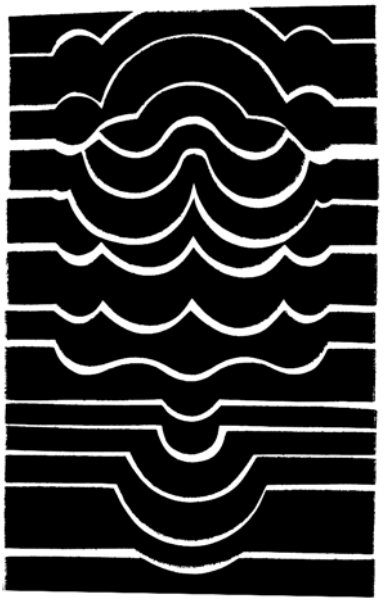

Roszen Ruszev grafikája

Kosáry Domokos, Sütő András, Székely Magda, Sánta Ferenc, Osztovits Levente, Lászlóffy Aladár konzulenseink után elhagyott most bennünket **Schwajda György** is. *Emlékét megőrizzük.*

A szám megjelenését
a **József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány**
támogatta.

Vörös István

A költészetről

Az a szöveg, ami hármat pattan a vízfelszínen, nem vers. Az a szöveg, amit el lehet dobni, nem lehet vers. Az a vers, amit be lehet dobni egy folyóba, maga a költészet. A költészet legkevésbé keresés közben található meg. Azért írok verseket, mert nincs semmi, ami jobban kivívná ásításomat náluk. Az unalomnál nincs izgalmasabb.

Az a szöveg, ami nem pattan hármat a vízfelszínen, nem is vers. A költészet legkevésbé a versekben található manapság. Azért írok verseket, mert nincs semmi, ami jobban kivívná ásításomat a költészetnél.

*

A vershez nem kell költő és költőnő, a versnek nincs gyerekkora, felnőttkora, tehát nem is halhat meg. Vers van a költészet halála, és van Auschwitz után is.

*

A költészet halott, mondta valaki, már nem emlékszem, ki, mert túl sok verset olvastam azóta, hogy ezt hallottam és el is hittem. Gyakran jártam akkoriban temetőbe, és a költők sírját kajtattam. Egyik sem volt más, mint másoké. A költészet tehát halott – de ez a lényege. És, mint minden halott, bomlik, férgek tenyésznek rajta, túlvilágot rohaszt a semmibe. Él, túlél, ráél, felülél, ellenél, föléél minden okoskodó mondásnak, minden okoskodónak, minden butának, minden költőnek és versgyűlölőnek, minden slágerszövegnek és gondolati rejtvénynek. Egyszóval halott.

*

Nem az a kérdés, mi a költészet, hanem az, hogy mi nem.

Valachi Anna

Időutazás

József Attila születésnapjai nyomában

Számoljunk vissza képzeletben százöt esztendőt!
1905. április 11. kedd, este fél kilenc. A ferencvárosi Gát utca egyik körfolyosós bérházának emeleti szoba-konyhás lakásában először sír föl az a csecsemő, akinek a születésnapját immár negyvenhat éve[1] a költészet napjaként ünnepeljük Magyarországon.

Szülei titkon azt remélik, hogy nagy jövő vár az öt és fél kilós újszülöttre, akit négy nap múlva Attila keresztnéven anyakönyveznek. Ez a név meglehetősen ritka akkoriban a külvárosi munkáskörnyezetben. A családi legenda szerint József Áron, a gyermek harmincnégy esztendős szappanfőző munkás édesapja – aki két lánya után már-már rögeszmésen fiú-utódra vágyott – egy jósálom hatására választotta a hun király nevét. A gyerekvárás idején megjelent álmában egy ősz öregember, akitől megtudta: teljesül régi vágya, fia születik, s híres ember lesz, ha felnő, ezért nevezzék Attilának.

A cseperedő fiúcska a születésével kapcsolatos legendát minden élethelyzetben titkos erőforrásnak tekinti. Még akkor is, amikor gyermeki ésszel fölfoghatatlan traumák érik. Hároméves, amikor apja egyik napról a másikra otthagyja a családját, alkalmi munkákból tengődő feleségére hárítva a három gyerek (Jolán, Etel, Attila) fölnevelésének terheit. Két esztendő múlva, amikor a gyönge-beteges mama nem bírja tovább a cselédeskedést, a kis Attila, hétéves nővérével, Etussal együtt falusi nevelőszülőkhöz kerül, állami gondozásba. Az ott átélt megrendítő élmény további sorsát és észjárását is meghatározza: öcsödi „nevelőapja" ugyanis a füle hallatára jelenti ki, hogy Attila név nem létezik, s azontúl Pistának szólítja. A megdöbbent kisfiú úgy érzi: a létezését vonják kétségbe – ezért állhatatosan ragaszkodik igazi nevéhez, önazonosságának szimbólumához.

„Az Attila királyról szóló mesék fölfedezése azt hiszem döntően hatott ettől kezdve minden törekvésemre – írja utolsó önéletrajzában –, végső soron talán ez az élményem vezetett el az irodalomhoz, ez az élmény tett gondolkodóvá, olyan emberré, aki meghallgatja mások véleményét, de magában fölülvizsgálja; azzá, aki hallgat a Pista névre, míg be nem igazolódik az, amit ő maga gondol, hogy Attilának hívják."[2]

Mindez ma már József Attila közismert legendáriumához tartozik, hiszen ahogy múlik az idő, a „csodagyerekként" elhíresült árva költő maga is tudato-

---

[1] A Magyar Írószövetség elnöksége 1964 kora tavaszán határozta el, hogy április 11-ét, József Attila születésének évfordulóját a költészet napjává nyilvánítják hazánkban.

[2] József Attila: *Curriculum vitae*. Az állást kereső költő 1937 februárjában nyújtotta be önéletrajzát az Első Magyar Papíripari Rt.-hez, de kérvényét elutasították.

san alakítja énképét a róla szóló híradásokban és verseiben. Barátai előtt valósággal kérkedik a nyomorával. Hányatott életútját a pikareszk regények mozgalmas epizódjaiként igyekszik beállítani a róla készülő újságcikkekben. 1928 nyarán már ő az „új magyar költő, akinek élete Jack Londonéval vetekedik”,[3] aki „Volt *kanász, szárazdajka, fahordó, kenyeres, cukrászfiú, hajósinas, kukoricacsősz, mezei napszámos, bankhivatalnok, könyvügynök, egyleti szolga, házitanító és újra rikkancs*. Próbált meghalni: *lúgkővel, gázzal, kötéllel, bicskával, méreggel és vonatelgázolással*. Huszonhárom éves”.[4]

Korai identitás-válságával magyarázható, miért érez egész életében belső késztetést, hogy születésnapjain, vagy április 11-éhez közeledvén, saját nevét és önreflexióit is beleszője verseibe. Így merít erőt a kiválasztottságára utaló Attila névből, s egyúttal önnön képzeletbeli halhatatlanságát is megalapozza. Úgy gondolkodik: a közreadott műalkotás mindaddig fennmarad, amíg az emberiség kollektív emlékezete: a kultúra létezik, a „hű meghallók”[5] által tovább éltetett versek pedig „ércnél maradandóbbá”[6] teszik költőjük nevét.

Időrendben olvasva József Attila születésnapi költeményeit, tanúi lehetünk, miként válik, önnön nevébe kapaszkodva, egyre öntudatosabbá az apátlan-anyátlan, szeretetre sóvárgó, lelkileg roppant labilis-sérülékeny fiatalember. „Derekamban tizenhétéves izmok ringatóznak / És szemem meg nem csorbul a horizontnak az élén. / Én vállamra veszem a Tavaszt / S a szívemnek hozom el”. Emberfeletti tettekre edzi magát a mágikus szavakkal *Erőének* című versében, de azt sem titkolja: „ajkaim keserű rimeknek a bánatát facsarják […] S én még tudok is alázattal borulni / Anyám begyepesedett koporsójára”.[7]

Szülei – kivált apja – emlékéhez azonban ellentmondásosan viszonyul. Hiányukat büszke-provokatív tagadással híreszteli 1925 tavaszán *Tiszta szívvel* című versében: „Nincsen apám, se anyám, / se istenem, se hazám / se bölcsőm, se szemfedőm / se csókom, se szeretőm.”[8] Egy hónappal később, huszadik születésnapján írt *Április 11*. című versében csalafinta logikával, szükségszerű

---

[3] Lásd: [Márer György:] *Új magyar költő, akinek élete Jack Londonéval vetekedik*. A Hét, 1928. május 4. In: *Kortársak József Attiláról I–III*. Szerkesztette: Bokor László. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta: Tverdota György. Akadémiai Kiadó, Bp., 1987. Idézett hely: I. 110–112.

[4] Németh Andor: *Írók furcsa élete*. József Attila. Literatura, 1928. augusztus. In: *Németh Andor József Attiláról*. Sajtó alá rendezte: Réz Pál. Gondolat, Bp., 1989, 345–351. (Kiemelések az eredetiben.)

[5] József Attila *A város peremén* című versében használja ezt a jelzős szerkezetet, a költészetét értő és továbbörökítő befogadókra célozva.

[6] Vö.: *„Exegi monumentum aere perennius”* – magyarul: „ércnél maradandóbb emléket állítottam magamnak”. Az írói halhatatlanság tudatának jelmondata – eredetileg Horatius római költő ódájából vett idézet –, mely szállóigévé vált.

[7] József Attila: *Erőének*. 1922. április 11. körül íródott; jellegzetes születésnapi vers. (Lásd: *József Attila összes versei*. Közzéteszi: Stoll Béla. I–III. Balassi Kiadó, Bp., 2005. Idézett hely: III. 92. – A továbbiakban: Stoll.)

[8] József Attila: *Tiszta szívvel*. Megjelent 1925. március 25-én a Szeged című hírlapban. (Lásd: Stoll, i. m. I. 386–387.; III. 136–137.)

véletlen következményeként teremti meg önmagáról a rendhagyó származású, nagyra hivatott ember legendáját. A családfa növényi természetére asszociálva, a virágok beporzásához hasonló természeti jelenség metaforájával jeleníti meg világrajöttét, amint a szeszélyes szél saját „fiaként" röpteti őt falvakon-pusztákon át a „pesti, csatakos külvárosba": „A kártyás munkásnak fiúként, / S a szép, ifjú mosóasszonynak, / Ligetnek, sárnak, vágynak, célnak, / Fejkendőbe kötözött gondnak."[9]

S mivel április 11. az első világháború előtt állami ünnep volt[10] – az Osztrák–Magyar Monarchia magyaroknak szóló törvényszentesítésének évfordulója –, a költő saját születésének időpontját („valami nagy ünnep volt") országos jelentőségű eseménynek nyilváníthatta: „Reménységnek és tulipánnak / Kicsikis deszka alkotmányba / 1905-ben így / Iktattak be az alkotmányba."[11]

Világrajötte dátumán kívül saját nevét is verscímmé emelte: *„József Attila,* hidd el, hogy nagyon szeretlek, ezt még / anyámtól örököltem, áldott jó asszony volt, látod, a világra hozott" – így kezdődik *József Attila*[12] című vallomása – önmagához. Anyja hiányát mind gyakrabban említi múltban kutakodó, de még nem számadás jellegű születésnapi költeményeiben. „Anyám meghalt, most nem tudom, hogy viselkedjem vele szemben"[13] – fogalmazza meg huszonegy esztendősen legbensőbb dilemmáját, amelyre élete utolsó éveiben öngyötrő emlékezéssel, „szabad ötletekre", spontán képzettársításokra alapuló lélekelemző módszerrel keresi majd a választ.

Párizsi tanulmányai idején, „anarchista" korszakában is kedvét leli a névmágiás költői játékban. Batu kán, a nyugathódító tatárok fővezérének „pesti rokona"-ként, megfélemlítő harci kiáltásokkal, fenyegető hadüzenetként jelenti be létezését új kötete nyitódarabjának szánt, *Bevezető* című versében: „hejh burzsoá! hejh proletár! – / én, József Attila, itt vagyok!"[14] Ugyanezzel a lendülettel írja meg *József Attila* című „sírversét", melyben múlt időben, külső szemlélőként idézi föl önnön „néhai" alakját, erényeit keserű tapasztalataival ellenpontozva: „Vidám és jó volt s tán konok, / ha bántották vélt igazában. / Szeretett enni s egyben másban / istenhez is hasonlitott. / Egy zsi-

---

[9] József Attila: *Április 11*. A verset a költő Szegeden írta, és 1925. április 22–23-án írt levelében küldte el Szatmári Rozáliának, a költő szegedi egyetemi társának. (Lásd: Stoll, i. m. I. 398–399.; III. 137–138.).

[10] 1898-ban az Osztrák–Magyar Monarchia Magyarországán nemzeti ünneppé emelték április 11-ét, az 1848-as alkotmányos és polgári átalakulást rögzítő ún. áprilisi törvények szentesítésének emléknapját. Ez az ünnepnap érvényben volt egészen 1927-ig, március 15-e hivatalos ünneppé nyilvánításáig.

[11] Uo.

[12] József Attila: *József Attila*. (A vers első sorában, a név eredetileg is kurzív.) A Kassák hatását idéző vers minden bizonnyal 1925-ben, a költő bécsi tanulmányai idején íródott, az avantgárd irodalmi mintáit követve. Stoll Béla is ennek alapján sorolta be a kritikai kiadásban. (Lásd: Stoll, i. m. I. 375.; III. 130.)

[13] József Attila: *[Anyám meghalt…]* Stoll Béla az 1926 nyarán keletkezett versek között közölte a kritikai kiadásban. (Lásd: Stoll, i. m. I. 471.; III. 143.)

[14] József Attila: *Bevezető*. 1927. május 8-i levelében küldte el Budapestre nővérének, József Jolánnak. (Lásd: Stoll, i. m. I. 525.; III. 148.; 153.)

dó orvostól kapott / kabátot és a rokonok / úgy hívták: Többé-itt-ne-lássam. / A görög-keleti vallásban / nyugalmat nem lelt, csak papot – / országos volt a pusztulásban". A vers végén még meg is vigasztalja a „gyászolókat": „no de hát ne búsuljatok".[15]

Ekkoriban még – nyilvánvalóan kompenzációs szándékkal – nyeglének tűnő, polgárpukkasztó stílusban emlegeti az árvaság, a társtalanság fájdalmas tapasztalatait:

„Nemzett József Áron,
szappanfőző, aki már
a Nagy Óceánon
szagos füveket kaszál.

Megszült Pőcze Borcsa,
kit megettek a fenék,
gyomrát, hasát sorba,
százláb súroló kefék.

Szerettem Lucámat,
de Luca nem szeretett.
Bútoraim: árnyak.
Barátaim nincsenek."[16]

A hetyke hang azonban megtévesztő: szomorú életleltár ez, a huszonhárom éves költő magányának, hiányérzeteinek megrendítő jegyzéke.

Keresztnevét 1933 tavaszán írja le utoljára versben, az osztályharc fontosságát magyarázó költemény utolsó strófájában: „Attila, folytatnám, de unnád; / tudod, hogy nem élsz lazacon – / vagy ténferegsz, vagy adnak munkát / s itt állsz és ott ül a haszon".[17] Az ugyanekkor született „történelmi ódában", *A város peremén* című híres versében még a kollektívában feloldódó *én*, az „új nép, másfajta raj" szószólójaként fejezi ki magát a költő, „az adott világ varázsainak mérnöke", aki „tudatos jövőbe lát / megszerkeszti magában, mint ti / majd kint, a harmóniát."[18]

Huszonnyolc évesen azonban be kell látnia: a vágyott Petőfi-szerepet – az önbeteljesítőnek szánt versbeli jóslat ellenére – nem játszhatja el a valóságban, legföljebb képzeletben. Szíve (önmaga versbeli megjelenítője) és szava

[15] József Attila: *József Attila*. Stoll Béla a *Bevezető* párversének tartja. Szerinte a vers valószínűleg 1928. február–március körül, a költő Párizsból való hazatérése után keletkezett, amikor Makai Ödönnel való összeveszése miatt hónapokig nem volt hol laknia. Megjelent az Együtt 1928. április 10-i számában. (Lásd: Stoll, i. m. II. 24.; III. 153.)

[16] József Attila: *Nemzett József Áron*. A költő 1928 áprilisában küldte el a vers kéziratát Kuncz Aladárnak. (Lásd: Stoll, i. m. II. 26., III. 154.)

[17] József Attila: *Haszon*. Megjelent a Korunk 1933. szeptemberi számában. (Lásd: Stoll, i. m. II. 184–185.; III. 191–192.)

[18] József Attila: *A város peremén*. Megjelent a Korunk 1933. július–augusztusi számában. (Lásd: Stoll, i. m. II. 172–176., III. 188–189.)

(költői fegyvere) kényszerű aszkézisben várja az elhúzódó „téli éjszaka" végét, a „semmi ágán vacogó szív"[19] metaforájával szemléltetve kozmikus magányát és szavai hiábavalóságát: „Fáj a szívem, a szó kihül. / Dehát kinek is szólanék".[20]

Számvetései egyre riasztóbbak: „Ettem-ittam fekete, undok / mocskot és csípős trágyalevet; / ember vakmerőbb nem lehet. / Ám eddig sohasem voltam boldog. // Engem sunyiságra oktat az erkölcs. / (Rólad is ezt hiszem.) / Huszonnyolc éve éhezem. / Rajtam már csak a fegyver foghat."[21]

Személyes kudarcaira, szenvedéseire, felnőtté válási képtelenségének okára 1934-től már egyetemes érvényű választ keres. A pszichoanalízis kínálta módszert követve, már terapeuta irányítása nélkül is, mind intenzívebben merül el személyes múltjában. Az *Eszmélet* című versciklusban fogalmazza meg döntő felismerését, mely huszonkilencedik születésnapjához köthető: csak a családi kötöttségeitől megszabaduló, felnőtt férfi képes szabadon alakítani a sorsát. Az individualizáció – az egyénné válás – feltétele tehát a születés és elvegyülés után: a kiválás. „Az meglett ember, akinek / szívében nincs se anyja, apja, / ki tudja, hogy az életet / halálra ráadásul kapja / s mint talált tárgyat visszaadja / bármikor – ezért őrzi meg, / ki nem istene és nem papja / se magának, sem senkinek."[22]

De aki szenved az egyedülléttől és „nem tud mást, csak szeretni",[23] annak a leválás/elválás kibírhatatlan érzelmi megpróbáltatásnak tűnik.

Anyja – akivel valaha egy testet alkotott – 1934-től kezdve főszerephez jut „tűzhelyre, családra" vágyó fia ontogenetikus, én-központú költészetében. A titkos összefüggések nyomába eredő, múlt-centrikus, oknyomozó pszichoanalitikus látásmód a költő ön- és világszemléletét is megújítja. Miközben terapeutája, Gyömrői Edit rendelőjében szabad asszociációval igyekszik föltámasztani és tudatosítani elfojtott-eltemetett gyermekkori élményeit és traumáit, eltűnnek az idő és a tér korlátai.

Pszichodrámaszerűen újraélt élményei alapján – a kezelés során elsajátított analógiás gondolkozás birtokában – univerzális világmodellt alkot, a magzati lét idején anyjával duál-unióban élő gyermek nézőpontjából, aki számára az anyaméh jelenti a világmindenséget és az ősbiztonságot. Újra meg újra átéli képzeletben a végső elszakadás lelki megrázkódtatását, s a benne élő gyermek szabadjára engedett ösztönös késztetéseivel, indulataival táplálja ambivalens érzésvilágú anyaverseit.

---

[19] József Attila: *Reménytelenül. Lassan, tűnődve*. Megjelent a Nyugat 1933. április 1-jei számában. (Lásd: Stoll, i. m. II. 201.; III. 196.)

[20] József Attila: *Vas-szinű égboltban…* Megjelent a Békésmegyei Közlöny 1934. december 2-i számában. (Lásd: Stoll, i. m. II. 203.; III. 196.)

[21] József Attila: *Számvetés*. A vers keltezése: „Bp. 1933. nov. 11. 8-kor a Bucsinszkyban". (Lásd: Stoll, i. m. II. 222–223.; III. 200.)

[22] József Attila: *Eszmélet*. X. – A versciklus a Pesti Napló 1934. augusztus 15-i számában jelent meg. (Lásd: Stoll, i. m. II. 236–247.; III. 201–202.)

[23] Az *Eszmélet* IX. strófájában írja: „Láttam, hogy a mult meghasadt / s csak képzetet lehet feledni; / s hogy nem tudok mást, mint szeretni, / görnyedve terheim alatt – / minek is kell fegyvert veretni / belőled, arany öntudat!"

Ekkortájt már szinte minden verse „születésnapinak" minősíthető, hiszen az emlékezés rituáléja – mely egyben a halott anya virtuális újrateremtése – minduntalan fölidézi önnön világrajöttének pillanatát, egyúttal a véges emberi lét biológiai és morális törvényeit: „A csecsemő / is szenvedi, ha szül a nő. / Páros kínt enyhíthet alázat […] Kettős teher / s kettős kincs, hogy szeretni kell"[24] – írja a Gyömrői-korszak summájának tekinthető *Nagyon fáj* című költeményében. Szerelmi kudarcai okát is szorosan összekapcsolja az imádott-gyűlölt, „hűtlen" anya emlékével, aki korai halálával ugyanúgy sorsára hagyta gyermekeit, mint annak idején kámforrá vált apjuk. „Ki szeret s párra nem találhat, / oly hontalan, / mint amilyen gyámoltalan / a szükségét végző vadállat"[25] – a szikár ténymegállapítás mögül kihallatszik a hiányával kísértő mamának szóló burkolt szemrehányás.

Az „anyja szerelmén csüggő" harmincegy éves költő a reménytelen szerelmi vágyódás disszonáns érzéseit mozgósítva, nosztalgikus-áhítatos-átkozódó, majd kijózanodó hangon szólongatja szülőanyját a *Kései siratóban*, s végül rezignált-bölcs férfiként néz szembe a mindenkire érvényes léttörvénnyel: „Kit anya szült, az mind csalódik végül, / vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni. / Ha kűzd, hát abba, ha pedig kibékül, / ebbe fog belehalni."[26]

A „haragvó halállal"[27] kibékülni kész költő a Flóra iránt érzett, új reményeket keltő szerelem kétes bizonyosságába kapaszkodva írja utolsó születésnapi versét 1937. április 11-én. Játékos-magabiztos hangon, már minden létező szenvedést maga mögött tudva, „csak azért is" derűvel néz szembe az idő múlásával: „Harminckét éves lettem én". A könnyed lejtésű, virtuóz formájú-rímelésű „meglepetés-költemény" csak félig életleltár; valójában költői prófécia, mellyel önnön halhatatlanságát jósolja meg a költő: „Én egész népemet fogom / nem középiskolás fokon / tani- / tani."[28]

Ekkor még nem is sejti, milyen hamar valóra válik jövendölése. Alig nyolc hónap múlva kezdődik az új időszámítás, posztumusz öröklétének kezdete. Tragikus halálának napját, december 3-át méltán tekinthetjük második – irodalmi szempontból az igazi – születésnapjának, hiszen életében csak kevesen tudták fölmérni költészetének jelentőségét. Szárszói temetésétől szilveszterig

---

[24] József Attila: *Nagyon fáj*. Megjelent a Szép Szó 1936. novemberi számában. (Lásd: Stoll, i. m. II. 366–370.; III. 226–227.)

[25] Uo.

[26] József Attila: *Kései siratót*. Megjelent a Szép Szó 1936. decemberi számában. (Lásd: Stoll, i. m. II. 391–395.; III. 229.)

[27] József Attila: *Flóra*. Megjelent az Ujság 1937. március 28-i számában. Az idézet szövegkörnyezete: „Lennél-e nyugtom mindenütt a rosszban? / Fontold meg jól, szived mily terhet vállal, / Én, aki vele mind csak hadakoztam, / kibékülnék a haragvó halállal." (A szövegforrásokról lásd: Stoll, i. m. II. 428.; III. 241.)

[28] József Attila: *Születésnapomra*. Megjelent a Szép Szó 1937. április–májusi számában. Stoll Béla jegyzetei szerint a verset 1937. április 10-én, születésnapja előestéjén olvasta fel Flórának a költő a Budai Vigadó kávéházban. Idézi Fehér Erzsébet észrevételét is, mely szerint „a vers létrejöttében inspiráló szerepe volt annak a ténynek, hogy a költő álláskérelmét elutasították". (Lásd: Stoll, i. m. II. 446–447.; III. 242–244.)

azonban, alig egy hónap leforgása alatt, több mint száz cikk jelent meg róla – harmadannyi, amennyi az első kötetétől számított tizenöt év alatt összesen; s akadt olyan nekrológíró is, aki már a temetés másnapján „a mai magyar irodalom legnagyobb költőjeként”[29] búcsúztatta.

Beteljesedett hát a családi jussként rá hagyományozott legenda: a jóslat valóra vált. József Attila önkéntes halálával posztumusz örök életre „szülte” magát, s ma is „egész népét” tanítja eszméltető költészetével.

Ezzel visszaérkeztünk a jelenbe. Időutazásunk véget ért.

Utóélete legalább ilyen kalandos – de annak a történetnek már nem József Attila írta a forgatókönyvét.

---

[29] Lásd: g. i. [Gábor István]: *Egy „mai magyar” a mozdony kerekei alatt*. Brassói Lapok, 1937. december 6. 2. (Szövegét lásd in: *Kortársak József Attiláról*. I. 573–574.)

Szabó Roland

Képekbe zárkózik a semmi

József Attila művészetének egysíkú meghatározása – mint a klasszikus modern magyar irdalom csúcsteljesítménye – nem képezheti vita tárgyát ugyan, azonban nem ebben a kijelentésben érhetjük tetten s határozhatjuk meg igazán művészetét. Pályájának időbeli korszakolása szintúgy csupán rákényszerített táblázatízű sablonmegoldás, nem helytálló. Sokkal inkább azok a visszatérő pillanatok és pillanatképek körvonalazzák poétikáját, melyek az éppen aktuális válságának alapélményszerű művészi vetületei. Ez a képiség merőben újító és mindmáig meg nem haladott a magyar irodalomban, az a fajta teljesség iránti igény, mely minduntalan megpróbálja leleplezni a semmit, megpróbál túllépni azon. Ahhoz képest tudjuk meghatározni őt, hogy éppen mi generálja a semmibe menekülést, melyek azok a negatív mementók, melyek kikényszerítik belőle a zsenit. Tehát fellelhető egy olyan sajátos vonal, mely végigfut lírájának egészén, s összekapcsolja azt. József Attilának ilyetén szempontból nincsenek korszakai, ő maga a magyar irodalom nagy korszaka. S ilyetén szempontból nem létezhet „a mi József Attilánk” sem, hanem az én, a te meg az ő József Attilája van. Lehetetlen vállalkozás történeti ketrecekbe kényszeríteni azt, ami a semmit próbálja berángatni a realitásba, a megfoghatóságba zárni; a világegészhez képest értelmezni a lélek igencsak depresszív, kétségbeesett üresség-ét. Verseiben a lírai én minduntalan reflektál önmaga válságára, mely válságokat a létkérdés megválaszolhatatlansága és a nő generálnak, s egyúttal e kettő együttes megvalósulása teszi teljessé a pánikszerű létkiáltást.

József Attila még nyugalmában is üvölt, hiszen legnagyobb problémája, hogy a nőben nem találja a nőt – nem is azt keresi, csupán a támaszt. Azt a biztos pontot kutatja, s remegve próbálja megragadni, mely átbillenthetné őt a

semmiből a valóba. Éppen ezért központi helyet foglal el kilengéseiben a Mama, ezt a valódi Mamát igyekszik megélni a nőkben, aktívan feltételezi bennük a gondoskodót. Azonban ez a keresés minduntalan a görcsös találni vágyás akadályába ütközik, s e negatív élmény kiteljesedése járul hozzá az igazi József Attila-élmény megéléséhez.

E sajátos világ másik meghatározó szegmense az életélményből bontakozik ki s húzódik végig a semmi vonalán. Nem az éppen aktuális negatív élettapasztalat, a folyamatos csalódás vetületei rajzolják a pesszimizmus képiségét, hanem éppen ezek állandósága ösztönzi s mintegy nyomatékosítva rezignálja e tapasztalatot.

József Attila verseiben kár keresni a klasszikus kategóriákat, ezek látszólagosak csupán. A szerelem nem szerelem itt, a tájleírás nem ábrázolás, s túllép a kifejezésen is, az Isten apa-képként való értelmezése zsákutca, sokkal inkább önmaga pozitív képe az, melyet a semmi állandó fölbukkanása kényszeredetten ellenpontoz. Itt, ebben a művészetben a sablonos témák szétesnek, összetörnek. Az ő művészete belenyugvás a végzetbe, kezdetben panaszolva, később a panaszt is megunva bezárkózik a semmibe.

Tisztaság, elmélyülés és döbbenet már a fiatalkori lírája is, a hiány legmélyebb élménye sejlik fel a tizenhét éves fiúnál, ki énjét egy *vadalmafá*ba ülteti. Ez a metaforikus alapmozzanat végigfut átlényegült taktusán, de metonímiaként az apa hiánya miatti szerepvállalás; s már ez előfutára annak a platformnak, melyen megéli a személyes lét kudarcát.

A lírai én léthelyzetének egyik legtisztább megnyilvánulása a *se* viszonyjelentés *Tiszta szívvel* versében, hol a tagadószó kilencszeri ismétlésével minduntalan igyekszik nyomatékosítani a világtól való megfosztottságát, azt a léthelyzetet, mely az univerzumból való kiszakadás állapotát tükrözi. Az egyre inkább szaporodó agresszív cselekvő igék – mint a *betörök, ölök, felkötnek, elfödnek* – disszonáns hangulatisága merőben rájátszik a tagadás minőségére, s így lesz teljes az élmény, a semmiérzés felforgató üvöltése.

József Attila költészetének súlypontja a Mama-élmény. A *Mama* a magyar irodalom legtöbbet emlegetett újdonsága, értelmezések sokasága született meg e vers kapcsán. Hogy mi adja mélypontját? Hogy miért lyukadunk ki folyton ennél a látszólag egyszerű retorikájú, de annál magasabb esztétikumot magába záró szépségnél? Ékes bizonyítéka ez a felnőtt én hiányának. József Attila sosem volt felnőtt. Nem tudott és nem is akart az lenni. Kényszeredetten visszazuhan a gyermekség világába. A vers ugyanakkor alátámasztja azt a nyilvánvaló tényt is, hogy a sebek föltépése löki őt a tökély felé. A nyugodtnak látszó leíró felütés a vád nyilvánvaló előkészítése, a lírai én észrevétlen felnőttségéből a gyermekségbe menekül, s itt panaszolja fel csalódását. Az anya némasága kimondatlan halálmetaforaként értelmeződik, s a lírai én e gyermeki minőségében találja meg az őszinte hangot, mely a megbánás retorikájában szintetizálódik s válik teljessé. A vers mélypontja a *késő* szóban keresendő, mely mintegy kiszólásként rádöbbenti az eddig eltitkolt felnőtt én meglétére, mely csak a Mama mellett találhatja meg nyugalmát.

Az *Óda* meglepő paradox világa, mely a *nyár-csend* kettősségén fut, felforgatja az irodalomban megszokott azonosításokat. A nyár nem metafora,

hanem a szárazság metonímiája, az élettelen csendé – *Szoktatom szívemet a csendhez*. Mintegy önvallomásként értelmeződik a csendhez fűződő állandó József Attila-i alapélmény – *Nem oly nehéz*. A látszólag szerelmi költemény – *látom előrebiccenni hajad, megrezzenni lágy emlőidet* – kezdetben ügyesen rejti el a Mama-hiány gyötrő fájdalmát, majd amikor az üresség kikiált, nyilvánvaló a Mama – *hogy szeretlek, te édes mostoha!*; ezt felerősíti a *Szeretlek, mint anyját a gyermek* hasonlat. A vers csüggesztő disszonanciája ismét az üresség kategóriájánál lyukad ki, kétségbeesett kiáltások juttatják el a verset érzelmi csúcspontjára. Ez nem egy szerelmes vers. A létharc verse.

A Mama-élmény mélypontja Kozmutza Flóra. A hozzá írt Flóra-ciklus a magyar irodalom rendhagyó ékessége. Flóra egyszerre a Mama és a Nő. Talán ez az egyetlen pontja József Attila költészetének, hol képes kilengeni az anyakeresés depressziójából, s megjelenik a végső csalódás. A ciklusban immár teljesen felszámolódik a rátalálás reménye, Flóra az utolsó menedék a halál előtt. A *Hexaméterek* bravúros tavasz-metonímiája – *Roskad a kásás hó, cseperészget a bádogeresz már* – allegóriaként értelmeződik tovább, azonban az *és beleborzongok, látván, hogy nélküled éltem* kijelentés ellenpontozza a tavasz létjogosultságát; ebből a pozícióból az első versszak tavaszképe ellentétben van a lírai én belsőjével, mely épp az éledésben haldoklik immár.

A *Légy fegyelmezett!* felütéssel nyitó *Téli éjszaka* még legkisebb szikrájában sem viseli magán a tájleíró versek metaforikus elmúlás jellegét. Ez a vers az életmű fordulópontjaként is értelmeződik, az univerzum korlátok közé kényszerítésének megnyilvánulása. A versen végighúzódó akarat az ürességet szeretné fegyelmezni. A *Hallod-e, csont, a csöndet?* metonímia a létből hazaballagó magányt szólítja, s mintegy ellentétbe állítja a csönd iszonyatos semmijellegével. Az *Összekoccannak a molekulák* a világ egysíkúságának metonímiája, a részecskék találkozásának apró és monoton zaja a csöndet erősíti s teszi elviselhetetlenné. Szokatlan perszonifikációk – *mintha a szív örökről örökre állna; Üllőt csapott a tél; Ezüst sötétség némasága holdat lakatol a világra; a csönd kihűl; a pusztaság fekete sóhaja lebben; a sarkon reszket egy zörgő kabát; rálép a lábára a tél* – minduntalan kísérletek a semmi birtokba vételére; csöndes rezzenő zörgései az űrnek. A lírai én itt még rendet képes teremteni a rendezetlenségben.

A *lassan tünődés* pozíciójából beszélő én visszafordul a rendezetlenségbe, képtelen elvonatkoztatni önmaga és a világ kapcsolatának megfejthetetlenség-problémájától. Már-már idegesítő a semmi minduntalan jelenléte, vajon csal, becsap? Ha igen, azt mesterfokon. Kimondatlan megfogalmazódik a semmi létkérdése: mi a semmi? A világ az, avagy a lírai én önmaga? A csillagok bámulása – melyet nyomatékosít is: *s nézik, nézik* – József Attila meghaladhatatlan stilisztikai bravúrja, az a megszemélyesítés, mely az univerzum létének metaforája, ugyanakkor a semmiben tengődő elérhetetlen testek metonímiája. A világ a semmi!

A világüresség élménye erősödik fel a *Vas-színű égboltban…* páratlanul nyugodt képvilágában. Halott metonímiák hada sorakozik itt fel, melyet az élettelen epithetonok erősítenek fel: *lakkos, hűvös, zajtalan, hangtalan, elillant* – a lírai én a semmi ágán ülve kémleli a mesterséges és gépies világ korlátozó

rendezetlenségét, s mint aki élő részese az univerzumnak, kilóg az élettelenségből, de nem panaszol, beletörődik önmaga válságába – *Dehát kinek is szólanék* – –. A versszakok végi gondolatjelek vizuálisan jelenítik meg a fekvést, a vízszintes tehetetlen pozíciót.

A *Dunánál* – közösség és egyén, történelmi meghatározottság – sokak által szeretettel boncolgatott problematikája mellett a vers nagysága talán nemcsak ebben lelendő; a lírai én helye az adott szituációban lehet itt a másik fő kérdés: *A rakodópart alsó kövén ültem, / néztem, hogy úszik el a dinnyehéj.* Igen, az a dinnyehéj maga az én helye az univerzumban. Egy hasonlat, melyből kifejlődött az énpozíció metaforája. Végtelen víz, állandó körforgás, de a dinnyehéj csak jelentéktelennek tűnő mozzanata a végeláthatatlan körforgásnak.

Utolsó költeményeiben a megnyugvás az üvöltés retorikájához folyamodik. A *Bukj föl az árból* kétségbeesett kísérlet a leszámolásra a semmivel. Ellenpontozó retorikájában szemben áll egymással az Isten és a semmi. Magányának megszüntetésére tett utolsó kísérlete ez a csodás költemény, hol már a bűntelenség elvetése mellett a bűnös lélek válik számára megoldássá, hiszen az ártatlanság unalmas, bűnös akar lenni; foglalkozzanak vele. A vers súlypontja a negyedik versszak *egyedül* szava, mely szinte programszerűen megjelenik válságélményében, így itt is. Az emberarcú felszólítás a hiánnyal szembenéző lírai én metaforája. Önmagával néz farkasszemet!

József Attila líráját tehát időrendbe, sematikusan korszakokba kényszeríteni felesleges vállalkozás. Ez a költészet a magyar irodalomban páratlan egységet mutat. Az állandóan visszatérő űr, hiány, csend és semmi végigfuttatható az egész életművön. Megtalálja a semmit a Mamában, a nőkben megtalálja a Mamát, a semmi pedig minduntalan jelen van létkiáltásaiban is. A programszerűen megjelenő élettelen anyagi világ – vas, rozsda, elemi részecskék –, s az ahhoz kapcsolódó állandó színvilág – kék, ezüst, szürke – pszichológiailag és stilisztikailag is felerősítik a semmi megélését…

Kövesdi Veronika

A téboly nyugalma

Szakad. Az elején még elszántnak tűnt, amolyan tántoríthatatlan harcosnak. Most már csak rutinból folytatja. A fáradt macskakövek között hömpölygő mocsokfolyó meleg tócsába gyűlik az utca alján. Ugyan… még egy özönvíz is kevés lenne.

Egy órája már kávéillatú cigarettafüstben pácolódnak a gondolataim. Szinte eggyé váltam a székkel, az asztallal, a fehér csészével. Számtalan hasonló kávéházi kompozíció ül körülöttem. Tízlábú, füstölgő, néma lények, olykor egymás szemébe nézve merednek maguk elé.

Az ajtó éles visszacsapódására senki sem mozdul. Belép egy kalap. Lassan követi a kabát, a cipő. Körbenéz. Kikerüli az esernyőtartót (alatta valóságos tenger gyűlt össze, a cipő-

talpakról lehulló sárvitorlások örömére), határozottan elindul. Felém.

Nem köszön. Kihúzza a velem szemben lévő széket és leül. Leveszi a kalapját, letörli róla a méla vízcseppeket és az asztalra teszi. Összefonja karjait maga előtt, és az arcomba fúrja sovány tekintetét. Vár. Mégis mit kéne mondanom?

Mennyi ember, embertelenség… Jaj, néz körül, még most sem értenek!…

Valami lankadt félmosoly játszik az ajkán, és érezni kezdem a köztünk súlyosan heverő higgadt tébolyt.

Mondd, nekem is az lesz… az a vége? Néha csak bámulom az el-elfolyó vagonokat, és azt képzelem, hazavisznek. Aztán úgy ébredek, mint aki el sem aludt: itthon vagyok. Az őrület ugyanoda vezet? Mondd már! De ne a valódit.

Az ajkába harap. Mintha erővel akarna visszatartani valami mélyen, belülről kiszakadó üvöltést. Ökölbe szorítja hűvös, kék eres kezét. Mozdulatlanul toporzékol.

Szerettél valaha? Ha valakivel minden titkodat megosztod, az nem szerelem. Csak pszichoanalízis. Jaj, mégis kit kerestél? Találtad volna meg magadat inkább!

Bőg. Úgy, mint egy gyerek. Az asztalra borul, karjai közé temeti az arcát. Reszket az egész teste. Mintha egy szövetkabátnyi fájdalom ülne velem szemben.

Hiányzik, ugye? Még csak el sem búcsúzhattál. Nem hibáztál. Akkor minek vádolod magad? Olvastam minden tébolyult rohamod, verssorokra szaggatva. Belőlem szólsz, kiírsz mindent a lelkemből, és nekem már nincs mit elmondanom.

Fölegyenesedik és belebámul a lelkembe.

Te beteg vagy. Őrült. Mindketten tudjuk. És pont ez a lényeg, nem? A valami más. Véletlen volt? Teljesen mindegy. De várhattál volna még pár évet, hogy lásd: képes a világ a te sorsodnál szörnyűbbet is produkálni. Téged utcára rakott minden létező…

Nem tudom, hányadikat szívom, mióta itt van. Mélyet szívok, szétárad a nikotin a tüdőmben, lassan kifújom. Mondani akarok valamit, de csak most veszem észre, hogy nem mozdul az ajkam. De muszáj tudnom, muszáj válaszolnia. Csodálkozva néz rám.

Hazaértél a semmibe, Attila!?

Szárad. Minden újra poros és repedt lesz. A kosz nem tűnik el, csak máshol összpontosul. Egy szomjas fűszál rémülten esőcseppet keres a vastag ég alatt. Fáradt madárcsicsergés szökik be a résre nyitott ablakon. Nem lett sokkal, sokkal nehezebb a tavasz?

Tverdota György

Zord bűnös vagyok, azt hiszem[1]

Egy állítással kezdem, amely annyira nyilvánvaló, hogy bizonyításával nem szükséges bajlódni: József Attila kései korszakának, 1933–1934-től a haláláig tartó időszaknak az egyik domináns témája a bűn. Mielőtt napirendre térnénk a dolog fölött, hogy hát Istenem, egyik költő ilyen témát választ, a másik meg olyat, gyorsan megjegyzem, hogy csöppet sem magától értetődő, s ennélfogva ritka is, mint a fehér holló, hogy egy költőt ilyen mértékben megszálljon a bűn témája, hogy ne tudjon tőle elszakadni. Az ószövetségi zsoltárokban gyakran szóba kerül az ember bűnössége, hiszen a zsoltárokban Istenhez fohászkodik az ember. Istenhez, aki a vesékbe lát, s az Úrhoz szólva célszerűbb bevallani, amit ő úgyis tud. De a magas költészet ebben a tekintetben nem követi a zsoltárokat.

Mi az oka József Attila bűn iránt tanúsított különleges érzékenységének? Vajon többet és súlyosabban vétkezett volna, mint költőtársai? Szó sincs róla. Hogy neki is számlájára írható olyan cselekedet, amellyel nem volt oka büszkélkednie, az bizonyos. Említsük meg azt a vétkét, amelyet alapos oka volt később megbánni. 1930 elején gúnyiratot, pamfletet írt Babitsról, a korabeli ellenzéki, haladó irodalom pápájáról, amelyben egyebek között ilyen megállapítások olvashatók: „Akinek ilyen nyákos, üres odu a lelke – kérdezi Babitsról – lehet-e formaművész?" Aztán: „Babits szemétdombról pislog fölfelé, de nem is föl, hanem le, le, lefelé." Aztán: „Babitsnak úgyszólván anyaga sincsen… néha az unatkozó anyag maga jött el hozzá, hogy leköpje." 1930 tavaszán *Egy költőre* című versével erre még rátett egy lapáttal, amikor azt írta: „És orrát vájván, mint a vermet, / csak higgye azt, hogy elmerengett"; „Kóró a lelke, ül azon / kis varasbéka ékül"; „Olcsón adódott el, hiszen / szerény, akár a kórság"; stb.

Volt tehát mit megbánnia József Attilának. Csakhogy ilyen és ehhez hasonló megbánnivalói másoknak is bőven akadtak. Mégis ő volt az egyetlen, aki töredelmes bűnvallomást tett 1933-ban *[Magad emésztő…]* című megrendítő versében, amelyben megkövette megbántott mesterét. Igaz, ez a szöveg a hagyatékából került elő, s a költő életében Babits nem ismerhette meg. A *Mint gyermek* című verset azonban, amelyet maga Babits közölt a Nyugatban, az idősebb költő nemigen olvashatta másként, mint bocsánatkérés gyanánt: mint a tékozló fiú visszatérését az elhagyott apa házába. S ez nem minden. A költő a *Harag* című versben kért bocsánatot egyik barátjától, Barta Istvántól, akivel egy vitájuk során összeveszett. Végül élettársát, Szántó Juditot követte meg *Judit* című versében azért, mert szakított vele és elhagyta őt.

Na de ez csak három bűn-vers! – kiálthatna fel az elégedetlen olvasó. Hol van a többi? Először is, más költőnél még hármat sem találunk. Másrészt Jó-

[1] Előadás a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár költészet napi konferenciáján, 2010. április 9.

zsef Attilánál akad ennél több is. Ahhoz azonban, hogy ezekre rábukkanjunk, ki kell tágítanunk a bűn fogalmát. Az eddig említett versekben ugyanis egyrészt olyan bűnökről volt szó, amelyeket József Attila csakugyan elkövetett, s amelyekért valóban elnézést szokás kérni. Másrészt, akik ellen elkövette ezeket a vétkeket, csupa olyan ember, akiknek akár elküldhette vagy átadhatta, sőt, akár el is mondhatta a bocsánatkérő szavakat, akik tehát meg is bocsáthatták azt, amit a költő ellenük elkövetett. Ezek a versek arról árulkodnak, hogy József Attila emberileg érzékeny, önkritikára és önkorrekcióra hajlamos ember volt, olyan, amilyenből, sajnos, nem sok akadt akkor sem és ma sem. Olyan, aki képes belátni, ha tévedett, akiben van elegendő erkölcsi erő tévedésének beismerésére.

Ahhoz, hogy ezen a körön túllépjen, és hogy bűn-versei számát megszaporíthassa, irracionális bűntudatot kellett kialakítania. Ennek legegyszerűbb módját az emlékezés jelentette számára. Emlékezetünk, tudjuk jól, torzító tükörben mutatja meg múltunkat. Néha elfelejtünk olyasmit is, ami lényeges részét képezte korábbi életünknek. Szégyenteljes, kínzó emlékeinket pedig szívesen tudatunk küszöbe alá szorítjuk. Néha azonban visszaidézünk és felnagyítunk jelentéktelen epizódokat arról, amit régen tettünk vagy ami régen történt velünk. Vannak emberek, akikben különösen erős hajlam bontakozik ki önmaguk gyötrésére olyan dolgokkal, amelyek mellett mások legyintve haladnak el. József Attila ilyen hiperérzékeny lélek volt. Makacsul újra meg újra elővette azokat a történéseket, amelyek során gyermekkorában szembekerült édesanyjával. Ezekben a konfliktusokban hol magamagát, hol édesanyját hibáztatta, hol egyszerre mindkettőjük viselkedésére rávetült a másik ellen elkövetett bűn árnyéka. A gyermek édesanyja, az anya pedig gyermeke ellen követett el nehezen felejthető rossz cselekedeteket.

Az utóbbi képletre az egyik legjobb és legkorábbi példát az 1934 őszére keltezhető *Mama* című vers nyújtja. „Nem nyafognék, de most már késő" – tör föl a kétségbeesett kései megbánás a gyermekből. De a vers énje kettős. A helyzetet józanul megítélő felnőtt mellett a versben felfedezhetjük a megőrződött infantilis ént, aki gyermeki önzéssel és zavart megdöbbenéssel konstatálja, hogy anyja nem törődik vele: „Csak ment és teregetett némán / (…) nem is nézett énrám". Miért irracionális ez a bűntudat? Egyrészt azért, mert egy jelentéktelen kisgyermekkori hisztériázás: „ordítottam, toporzékoltam" mesterségesen lett az édesanyával szemben elkövetett bűnné felnagyítva. Másrészt pedig azért, mert az ilyen bűn megbánása, szemben a Babits, Barta István vagy Szántó Judit megbántását követő megkövetéssel, nem vezethet megkönnyebbüléshez, feloldódáshoz. A halott édesanya immár soha nem tudja megbocsátani azt, amit a gyermek magának felró. Azaz a vétek jóvátehetetlenné vált. A bűntudat ördögi köréből az alany nem tud kitörni. Valószínűsíthető, hogy az időszakos megnyugvás után újra meg újra vissza fog térni ehhez vagy valamilyen más rossz cselekedethez, amellyel édesanyját egykor megszomorította. Vagy, tegyük hozzá, ahhoz a vétekhez, olykor indokolatlanul kemény verések emlékéhez, amelyeket édesanyja követett el ellene. Elegendő, ha ebből a szempontból a *Kései sirató* című versre emlékeztetek: „Lásd, örülnék, ha megvernél még egyszer! / Boldoggá tenne most, mert most visszavágnék". Ezzel a két verssel: a *[Magad emésztő…]*-vel

és a *Mamá*val történt meg 1933-ban, illetve 1934-ben az áttörés a kései korszakhoz és a kései korszak bűn-verseinek sorozatához.

E verscsoport eléréséhez azonban még eggyel külsőbb körbe kell lépnünk, tovább kell tágítanunk a költő bűn-fogalmát. Ez a tágítás azonban már nem a pszichológián, az emlékezet torzító működésén, hanem filozófián, teológián és mitológián alapul. Ezen a ponton legfőbb ideje eddigi rohanásunkban megállnunk, s közelebbről szemügyre vennünk egy költeményt, mert irodalomról madártávlatból beszélni, ennek nincs túl sok értelme. A művek elvárják tőlünk, hogy premier plánból vegyük őket szemügyre. A szóban forgó vers az *Én nem tudtam* című szonett, amely 1935 őszén született. Látszólag szerény külseje és higgadt hangvétele ellenére a költő egyik legfontosabb költeménye. Nem valamilyen konkrét bűnről tett vallomás, mint az eddig szemügyre vett költemények, hanem olyan, amelyben a költő a bűnhöz való viszonyát, annak átalakulását tudatosítja.

A vers első strófája különös dologgal szembesít: „Én ugy hallgattam mindig, mint mesét / a bűnről szóló tanítást. / Utána nevettem is – mily ostoba beszéd! / Bűnről fecseg, ki cselekedni gyáva!" Túlzás, hogy mindig úgy hallgatta volna a bűnről szóló tanítást, mint mesét. Az azonban igazolható, hogy költői pályájának volt egy viszonylag hosszan tartó szakasza, 1928-tól 1933-ig, amit ő maga úgy jellemzett: „Jóról és rosszról nem gondolkodom", azaz amikor az erkölcsi szempontokat ki akarta szorítani gondolkodásából. Ezekben az években a bűn fogalmát nem tartotta relevánsnak az emberi viselkedés megítélése szempontjából. Az első strófa arra nézve is ad iránymutatást, hogy milyen meggondolásból iktatta ki a lelkiismeret-vizsgálatot. Annak az embernek a szemében, aki történelmi cselekedeteket akar végrehajtani, olyanokat, amelyek egy egész ország sorsát döntő mértékben befolyásolják, a cselekedetek erkölcsi megítélése, a mások sorsába történő hathatós negatív beavatkozás bűnné nyilvánítása a cselekvéstől való eltanácsolással, a tettek megakadályozásával egyértelmű: „Bűnről fecseg, ki cselekedni gyáva!" Miféle cselekedetekről van szó? Forradalmi tettekről, amelyekben való részvételről egy egész nemzedék álmodozott az 1929–1933-as gazdasági világválság kezdetén. József Attila azokkal tartott, akik a kapitalizmus megdöntésén és szocialista társadalmi rendszer kialakításán fáradoztak. Vállalt amoralizmusát tehát a marxista ideológia támasztotta alá.

Még egy másik tanítással is számolnunk kell. Azzal, amely szerint az emberi lélek azért betegszik meg, a ma embere azért válik neurotikussá, mert a jelenlegi társadalmi és kulturális állapotok, az énünkre telepedő felettes én, a magunkba épített, magunkénak vállalt erkölcsi korlátok megakadályozzák önmagunk teljes kiélését, megvalósítását. Azaz a freudizmus, a mélylélektan első hatása József Attilára az erkölcsi szempontok elutasításával járt. Betegnek érezte magát, meg akart gyógyulni, ezért szabadulni akart az erkölcsi gátlásoktól, mindattól, amit Freud egyik munkája címével úgy nevez: „Rossz közérzet a kultúrában". De van egy harmadik tanítás is, amely mesének nevezi a bűnről szóló tanítást: Nietzsche filozófiájáról van szó, amely – egyik filozófiai munkájának címével – túl akar lépni a jón és a rosszon. A keresztény erkölcs, amely bűntudatot nevelt belénk – mondja a német gondolkodó –, a gyengék védekezése az erősekkel szemben, a rabszolga-morál emancipációja. Az erősek, a

nemesek, a nagyok szuverén módon cselekszenek, nincs szükségük erkölcsi tilalmakra, amelyek nem mások, mint pajzsok a gyengék, nemtelenek, közönséges emberek önvédelméhez. Erről beszél a vers első strófája, de ezt az állapotot múlt időben említi.

Arról a gyökeres fordulatról számol be ugyanis, amelynek során ennek a magatartásnak a vers énje hátat fordított. Mielőtt szemügyre vennénk a fordulat következményeit, érdemes megvizsgálnunk, miféle bűnről szóló tanításról, miféle meséről van szó az első strófában. Idő hiányában elhagyom a találgatást, s felhívom a figyelmet az első tercina egyik jelzős szerkezetére, az „eredendő gazság" szintagmára. A jelző az, ami útba igazít: eredendőnek azt a bűnt szokás nevezni, amelyet az Ószövetség szerint az első emberpár követett el azáltal, hogy a kígyó csábításának engedve, Isten tilalmát megszegve evett a jó és rossz tudás fájának gyümölcséből, s a halhatatlanná tevő almát is meg kívánta ízlelni. A jelzett szót: „gazság" bízvást tekinthetjük a bűn szó szinonimájának. Csakhogy az első strófában a költő nemcsak „meséről", tehát a bűnbeesés mítoszáról, hanem a „bűnről szóló tanításról" beszél. Ez a tanítás meglehetősen későn alakult ki. Szent Pál rómaiakhoz írt apostoli levelében, majd még később, Szent Ágoston *Vallomásai*ban, a negyedik században fogalmazódott meg az eredendő bűn keresztény dogmája, amely szerint a bűnt Ádám és Éva követték el, s utódaik mindmáig bűnben születtek. Már csecsemőkorunkban is bűnösek vagyunk, anélkül hogy bűnt követtünk volna el. Az emberiséget az eredendő bűntől a második Ádám, Jézus Krisztus váltotta meg kereszthalála révén, elhozva ezzel a világba a bűnök bocsánatát.

Ezt az eredendő bűnt fedezi fel a vers második szakaszában a költő önnön szívében: „Én nem tudtam, hogy annyi szörnyűség barlangja szívem". Ezzel megérkeztem gondolatmenetemnek egyik fontos köztes állomásához, mellőzve az útközben felmerülő rendkívül érdekes részletkérdések egész tömegét. Itt nem bocsátkozhatunk bele annak a kérdésnek a vizsgálatába, milyen viszonyban volt a költő a vallásos hittel. Elegendő annyit mondani, hogy nem kell ahhoz feltétlenül hívőnek lenni, hogy az eredendő bűn fogalmát valaki komolyan vegye. E teória elfogadása fordulatot jelentett József Attila bűnfelfogásában. Ez a dogma ugyanis lehetővé teszi, hogy az alany anélkül is bűntudat terhe alatt éljen, hogy nem követ el bűnt. Az eredendő bűn feje tetejére állítja a bűntapasztalatot. A római jog szerint mindenki csak azért a bűnért tehető felelőssé, amelyet ténylegesen elkövetett, s csak abban a mértékben, amelyben felelős tettéért. Az eredendő bűn tétele viszont azt mondja ki, hogy nem azért vagyok bűnös, mert vétkeztem, hanem azért követek el bűnt, mert bűnös lény vagyok.

Mielőtt a költővel együtt levonnánk mindazokat a következtetéseket, amelyek ebből a megfordításból adódnak, még két hasonló koncepciót kell röviden szemügyre vennünk, mert József Attilának mindkettővel kapcsolata alakult ki. Az egyik az Ödipusz-komplexus. Freud *Totem és tabu* című könyvében kifejtette, hogy az emberiség ősi állapotában a fiúk fellázadtak a zsarnoki apa ellen és megölték őt. Mivel az ősapát nemcsak gyűlölték, de egyúttal szerették is, ezért lelkifurdalás támadt bennük tettük miatt és az elpusztított apát önnön tudatukba felettes énként, a lelkiismeret szavaként beépítették. Később ez a lelkiismeret akkor is megszólalt, ha a gyermekek nem fordultak ténylegesen apjuk ellen, hanem ez a gondolat csak megfordult a fejükben. Freud tehát egy

olyan mítoszt fogalmazott meg, amely sokban emlékeztet az eredendő bűn teóriájára. Nevezzük ezt a bűntípust ősbűnnek, amely ugyanúgy működik, mint az eredendő bűn. Az egyén akkor is bűntudatot érez, ha semmilyen vétket nem követ el apja ellen. József Attila a freudi teória befolyása alatt számos alkalommal az Ödipusz-komplexust vette alapul önmaga megítélése során.

Csakhogy nehezen tudta magára alkalmazni ezt az ősbűn-teóriát, mivel édesapja végleg elhagyta családját, mielőtt ő betöltötte volna harmadik életévét. Személyesen nem ismerte őt, nem emlékezett rá. Nem alakulhatott ki benne konfliktus az apával. Ezért nyúlt az ősbűn egy harmadik típusához, amely szerint az Édenből való kiűzetés mítosza a megszületés tényét öltözteti mitologikus formába, az anyaméhből történt kilakoltatás tragédiáját meséli el. Egy kései prózai töredéke nagyon jól mutatja e harmadik ősbűn-modell érvényesülését: „32 évvel ezelőtt – a fegyintézet nyilvántartó könyvei szerint pontosan, 1905. április 11-én este 9 órakor – lázadás, kémkedés, rám bízott titkok elárulása, szeméremsértés, közveszélyes munkakerülés, állandó botrányokozás, beteges hazudozás miatt örökös dologházi fenyítésre ítéltek, kilenc hónapig tartó vizsgálati fogság után, elutasítva kegyelmi kérvényemet, átutaltak a javíthatatlan bűnözők világába. A nyomozás eredménytelenségét a hatósági közegek kínvallatási adataival palástolták s a kínvallatás, mondhatom, egy örökkévalóságig tartott. Hiába hangoztattam ártatlanságomat, a bíróság a nyomozati jelentést s a kikényszerített beismerő vallomást fogadta el az ítélet alapjául." Ennyi a töredék, s az idővel való gazdálkodás kényszere miatt rögtön fel is tárom, hogy nem fogalmazódott volna meg Franz Kafka műveinek, elsősorban *A per* című regénynek az ismerete nélkül. Felhívom a figyelmet arra, hogy a bűnök, amellyel a töredék főszereplőjét vádolják és elmarasztalják, születése előtt lettek elkövetve. Ősbűnökről, eredendő bűnökről van szó, amelyek az emberi személyiség alapszerkezetébe vannak mintegy beépítve. A felsorolt bűnökért azt megelőzően kellett bűnhődnie az alanynak, mielőtt még ténylegesen elkövette volna őket.

És most lássuk azt a felszabadító hatást, amelyet az eredendő bűn, az Ödipusz-komplexus és a kafkai világlátással rokon születési történet gyakorolt József Attila bűnfelfogására. Először is rögzítsük le a klasszikus képletet, amelyre például a *[Magad emésztő…]* nyújt példát. Az alany elkövet egy tettet, amelyet a közmegegyezés bűnként könyvel el. Ezért a tettért bűnhődnie kell. Egy idő után, bármilyen megátalkodott a bűnt elkövető személy, lelkifurdalás ébred benne és megbánja az elkövetett vétket. Elszánja magát arra, hogy megköveti a megbántott embert. A megbánást megbocsátás, kölcsönös megbékélés követi. Az eredendő bűnben József Attila olyan ugrópontot fedezett föl, amelyen ettől a képlettől a legkülönbözőbb irányokban el lehet rugaszkodnia. Egy-egy ilyen elrugaszkodás egy-egy kései bűn-vers megszületéséhez vezetett.

1. *Bűn van, de bűnös nincs*. Ezzel a változattal találkozunk az *Iszonyat* című versben, amely azt meséli el, hogyan kínozza csecsemőkorú testvérét naphosszat egy hétéves lányka azzal, hogy a cuclit a gyerek szájába dugja, majd elvonja tőle az ételt. Ami történik, bűn a kiszolgáltatott csecsemő ellen, de a kislány erkölcsileg nem marasztalható el, nem minősíthető romlottnak. Viselkedésében egyedül az ember gyökeres rosszra való hajlama, azaz az eredendő bűn jut felszínre.

2. *Bűnös van, de bűn nincs*. Az előbbi esettel szemben, amely nem volt több, mint érdekes kísérlet, ez a változat sokkal termékenyebb és gyakoribb a kései költészetben. Ha az ember eredendően bűnös, akkor lehet bűntudata, rossz lelkiismerete anélkül, hogy ténylegesen elkövetett volna valamilyen bűnt. Ha tehát bűntudatom van, de nem tudom megmondani, miért, akkor – mivel a rossz lelkiismeret hátterében bűnnek kell lapulnia – elkezdhetem keresni a bűnömet. A bűnkeresés legismertebb verse *A bűn* című vers: „Zord bűnös vagyok (…) együgyű dolog". A bűnnel nem illik játszani, de lehet. A vers ezt a csúfondáros játékot folytatja, mert a bűn keresése során nagyon sok groteszk ellentmondásra, paradoxonra rá lehet világítani. József Attila eme egyetlen csúfondáros, ironikus hangvételű bűn-verse természetesen nem születhetett volna meg Franz Kafka *A per* című regénye nélkül, amelynek főhőse, Josef K. nem ugyan önnön bűnösségét, hanem önnön ártatlanságát szeretné bizonyítani egy olyan bírósággal szemben, amely nem mondja meg neki, mivel vádolják.

3. *Olyasmit minősítünk bűnnek, ami a közmegegyezés szerint nem tekinthető annak*. Az ilyen irányú elhajlás a klasszikus képlettől leglátványosabban a *Kései siratóban* valósult meg. A halottsiratás paroxizmusában, szélsőséges lelkiállapotában a hátramaradott olyan dolgok miatt is szemrehányást tesz a halottnak, amitől lehiggadt állapotában visszariadna. A mama bűne gyermeke ellen a vers szerint az, hogy meghalt: „Suttyomban elhagytad szerelmeidből / jajongva szült, eleven hitedet. / Cigány vagy! Amit adtál hizelegve, / mind visszaloptad az utolsó órán!" Aki kételkedett volna szavaimban, az idézetben hallhatta, hogy a mama halála és egy vitathatatlan bűn, a lopás között egyenlőség tétetett. Meghalni: bűn – mondja József Attila, márpedig a halál, hacsak nem öngyilkosság következménye, történik velünk, ki vagyunk neki szolgáltatva, nem róható föl bűnként. A *Kései siratóban* a bűn olyan területre van illetéktelenül kiterjesztve, amelyen talán még soha senki nem érvényesítette József Attila előtt. Ami azonban a hétköznapi életben képtelenség, az a költészetben mély igazsággá válhat.

Ugyanilyen illetéktelen kiterjesztéssel találkozunk az 1936 őszén írt *Nagyon fáj* szerelmi panaszában. Ahogy a *Kései siratóban*, úgy a *Nagyon fájban* is, a költő nem elkövetője, hanem áldozata egy ellene elkövetett bűnnek. Az utóbbi versben a szeretett nő bűne az, hogy nem szerette viszont a panaszkodó másikat: „És lásd, akadt / nő, ki érti e szavakat, / de mégis ellökött magától." Milyen szavakat? Az élet törvényének szavait, amelyek kimondják, hogy „szeretni kell". Hol válik a versben a szerelmi szemrehányás bűnné? A záró sorokban, amely jogi nyelven szólal meg. Kimondja a bűnös fölött az ítéletet, a verdiktet és a hozzá tartozó indoklást: „Hallja, míg él. / Azt tagadta meg, amit ér. / Elvonta puszta kénye végett // kívül-belől / menekülő élő elől / a legutolsó menedéket." A menedék megtagadása az üldözött elől csakugyan súlyos bűn a kiszolgáltatott ember ellen. A parancs, hogy „szeretni kell", nem vonható kétségbe. A probléma az alkalmazásban van. A másik embert megkérhetem, hogy szeressen, de nem parancsolhatom meg neki, ha erre nincs hajlandósága, hogy viszonozza érzéseimet. Ugyanaz a helyzet áll fenn, mint a *Kései sirató* esetében: a hétköznapi életben képtelenség, amit József Attila elvár, a költészet világában megrendítő nagy mű ható eleme.

4. *A bűnbánat hiábavaló, mert bűneinkre nincs bocsánat*. Ez az egyik legmegrendítőbb élménye a kései József Attilának. Említettem, hogy az eredendő

bűn dogmája szoros egységben van a krisztusi megváltás tanával. Az ima, a *Credo*, a *Hiszekegy…* is tartalmazza a hitvallást a bűnök bocsánatáról. József Attila embere ellenben megváltatlan marad. Hisz az eredendő bűnben, de nem hisz a megváltásban. „Mindentől fölmentem magamat, / mert nem lesz utolsó ítélet" – jelenti ki *Számvetés* című versében. „Én istent nem hiszek s ha van, / ne fáradjon velem; majd én föloldozom magam" – fogadkozik *A bűn* című vers végén. Leginkább szívbe markolóan talán a *Mint gyermek* című szonettben fogalmazza meg a megváltatlanság panaszát: „kuporogva csak várom a csodát, // hogy jöjjön el már az, ki megbocsát / és meg is mondja szépen, micsodát / bocsát meg nékem e farkasveremben." A legnagyobb vers azonban, amely a bűnök bocsánatának hiányából indul ki, az 1937 nyarán, nem sokkal öngyilkossága előtt írt *Tudod, hogy nincs bocsánat* című verse: „Tudod, hogy nincs bocsánat, / hiába hát a bánat. / Légy, ami lennél: férfi. / A fű kinő utánad." Ez a vers nem fél levonni azokat a magatartás-követelményeket, amelyek a megváltatlanságnak ebből a szituációjából adódnak. Ezek a követelmények olykor ellentmondanak egymásnak, egy skála két végső pontja között ingadoznak. Az egyik véglet az a következtetés, amelyet a költő hamarosan ténylegesen megvalósított, az öngyilkosság: „Most hát a töltött fegyvert / szoritsd üres szivedhez". De ez ekkor még csak az egyik lehetséges alternatíva, például a mellett a megoldás mellett, amely sokkal barátságosabban hangzik: „ne légy komisz magadhoz". A magatartás-követelmények nagy része a hit és remény nélkül élni tudó felnőtt ember zordon maximája: „ne hódolj és ne hódíts, / ne csatlakozz a hadhoz. // Maradj fölöslegesnek, / a titkokat ne lesd meg." A halál kihívásával ellentétes oldalon található másik véglet a szerelembe vetett bizalom, amelyet ekkor a költő számára Flóra testesített meg: „Vagy vess el minden elvet / s még remélj hű szerelmet, / hisz mint a kutya hinnél / abban, ki bízna benned."

Íme, József Attila kései bűn-költészetének csontváza. Ennél sokkal nagyobb a száma azoknak a daraboknak, amelyekben a bűn központi szerepet játszik, vagy amelyeknek legalábbis fontos összetevője a lelkiismeret-vizsgálat kérdése. Köztük olyan nagy versek is akadnak, mint a *Talán eltűnök hirtelen*, a *Karóval jöttél*, az *Íme, hát megleltem hazámat*. A bűn-problémának vannak olyan dimenziói, amelyek felfedezésére idő hiányában el sem indultunk, mint például az Isten hallgatását panaszló és büntetésért fohászkodó *Bukj föl az árból* vagy a megőrüléstől, az én-vesztéstől való rettegésnek hangot adó *Ki-be ugrál*. A kérdéskörnek számos csínja-bínja, kacskaringója van, amelyekre az adott körülmények között még csak nem is utalhattam. Be kell érnünk annyival, hogy a bűn-probléma mélyen áthatja, átitatja a kései József Attila költészetét, s költői világképének egyik lényegi összetevője. Bármerre indulnak el e korszak tanulmányozása során, bele fognak ütközni. Ezért a kérdés megértése, a rajta való töprengés egyaránt ajánlatos tanárnak, diáknak egyaránt.

Pálfi Ágnes

A „semmi" és az „űr" képzete két József Attila-töredékben

(Ének, hajolj ki ajkamon…; Miként a tiszta űrben a világok…)

Nyelvünk páratlan kincse a kettős tagadás és a figura etimologica: „Isa ki nopum eindul az gyimilcstüül, halálnak haláláal holsz" – mondja az Úr Ádámnak a *Halotti Beszéd*ben. Lelkünk rajta, hogy Ádám utódaiként ma hogyan olvassuk ezt az alakzatot: az örök halállal való nyomatékos fenyegetésként, avagy épp ellenkezőleg: a feltámadás ígéreteként. A magam részéről úgy vélem, hogy a „halálnak haláláal" birtokos szerkezet ezt az utóbbi jelentés-alternatívát kínálja elsődlegesen – az Úrnak azt a jóslatát tehát, hogy az ember a feltámadás hitével száll majd a sírba.

Az „Éj monológja" a *Csongor és Tündé*ből már konkrétabban is aktuális témánkba vág – hisz a „semmi" hasonló kulcsfogalom itt, akárcsak a *Költőnk és kora* című József Attila versben.[1]

E nevezetes monológban az Éj asszonya először múlt időben szólal meg: „Sötét és semmi voltak: én valék / Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj, / És a világot szültem gyermekül." Majd az ember-faj lakta jelenben folytatja: „Sötét és semmi vannak: én vagyok, / A fény elől bujdokló gyászos Éj – " S végül a világ pusztulását követő jövő időt vetíti előre: „És ahol kezdve volt, ott vége lesz: / Sötét és semmi lesznek: én leszek, / Kietlen, csendes, lény nem lakta éj." Monológjának itt mintha vége is szakadna: érkezik a párját kereső két szerelmes nő: Ilma, a hús-vér földi nember, és a „fényhazából" Csongorért „földre bujdosó" Tünde. Fölriasztják a halálos álomba merült Éj Asszonyát – akiből most, a „túlsó partról" visszatérve pattan ki a titok – a halálon, a „semmi" örökkévalóságán túli élet létezésének rejtélyes titka: „És a sötéten túl van a világ" – nagymonológjának ez a voltaképpeni zárómondata, mely szemléletileg ugyanúgy felülírja azt a tézist, hogy az örök körforgás egyértelműen a halál mindenhatóságát bizonyítja, mint a *Halotti Beszéd* „halálnak haláláal holsz" fordulata.

Meglátásom szerint József Attila ugyanezen a nyomon jár, ugyanezt az anyanyelvünkbe kódolt létfilozófiai magasiskolát műveli, amikor a „semmi" fogalmát költőileg közelíti meg. Nem vitatom, hogy *Költőnk és kora* című opusának e tárgyban kiemelt jelentősége van. Most mégis két másik töredékére hívnám föl a figyelmet, melyben a „semmi", illetve az „űr" ugyancsak kulcsfogalom.

Az első töredék keletkezési dátuma 1932–33, az *Eszmélet* megírása előtt vagyunk tehát:

„Ének, hajolj ki ajkamon / s te bánat, ne érj el, csak holnap. / Mélyebb-

[1] Az esszé apropója 2005-ben a Tokaji Írótábor kerekasztal-beszélgetése volt a *Költőnk és kora* című József Attila-versről.

re kell még hajlanom, hogy semmit nem tudón dudoljak. // És énbennem is leng a mérleg, / de nem húzza le, ami kell. / Lágy verőfény! Semmit sem értek, / csak hallom, kislány énekel. // 'Szádon az igazság bugyogjon / s te nyelj, hiszen te ugy hazudsz! / Ez a bölcs átok addig fogjon, / míg vitatni s szeretni tudsz!'"

Hogyan is olvassuk a kettős tagadásnak ezt az imperativusát, a „semmit nem tudón dudoljak" fordulatot, majd annak egy figura etimologica-szerű tőismétlődéssel kombinált variációját, a „semmit sem értek" kijelentést, amely ebben a kontextusban ugyancsak pozitív értelmű? A töredék egészéből kiviláglik, hogy itt nem a „semmi" megragadhatósága a téma – ellentétben a *Költőnk és korá*val, amely ezt az elvont fogalmat materializálja, tünteti föl a keletkező szövegvilág, a „táguló űr" kézzelfogható „tartalmaként": „Ugy szállong a semmi benne, / mintha valaminek lenne / a pora… // Ugy szállong a semmi benne, / mint valami: a világ…" E töredékben nem a „mindenség" és a „semmiség", a makro- és mikrokozmosz viszonyának – ekvivalenciájának avagy hierarchiájának – metafizikai kérdése tevődik fel, hanem közvetlenül a költői praxisra fókuszáló létfilozófiai kérdés: Hogyan szólaljon meg a költő? Miféle hangon? Hogyan válhat igazi énekessé?

A „semmi", a „semmit nem tudás" ebben a kontextusban a valódi alkotói állapot jellemzéke, illetve előfeltétele. Ez a „semmi" nem passzív, hanem aktív üresség, nem objektum, hanem szubjektum, „belülről kifelé ható formáló erő" – fogalmazhatnánk Hamvas Béla nyomán, vagy akár előbbi példánkra, az Éj monológjának első tételére visszautalva: „Sötét és semmi voltak: én valék / Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj, / És a világot szültem gyermekül." Ám ez a két kínálkozó párhuzam mégsem igazán találó. A kettős tagadás nyelvi alakzata, a „semmi" negációja révén a dúdolás itt nem a „semmiből" születik; nem a tudat nélküli „aktív üresség" nyilatkozik meg általa, hanem a „semmi" köztes létállapotán túltekintő alkotói szubjektum „új szenzibilitása", mely a *lélek nyelvén* kívánja újraindítani a költői kommunikációt. S ez az új szenzibilitás személyesül és objektiválódik egyszersmind abban a kislány-hangban is, amely a kettős tagadás variációs ismétlődése révén, az értelem inerciáján, a „semmi" stádiumán túljutva válik immár valóban foghatóvá: „Semmit sem értek, / csak hallom, kislány énekel." A kettős tagadásnak ez a nyelvi kódja voltaképp ugyanazt a dimenziót nyitja, amelyet Vörösmarty mint létfilozófiai felismerést az Éj monológjának zárómondatával tesz explicitté: „És a sötéten túl van a világ".

Mielőtt a másik József Attila-töredéket hoznám szóba, érdemes kitérni Hamvas Béla témánkba vágó általános esztétikai fölvetésére, melyet *A kínai tusrajz*ról szóló írásában fogalmazott meg:

„A kínai tusrajznak két eleme van: az egyik a fekete vonal és folt, a másik az üres fehér tér. /…/ Az európai szem számára csak a fekete vonal és folt *van*. Csak azt látja. Csak azt tekinti létezőnek. A teret, az űrt, a fehéret, a *semmit* észre sem veszi. Szerencsés pillanatomban egyszer nem a feketéből indultam el a fehér, hanem a fehérből a fekete felé. Ez volt az a pillanat, amikor a kínai tusrajzot megértettem. /…/ Nem a tárgyba helyezkedtem, hanem a formáló erőbe, nem az objektumba, hanem a szubjektumba. Nem a reálisba, hanem a mágikusba. /…/ A modern festészetnek a kínai tusrajzzal kétségtelen rokonsága van.

Egyetlen hibája, hogy még mindig a feketéből, az érzékileg tapasztalhatóból, az objektumból indul ki, és a teret passzívnak és ürességnek tekinti. Ez még idolatria. Realizmus. Objektum-komplexus. Háttér. Ez még nem valóság. Az lesz a nagy modern festő, aki észre fogja venni, hogy nem a valami formálja a semmit, hanem a semmi a valamit. /…/ Amíg a képen csak vonalakat és a formákat fogjuk látni, csak a kép felét látjuk. Mint ahogy *az európai kép a valódinak csak a külső fele.* Amíg nem fogjuk megérteni, hogy a kívülről befelé ható fehér üresség nem egyéb, mint a belülről kifelé ható formáló erő, addig a festői valóságról sejtelmünk sem lehet."

Az esztéta indulata, kultúrkritikai attitűdje jogos – ám a szellem embere meglátásom szerint egyoldalúan jár el, amikor érvelésének sarokpontján figyelmen kívül hagyja a keleti gondolkodásra jellemző dinamikus egyensúlyt, amely, hogy csak a legközismertebb példára utaljak, a jin-jang kettősségének szimbolikus ábrázolásában transzparensen megmutatkozik. Hamvas a semmiből teremtő mágikus erő primátusát hirdeti: „nem a valami formálja a semmit, hanem a semmi a valamit". Úgy érvel, akárcsak az Úr ellenében Madách Luciferje, az Űr prófétája, aki csupán a létesülés szintjét tekinti valóságnak: a megvetett, ám számára mégis oly otthonos anyagi világot. A teremtett világ szellemi előképét, mai szóval élve a „teremtés kódját", a mindenható kozmikus isteni tervet kizárja a valóság köréből. De az is elgondolkodtató, hogy Hamvas úgy beszél itt az európai esztétikai gondolkodásról, mintha nem ismerné a magyar népművészetet, amelynek formaképző elve az „előtér" és a „háttér" egyenértékű játékba hozása, és mintha soha nem olvasott volna József Attilát. Vagy legalábbis azt a töredékét nem olvasta volna el sosem figyelmesen, amely a szerelmi tematika keretében ugyanezt a lét- és művészetfilozófiai alapkérdést közelíti meg oly módon, hogy egy enigmatikus, ám érzékletesen kibontott költői képpel ad rá autentikus művészi választ.

Lássuk hát a verset, melynek születését 1937-re datálják (akárcsak a *Költőnk és Kora* című költeményét): „Miként a tiszta űrben a világok, / lebeg keringve bennem a hiányod // majd árnyék leszek s te szorongva félsz: / óh hát ne hagyj meghalnom, amíg élsz."

Az első két sor kozmikus hasonlata költői paradoxon, amelynek titka a kompozícióban, a hasonlított hátravetésében rejlik. Megjegyezném, hogy József Attilánál van példa olyan rokonítható hasonlatra is, amelyben éppen fordított a sorrend: „hiányod átjár, mint huzat a házon" *(Gyermekké tettél,* 1936). Ám ez esetben egy ilyesfajta sorrend-csere, a hasonlított előrevetése végzetes volna: „Hiányod lebeg keringve bennem / miként a tiszta űrben a világok" – ez a változtatás egy csapásra törölné, tenné nevetségessé a patetikus hangütést, kioltva e két sor gondolati többletét, létfilozófiai mondandóját. De hát miről is van itt szó, miféle paradoxonról?

Az én–te viszonyban személyesülő hiány ebben az előrevetett képben úgy jelenik meg, mint a világokat fenntartó kozmikus erők dinamikus egyensúlya, mint a végtelen univerzum telített és stabilan elrendezett külső tere, amely mint objektív létező hiánytalanul betölti a költői szubjektum belső terét. Vagyis a szubjektív hiány ekvivalense, objektív képe, képzete itt nem a „semmi", nem az üres űr (még csak nem is a szubjektum belső terét átjáró légáram, a „huzat"), hanem a világokkal

telt univerzum szellemi valósága, mely mint isteni tervrajz, mint a teremtés előképe megelőzi és megelőlegezi a létesülést – azt a fázist, amikor a hiány már valóban mint „mágikus" energia lép működésbe az alkotói pszichében. Hamvas állításával ellentétben itt nem a „semmi" tehát a formáló erő, hanem a „minden", a kozmikus rend szellemi és pszichológiai valósága, illetve a belőle születő, táplálkozó hiány.

A vers második fele a létesülés fázisa: a kozmikus tér örökkévalóságából a földi létezés jövő idejű valóságába való átlépés drámai fordulata: „majd árnyék leszek s te szorongva félsz: / óh hát ne hagyj meghalnom, amíg élsz". Az árnyékban itt valójában a hiány ölt testet (Hamvassal szólva megjelenik az üres kép hiányzó másik fele, a vonal és a folt), mely egyúttal az én-te viszonylat megfordulásával, az animus és az anima szerepcseréjével jár. Képzeljük magunk elé a jin-jang szimbolikus ábráját, hogy plasztikusan lássuk, miről is van szó: az árnyékként létrejövő „én" (az animus) itt a hiányzó másik fél, a „te" (az anima) negatív tükörképe, mint ahogy ugyanez mondható el fordítva is: a mindent betöltő, fénnyel telt, kozmikus animát árnyék-animusa rajzolja körül, hívja elő a végtelen térből. Összetartozásuk életre-halálra szóló kölcsönös függés – ezért a szorongás, a félelem. És ezért a személycsere is, mely nem más, mint a dinamikus egyensúly kozmikus törvényének sajátos mozgásformája az emberi pszichében.

Mert ugyan ki tudná hitelt érdemlően megválaszolni, hogy ebben a József Attila-töredékben kié az utolsó szó: „óh hát ne hagyj meghalnom, amíg élsz"? Ki kérlel itt és kit? A költő a kedvest? A kedves a költőt? – Te engem? Avagy én téged?

Báthori Csaba

Párhuzamos képzetek Rilke és József Attila költészetében

Nem emlékszem, mikor kezdett érlelődni bennem az indíttatás, hogy egymással összefüggésben elemezzem Rainer Maria Rilke és József Attila költészetét. Rilkét régóta fordítom magyarra, József Attila egész költői életművét pedig a kilencvenes évek második felében ültettem át németre, egy svájci kiadó megbízásából. Először csupán az tűnt fel, hogy József Attila kevés költőnk egyike, akit jó reménységgel lehet németre fordítani, az egyenértékűség rögeszméjének sem hátat fordítva. Az elvontságra hajló, több évszázados filozófiai edzőiskolákon formálódott német nyelv, úgy tűnt, a legalkalmasabb e nagy magyar gondolati költészet átmentésére. S ahogy az évek alján a fordításban haladtam, egyre erősödött bennem a gondolat: érdemes egymásra vonatkoztatni ezt a két szellemi alapállást, megérné elmondani egyet s mást úgy, hogy egymásban tükröztetjük a két rokon szemléletű költő bizonyos ideáit.

Hogy rögtön a közepébe vágjak: szembeszökő a két költő emberi alkatának néhány olyan vonása, amely művészetének legmélyebb pontjáról igazítja a szövegeket. Rilke egész élete a tudatosan választott, szinte érintkezési tilalomig fokozódó magány-rögeszme jegyében telik el. *Niemandes Sohn zu sein, niemandes Schlaf zu sein*, nem lenni senki fiának, nem lenni senki álmának: ez csak egyik változata a láthatatlanság, a változásban megnyilvánuló létvonakodás, az általános eltűnési sóvárgás ceremóniáinak. Ahogy egyik Orpheus-szonettjében mondja: *Sei – und wisse zugleich des Nicht-Seins Bedingung*. A mulandóságnak ugyanezt a nyomasztó tapasztalatát sugallják a német költő más képzetcsoportjai, például a *búcsú*-motívum, illetve az abban fel-felderengő, azt elfogadó és létpozitívumként értelmező mellékérzetek. *Sei allem Abschied voran, als wäre er hinter / dir, wie der Winter, der eben geht,* írja másutt. Ugyanezt rögzíti a francia nyelvű versek egyike a húszas években: *Chantons ce qui nous quitte / avec amour et art; / soyons plus vite / que le rapide départ*. József Attilánál a különállás, az általános magányparancs, igaz, a csalódás tapasztalatával párosul, de a magyar költő mély művészetikája ugyancsak ehhez a létállapothoz kapcsolja a művészi tudatosság, a tökély garanciáit. Egyik töredékében ez a gondolat úgy ölt formát, hogy a költő elutasítja a hamis, tukmált dicsőség kínálatát, és csak azt tartja letéteményesnek, aki „szivét versbe kérte". Másutt így ír: *Nincs közöm senkihez, szavam szálló penész, / vagyok mint a hideg, világos és nehéz.* A léttel elvegyülni képtelen művész vacogása számtalan ponton átitatja a magyar költő sorait. Az *Ódá*ban például így: *Ki mint vízesés önnön robajától, / elválsz tőlem és halkan futsz tova, / míg én, életem csúcsai közt, a távol / közelében, zengem, sikoltom, / verődve földön és égbolton, / hogy szeretlek, te édes mostoha!* Aki figyelmesen részletezte magában Rilke húszas években kialakult nagy ívű panteisztikus költészetét, ebben a hat sorban sokrétűen megsejtheti a német költő mondandóit is. Figyeljünk a következő

pontokra: nem a robaj válik el a vízeséstől, hanem a vízesés a robajtól. Az első változat volna a közönséges, ez a második a költői varázslat szöveghelyszíne. A víz-képzet szimbólumfelszívó képessége itt csupán megvillan, de József Attila fordulata ugyanabból a szemléleti ugrásból fakad, mint Rilke alakzatai: maga az anyag válik ezoterikus testté, és egyúttal valahogy olyan jegyet tükröz az ember felé, amely felhívás rangján áll. A víz megmozdítja, ég és föld közötti híddá oldja a tájat, a lelket, és mintegy materiális nyelven fejezi ki a két szellemi-lelki egyed lehetséges párosodását. Anyag és anyagtalan következmény mosódik egymásra, az elválás és összetartozás áhított harmóniája dereng fel, a megfoghatatlan hang is érzékletes minőséget nyer, a világon átsugárzik a világon túli szféra látomása. Csak egyetlen példa Rilke egyik 1924-es, Muzotban keletkezett verséből: *Wasser, die stürzen und eilende… / heiter vereinte, heiter sich teilende / Wasser… Landschaft voll Gang. / Wasser zu Wassern sich drängende / und die in Klängen hängende / Stille am Wiesenhang* (SW, II, 501). Az *Óda*-részletben még három olyan elem látható, amely Rilkét és József Attilát egyaránt jellemzi: a távol és közel dialektikus gondolatának említése (*a távol közelében* kifejezés az érett Rilke szótárának törzsfordulata), az égi és földi vonatkozás egymás mellett felbukkanó párosa, valamint az édes mostoha-fordulat paradoxális zárlata.

E három jegy közül most kiragadom az utolsót, hiszen ez – az ellentmondásokban fogalmazódó kijelentések halmozódása – ugyancsak mindkét költő szótárvilágának állandó kísérője. Rilkénél a *Widerspruch* (*ellentmondás*) szó a kezdetektől fogva a dolgok lényegét fejezi ki, az ellentmondásokban megvalósuló lét mozgására utal; a német költő gondolkodása egyre inkább elmélyíti az antinomikus látásmód egész fogalmi körét, és ez abban nyilvánul meg, hogy az elvont látomásokat is a paradoxon megközelíthetetlen terébe szorítja. Az éjszaka viszontagságairól ezt mondja: *Aus Scharen von Licht / war ihr Dunkel gemacht, / das sich rein widerspricht*. Az ellentett szemléleti részletekből épülő beszéd már a korai darabokat is jellemzi, és a *Sírfelirat* „reiner Widerspruch"-jáig terjed. Rilke költészetének ezt a vonását számtalan példával igazolni lehet, az életmű bármely szakaszából vett idézetek egymást erősítik. József Attila nyelvét ugyancsak mélységesen jellemzi ez a paradoxális vagy csak alkalmi végleteket emlegető kifejezésmód – s hozzáteszem, ez még ott is fokozza költői erejét, ahol a tartalmi tényezők első pillantásra nem igazolják ezt a figurát. A két hexameter csak láthatóvá tesz egy formai állandót – de a vonás mindenütt fellelhető. Idézek néhányat az *Eszmélet*ből: *Földtől eloldja az eget… álmom s a vas világ… nem fog a macska / kint s bent egeret… Csak ami nincs, annak van bokra* stb. *A bűn* így kezdődik: *Zord bűnös vagyok, azt hiszem, / de jól érzem magam*. A *Gyermekké tettél* második szakaszában ez áll: *Az éveket, mik sorsom összetörték, / reám zúdítja minden pillanat*. Az egyik kései töredék így vall: *Mélyebbre kell még hajlanom, / hogy semmit nem tudón dudoljak*. A kései versek szinte minden lélegzetvétele erről a feltételes létezésről – költői nyelven: a nehezen mondhatóról – tesz megrendítő vallomást. *Ime, hát megleltem hazámat… ha eltemet, ki eltemet*. József Attila egymásnak feszülő, egymást kioltani látszó állításai között nagy jelentőségűek azok a fogalmi kettősök-hármasok, amelyek a létezés egyetemes vonatkozásait részletezik a látomás éles kontrasztjaival. A *„Költőnk és Kora"* című kései vers a semmi-minden párost érzékelteti néhány gyors, de rögtön kozmikus távla-

tot rögzítő mozdulattal. A költemény alapgondolata, ismételhetnénk, németül így hangzik: *Sei – und wisse zugleich des Nicht-Seins Bedingung*. József Attila szökellő mozgással haladó, nem szomszédos látomáspontokat összekötő kifejezésmódja Rainer Maria Rilke távlatos, magaslatot és mélységet egymásra villantó alkotásmódját idézi. Ha a két költő témavilágát, megszólalásuk ürügyeit és vetítésfelületeit vesszük szemügyre, szinte kimeríthetetlen rokonságokra bukkanunk. Kiragadok kettőt a bogból.

1. Először megemlítem a két költő egyik közös témaegyüttesét: az angyal-rózsa-gyötrelem képzetcsoportot: ez Rilke műveiben döntő jelentőségű, József Attilánál pedig alkalmi, majd egy ponton (egy kései töredékben) emlékezetes motívum. A *Derengő rózsa* vagy a *Gyönyörűt láttam* helyett itt csak ezt az öt sort állítom párhuzamba Rilke toposzaival. Idézem: *Lassú álmodozásaiból amint / fölemeli fejét a gyermek, / bólint az angyal, ki a kínnal fölötte ing / s porba ejtik fejüket a kígyók, / akik feléje mérgeket lövellnek.* Ha ezt az ötsoros töredéket németül olvasom, csak Rilkére gondolhatnék – annyira a német költő képzetteremtő jegyeit viseli magán. Lassúság, álom (alvás), gyermek, angyal, kín, ing: mindegyik szó a rilkei szókincs alaprétegéhez tartozik. Meghökkentő, hogy a *Jeder Engel ist schrecklich* típusú rilkei állítás itt szinte tüköralakzatként tolul fel: az angyal és a szenvedés képe összekötődik, sőt kiegészül a gyermek-szintagmával, amely ugyancsak Rilke visszatérő motívuma. Nyilvánvaló, hogy a két képcsoportnak semmilyen közvetlen köze nincs egymáshoz, egyúttal azonban meglepő, mennyire hasonnemű kiegészítőket vonzanak magukhoz.

2. Másodikként nem egyetlen vonást ragadnék ki, hanem a párhuzamos képzettársítások egész fürtjét, hiszen a két alkotó temérdek ponton hasonló képzetmintákban fejezi ki indulatait és egyetemes üzeneteit. Ezek: a *kint-bent* képzetpár (másutt: kívül-belül), a világnak a dolgok összességében megnyilvánuló *determináltsága*, az *éjszaka* delejező, hideg varázslatot és bizonyos kötelező létlogikát sugalló látványa, a *véletlen* és a *törvényszerűség* számtalan költői említésformája, a *tudás* és a *semmit-nem-tudás* hovatovább szókratészi bölcsessége, a *világegyetem* törvényszerűségeinek visszfénylése az emberi *szív* örvényeiben, a *hallgatás*, eltussolás, kimondatlanság, valamint a lelkiismereti vagy *vétkességi érzet* összefüggése, az *élet-a-halálra-ráadás* (József Attilla-i) nagy témája, és végül *világ* és világból kiesettség tapasztalati köre. Ezek közül most kiragadok néhányat, mintegy szemléltetésül.

Rilke az Erika Mitterer-versek tizenegyedik darabjában ezt mondja*: Was draussen* heisst, *ist lauter Heilung innen, / und was geschieht, ist innen schon geschehen*. A *kint-bent* gondolat a szubjektum-objektum pár másodlagos köpönyege itt és számtalan metaforában kirobbanhat. A rilkei rózsaversek szimbolikájának egyik alapvető jegye, hogy a költő a szirmok látványának ecsetelése közben világít rá: nem tudjuk, mi a bent, mi a kint, olykor felcserélődik a kettő, és egymásban úgy csillan meg, hogy eggyé olvad. Rilke egyik ajánlás-versében (*Für Frau Grete Weisgerber*) így ír: *Draussen Welten, Welt –, wieviel, wie vieles –; / aber wer beschreibt / Glück und Übermass des Gegenspieles, / das in uns Gesicht und Wesen treibt*. Látjuk: ugyanaz a fordulat, amely József Attila verseiben gyakorta megidéződik. *Sebed a világ – ég, hevül / s te lelkedet érzed, a lázat* (*Eszmélet*). Vagy egy kései töredékben*: Mint a Tejút a vonuló / egek táguló / boltozatán / s mint a valóság heveny láz után // ugy ragyog és világít / lelkem-*

ben, mely világot áhit / az emberi fölszabadulás. A determináltság feledhetetlen axiómáját egyszer s mindenkorra József Attila fogalmazta meg a magyar költészetben. Idézem a (*Magad emésztő…*) öt sorát: *Akár egy halom hasított fa, / hever egymáson a világ, / szorítja, nyomja, összefogja / egyik dolog a másikát / s így mindegyik determinált.* Rilke 1914 augusztusában – egy irschenhauseni töredékben – így fogalmaz: *Sehet ein Ding, das vielfach umwundene. / Keiner geht durch die verbundene Welt / einzeln. Immer ist ihm in herrlichen / Abständen das Herz umstellt. / Immer ist er in Händen, die zu fassen wissen. / Hingerissen ist er in hinreissenden Händen / oder……. / ein ruhender. Es sei denn er fiele / von Händen zu Händen: denn die Spiele / des Alls sind unendliche.*

Az éjszaka élménye mindkét költő számára centrális jelentőségű. Az éjszaka spirituális szerepe, a hideg sötétségnek tulajdonított szellemi-lelki tartalomegyüttes József Attila költészetében talán a *Téli éjszaká*ban rajzolódik fel a legtöményebb formában. *Tündöklik, mint a gondolat maga, / a téli éjszaka.* A magyar költő a hűvös eszmélkedés, a teljes körű önvizsgálat, a pontos világérzékelés, valamiféle magasrendű pásztorolás képzeteit gyűri a költeménybe. Ebben a felfogásban a metafora társelemei (csillagok, hold, holdfény, göncölök, ködök, nedves levegő stb.) is figyelmet érdemelnek, hiszen ezek árnyalják, kiegészítik és – mondhatni – felfoghatóvá teszik a meghökkentő eredeti belátást, azt, hogy az időfolyamatnak éppen ez a fenyegető, nagyban kiismerhetetlen stádiuma telik meg a költő súlyos léttartalmaival. *Oly könnyen száll a hold, / mint a fölszabadult. / … / Milyen óriás éjszaka / szilánkja ez a sulyos éj, / mely úgy hull le ránk, / mint a porra a vasszilánk?* (*/Tehervonatok tolatnak…/*) Vagy hadd idézzek egy kései töredéket: *Száz éjszakán / ezer magány / millió fájdalommal / szelt át meg át / az éjszakát*. Rilke, aki a közös szellemi családfa német ágán felel József Attilának, egész életére kiterjedő éber és sokrétű, megrendült erőfeszítéssel sajtolja ki saját létélményeit az éjszaka látványából. Nála az éjszaka az idegenség, számkivetettség, a számadás, valamiféle végítéletszerű megfeleltetés metaforája, amely azonban a világegyetem nagy összefüggéseit is a költő öntudata elé villantja. Ebben a művészetben hasonlóan terebélyesednek és sűrűsödnek az egymást vonzó, gerjesztő és megtermékenyítő képalkatrészek, testvérelemek. A *Gedichte an die Nacht* egyik pontján, a *Die grosse Nacht* című versben ezt olvassuk: *… erwachsene / Nacht, und staunte dich an. Wo die Türme / zürnten, wo abgewendeten Schicksals / eine Stadt mich umstand und nicht zu erratende Berge / wider mich lagen, und im genäherten Umkreis / hungernde Fremdheit umzog das zufällige Flackern / meiner Gefühle*. A költő megilletődött, zaklatott tagmondatokban áradó hangjában több érzelmi szál összefonódását érzékeljük: egyszerre van jelen itt az éjszakai újjászületés, a megsemmisüléssel felérő megalázkodás, a nagyobb természet törvényeihez illeszkedő berzenkedő-igenlő igazodás, a túlélés és a földi immanenciához való ragaszkodás összes képzetcsoportja. A húszas évek közepén az *Aus dem Umkreis: Nächte*-versek egyikének utolsó szakasza így hangzik: *wie, durch dein blosses Dasein, erschein ich, / Übertrefferin, klein –; / doch, mit der dunkelen Erde einig, / wag ich es, in dir zu sein.* Azt hiszem, világos mindebből, hogy a két költészet nem csak tematikájának ismételt tükröződéseivel utal egymásra és teszi szinte kötelezővé a közös vonások számbevételét, hanem egy bizonyos költői látástípus tulajdonságait is gazdagon szemlélteti.

Első pillantásra azt gondolhatnánk: igen, igen, de… De Rilke individualista, mindenféle közösséget kerülő, semmiféle társas felelősséget nem hangsúlyozó költő, ellenben József Attila, ő bizony a részvét, a társadalmi feladatvállalás, a szocializmus viharmadara. Van ebben a szembeállításban némi igazság, kétségtelen. Mégis azt kell mondanom: ami a magyar költőnél embertársi hivatástudat, az Rilkénél az egész teremtéssel szembeni részvét fogalmaiban nyilvánul meg. Ha lehet a költőket platonikus és arisztoteliánus csoportra osztani, úgy én ezt a kettőt, mindkettőt, a platonikus rajba sorolnám. Mindkettő hamar felszökken a konkrét látványtól az ideák derengő égboltjáig, és egész létérzékelése a fogalmak felől röntgenezi át a tapasztalat egyes tényállásait. József Attila egyik töredékének első két sora így szól: *Én hazám, fajom és emberiségem / iránt ismerem szép kötelességem*. De másutt is, ahol a tárgyi-érzéki fantázia adatairól beszél, rögtön felvillantja a reáliák mögött az univerzáliákat. Ő a *tudás*nak tesz panaszt, a rózsa képe mögé odaírja a *valóság* szót, ő *egész* népét fogja tanítani, nem csak egyes jelentkezőket, ő az *értelem*ig lép tovább, és a földi munkában is a *csillagok pontos, szép* járását tekinti mérvadónak (már megint az ég, a csillagok, az éjszaka, ez a vakítóan sötét József Attila-i éleslátás…). A kiválás, a magasra emelkedés (és mélyre süllyedés), a csillagmagányban megvalósuló költői tökéletesség és más eszmék jelzik a magyar költő társadalmi szereplehetőségeinek másik, tragikus oldalát. Különállás, benső vezérlet, világhiány, és ugyanakkor szeretetéhség, a földi érzékletesség magasztalása, a kicsiny dolgok pásztorolása és más: ez a lírai halandó személyes tapasztalatainak ellentett szócsoportja.

Ha Rilke műveibe pillantunk, ugyanezt a kettős osztatú szellemi teret sejtjük meg. Ez a költő főleg, ahogy ő maga mondja, *belső utakat* óhajt megtenni és a külvilághoz inkább a nagy távlatok, távolságok és felelősségmentes vonatkozások pólyáin át kíván közeledni. Egyik alapszava a *Weigerung*, a vonakodás; és ez a terminus itt valamiféle széles körű önmegvonást, elhúzódást, hárítást jelent. Ugyanakkor kétségtelen, hogy Rilke költészete a lét roppant tágas horizontját nyitja meg, és minden sorával a létezés egészére vonatkozó gondosság kötelmeit érzékelteti. Hogy ebből az összetett eszméleti szövedékből egyet kiemeljek: nem győzi hangoztatni a költő pásztori szerepének fontosságát (ezt ő – úgy tűnik, az egyházi liturgiával is kapcsolatba hozható – fogalommal *Hirtenamt*nak, pásztori hivatásnak nevezi). Milyen elemekből áll ez a képzet? A pásztor a lét egészét mérlegelő lelkiismerettel, rendületlen törődéssel, veszélyek közt is biztonságot árasztó szívóssággal őrzi a nyájat – értsd: oltalmazza és terelgeti a közösséget –, miközben, idézem a költőt: *ott strázsál, s hagyja, kassanak rá a hatalmas elemek, fogja körül az eseményektől hemzsegő világtér, és minden pillantásában világot oltson magába, világot, semmi mást* (*Hat / nichts als Welt, hat Welt in jedem Aufschaun, / in jeder Neigung Welt* (GW II/45). A választott művész legfontosabb feladata az egyetemes mérvű törődés: kézbe kell vennie a legkisebb dolgokat, tisztaságot kell teremtenie és felmutatnia műveiben, még álmaiban is éberen őriznie kell a lét értelmét, és ahogy Rilke mondja: ellenértéket kell létrehoznia a jelenkor uralkodó külvilágával szemben (*Ich sage Gegenwart und meine Gegenwert* – mondja a *Geschrieben für Karl Grafen Lanckoronski* című versben; a lefordíthatatlan szójáték értelme: *Azt mondom: jelenkor, és azt gondolom: ellenérték*). Pár sorral feljebb pedig így körvonalazza a művészek hivatását: *Sie müssen dastehn wie der Hirt, der*

dauert; / von ferne kann es scheinen, dass er trauert, / im Näherkommen fühlt man wie er wacht. Und wie für ihn der Gang der Sterne laut ist, / muss ihnen nah sein, wie es ihm vertraut ist, / was schweigend steigt und wandelt in der Nacht. Idézem a vers utolsó három szakaszát Eörsi István – egyébként József Attila fordulatain edződött – magyar fordításában.

Szétrombolhatók ők is, mint akármi,
de (kiszemeltek!) nekik helyt kell állni,
ha rájuk tör a legnagyobb erő,
és ki kell mondaniuk, ahol más csak
nyög és nyafog, ütemét a csapásnak,
s érzik, hogy bennük súlyosul a Kő.

Kitartón állnak, akárcsak a pásztor;
a messzeségből úgy tetszhetne: gyászol;
közelebb érve érzed: őrködik.
S ahogy ő hallja a csillagok ívét,
úgy kell, hogy a szívükhöz közelítsék,
mi néma éjben serken s működik.

Mit rájuk bíztak, álmukban is őrzik:
álom és lét, könny és kacaj füződik
értelemmé… S már nem bírnak vele,
és térdre buknak a halál s az élet
előtt, és ekként ad a Mindenségnek
új mértéket térdük derékszöge.

Figyeljük meg – Rilke ihletmodelljein és messziről felismerhető szómatricáin túl – a szóhasználatig érő, József Attila legérettebb eszméleti csúcspontjait idéző felrakást; a kiszemeltek motívumot (JA: „születtem, elvegyültem és kiváltam", *Kész a leltár*), a helytállás és a legnagyobb erő párosát (JA: „A mindenséggel mérd magad!", *Ars poetica*), a magasra emelkedés és a mélység felé húzó erő együttesét (JA: „én tulmagasra vettem egemet / s nehéz vagyok, azért süllyedtem mélyre", *Egy költőre*), a csillagvilág és a szív összefüggéseit (JA: „Milyen magas e hajnali ég!… / Hallom, amint fölöttem csattog, / ver a szivem", *Óda*), az álomban megőrzött dolgok és az értelem emlegetését (JA: „kecsesen okos csevegés", „Én túllépek e mai kocsmán, / az értelemig és tovább!", *Ars poetica*), s végül a térdre bukó, és az alázatosságban a mindenséghez fohászkodó ember alakját (JA: „Fogj össze, formáló alak, / s amire kényszerítnek engem, / hogy valljalak, tagadjalak, / segíts meg mindkét szükségemben", *Nem emel föl*).

Végül csak annyit: nyilvánvaló, hogy e két nagy költőt külön-külön kell olvasni, mindegyiknek saját és összetéveszthetetlen beszédvilágát önmagában szemlélni és kibontani. Egymásra vetített alakjuk, egymással összefüggésbe hozott művészetük taglalása, semmi kétség, hozzáad valamit ahhoz, amit megérthetünk belőlük. Ahogy mi, olvasók öregszünk, már csak azt szeretjük, akit szeretünk. De néha feltámad bennünk az az érzés is, hogy kivételes erővel szeretünk, véglegesen, egyszerre kettőt. Én, talán ezt súgja a világszellem, ma már csak együtt tudom szeretni ezt a két csodát.

Borbély András

Eltűnik hirtelen

Arany homokkal elfedett
rom, párkányok, vakolat,
s derengő nyalábok alatt
szűk napod kimerevedett.
Harmat is hullott, senki,
utcán, a föld alatt, égben,
ki jár, föl nem tűnik neki:
a boltozat zuhant le éppen.
Megtörténhetett itt bármi,
nincs tőletek mire várni.

Alszik, mint megfagyott haraszt,
aszott csont és fosszíliák,
s naponta hal meg ezer más.
Ha alszol, élve úgy maradsz,
mint halott hősök szobrai,
mint metrón nyűtt tekintetek…
És nem értem, mit beszéltek;
ha magyarul tudnék szólani,
jöhetnék szólva: érkezem,
mint szóban megfúlt értelem.

Árnyék árnyéka lett versed,
neved még itt bolyong s hallgat,
betömült füle a falnak,
kidőltél, s élveteg elvek
hülyék zászlóin még lengnek.
Inkább ne szólj szám, nem fáj,
agyak, szívek: ürült termek,
semmiben ne bízz, ne formálj,
nyelvünk nem mű, hanem elem:
feljön, eltűnik hirtelen.

A számok

1.

Két szám között a számtalan újabb szám:
méltó nevet te adhatnál-e nekik?
Zénón nyila s a gyorslábú Achilles –
úton vannak hát mindketten azóta…
S futok én is, valót nem ér a lábam,
kövek, számok közt láthatatlan híd tart,
hisz így jött közénk, tanítva vízre lépett.
Az idő fény, szólt, de beárnyékolja szemünk,
majd távozott az új fénynek alkonyán.

2.

S most rettegést szül minden újabb lecke,
szentélye körül állunk kék fák alatt,
hol Ő térdelt, a hajnalban imádkozó.
S futok megint, valót nem ér a lábam,
két szám között a számtalan újra Egy
csak ritkán lehet olyanként, mi nem szám,
– hát félek szólni, hisz közöny s rettegés tart;
csak ritkán sejtjük, hogy a kilőtt nyilat,
mint elnyújtott Igét, kezében tartja még.

Suhai Pál

Albumban

Ha egyszer innen elmegyek,
magammal semmit nem viszek.
Árnyékom is rátok hagyom
(most rajzolom pedig –
enyém ő szerzői jogon).
Lesznek bizonnyal majd, akik
megöröklik, nézegetik:

milyen különös alak volt,
mondjátok majd albumotokat
lapozgatva – én már most
ehhez hasonló gondolatokat
forgatok fejemben: ez az alak
az albumotokban, ez vagyok én: ő,
már most az, aki lesz majd: volt.

Hetedik X

Hetedik X, kilencvennyolc szonett:
tizennégy vers mindegyik évtizedre,
ahogy tizennégy sor esik egy versre,
kétélű mind, kilencvennyolc zsilett.

Ennyi élesre fent borotvapenge
metszette, vágta, nyeste szőrömet,
a költő önmagáért, lám, kitett,
nem bízta imázsát a véletlenre.

Vagy bízta? Ki tudja? Vannak, akik
a bozontosat jobban kedvelik.
Nyúzta magát, mégis, előre is,

innen még a hetvenen, vetkőztette:
s kész a vers: a kilencvennyolcadik.
Így kapta életét is: előlegbe.

A szem

Czigány Györgynek

Nem tesz mást, csak megtapad a kezdeten.
Ilyenkor rejtett kamera a szem, szeme.
Ő maga álomittasan befelé fordul, ilyenkor
ébred önmagára. Precíz műszer, elég, ha

beállítja az agy optikáját, magától működik:
szeme egy halandó pupillája, ha a születőre
rálát. Átszínezi a meglevőt, a képzelet tárgyakat
nem létezők helyébe állít: így leltározza a távozó

helyett a lét ingatag csodáit. Ő maga dolgozik
ilyenkor, néz befelé, látja a magba gyűrt,
a hátráló időt: mintha egy szirmot a folyó

visszafelé sodorna örökké. Nem tesz mást
ilyenkor, megtapadva a kezdeten, forrásáig
zarándokol: ő maga a látás: nézi magát a szem.

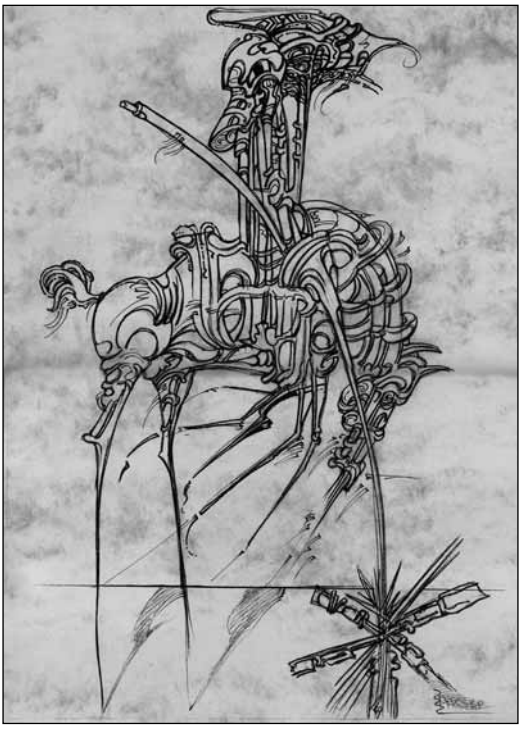

Kiss Anna

Lobbanások

Lobbanások
a pusztuló
egekből,

hétre járhat,

lobbanások,
a pusztulás
megérint,

mint a fátylak,

ujjadról
messze szálnak,
szakadoznak,

de, ó, hej,

világos fűben
kúszik a
hatalmas,

ne riadj fel,

lobbanások
nyomában,
őszi mályvák

szirma szakad,

világos fűben
kúszik a
hatalmas,

szél fátylai alatt,

lobbanások,
a pusztulás
megérint,

mint a fátylak,

kúszik világos
fűben,
ne riadj fel,

hétre járhat,

lobbanások
nyomában,
őszi mályvák

szirma szakad,

mutatja csak
magát,
ne riadj fel,

talán forrás fakad,

lobbanások a
felgyújtott
egekbe,

mint a fátylak,

lobbanások,
a pusztulás
megérint,

hétre járhat,

ujjadról messze
szállnak,
szakadoznak,

de ó, hej,

kúszik világos
fűben a
hatalmas

ne riadj fel,

lobbanások
nyomában
őszi mályvák

szirma szakad,

kúszik a város
ellen, ha
megéget

láng-fátylai alatt,

lobbanások
nyomában,
őszi mályvák

szirma szakad,

mutatja csak
magát,
ne riadj fel,

ez az a pillanat.

Tandori Dezső

Hamarosan-trilógia

I.

Istenem, de rég
találkoztunk, most
mások által hamarost.
Egy kávéházban,
vagy a Tabánban.
holtakból már ez se: rost.

Se hogy Ragúza,
zene nem húzza
Ottlik kávéházában.
A Halász Petár
párkányt már nem jár,
szerelme-hamarjában.

Ah, Adriani
Alíz, lejárni
így tud óra, rajongás.
Az Alíz nekem
verébszerelem,
egy holt kicsikénk, nem más.

Gyere, jaj, bice,
tört lábad visz-e,
képzeld szárnyad
haza, hazább, hazába?

A kifejezés ereje nem paprika ere!

Kiszámolósdi

Elek, rád neheztelek, mert mintha Palóma
szava neked velem kapcsolatban értékesebb volna,
mint szívem hite bánni panaszban.

Martina, Gerda, nem érdekel ma
se képzelődés, se hinni nem akart valóság,
medvenapra
ember nem vesz rózsát,

Gertrude, tudd te,
Stein, a kövi rózsa is ennyi:
a rózsa = a rózsa: rózsa, ha tud lenni.

Ne, hogy mentők fognak elvinni.
Leeresztenek kötélen, lebegőn,
pokrócban, egy lepedőn,
mert itt az ajtón a bútorok közt ki nem férnek.

Vagy két karom a padlóból, mint kétlábú ének,
kivágódik az ég felé, a rög felé,
a biztos-biztos légiek felé,
s nyakamra csigolyásat épít a most már nap-éj fájdalom,
amíg némán viselem, nem gyalázat,
ismétlem, e gyalázat.

Fejem ragozza

Fejem ragozza, néha lemegy tarkóba, Ragúza,
néha azt hiszem, ha 180 fokot, kilencven
fokot változtatok akár csak éji
helyzetemen is, vagy hőmérőt nézek, rag, zúzva,
mely a hideget idézi, vagy torokbajt
próbálok gyógyítani oldalt, agyat mondókáival,
a még elviselhető, de álló napi-éji rag, úszva,
fejfájás oldalán, nem mondom, gyógyszerreklám,
mivel. De most ez mi, nem reklám: „Karinthy!"
Frigyes, miféle frigy ez? Lennék válófélben,
az épp nagy-közei elismert derék emberségben.
Ne hagyjatok, angyalok. Vagy hát nem vagytok ragzúzmara,
ti megszólíthatók. Kiballagok, agyalmány rivall,
a torokgyógyszerhez, mintha legnagyobb
bajom az lenne, hogy torokfájást hagyok. Rag zúz, Mara.
Foggyulladás? Október óta? Ez februári, mélygödör
nóta. S a többi. Nem fogok visszaköszöngetni
közhelyeknek, valaha rettegtem, orvoshoz nem mentem,
napra nap véltem hosszabbítgathatni életem. Megússza?
Ma sem azért nem, mert… nem sorolom. Mire? De rávall.
De felháborodom, hogy állítólag – telefonhangnak
tanúságaként – milyen jól vagyok… vagy hogy elhagyom
magam, milyen könnyelmű vagyok… vagy hazug vagyok, ragúzom?
képzelődő beteg… vagy mások baját nézzem meg.
Nem! Meghalok e bajomba, bele, utu rea, vagy sem, elúszón,
azt, hogy én jól lennék, nem tűrhetem, kikapcsolt életben!
Hogy bárki szélhámosnak nevezzen. Megelégeltem. Hal-kapta úszóm.
És ne járassanak le, hogy ezt – mit?? – versem nevezze. Túlzón.

Bágер Gusztáv

A rózsa neve, ideje

Umberto Eco-szilánkok

Amit szeret, azt megkapja. Főállásban
ilyen dolgok foglalkoztatják elméjét.
Mellékállásban, gebinesként egész
nap feleségén jár esze. Miért ilyen?

Amit megkíván, az előáll. Egyszerűen
hozzá mennek a jó ügyek, megkeresik
a sikerek, a győzelmek, kényeztetve van.
Akkor megkérdezik majd Tőle: mi baja?

A szép textusok, váratlan tulajdonába
kerülnek, kerek mondatok, idézetek,
egész történetek születnek képzelete
által, mintha folyna belőle a szöveg.

Van ideje, anyagilag jól áll, szíve
kitűnőre vizsgázik a rendelőben,
előre kikészítik kedvenc ételét
a büfében, bárhová megy, kedvesek vele.

Előre köszönnek Neki, meghívják
a legelőkelőbb körökbe, autója Rover,
ruhái, cipői a legfrissebb trend szerint
vannak betárazva a mahagóniszekrénybe.

Mi baja? Nem mentem el érte a merkantilista
értekezletre? Hagytam, hogy gyalogoljon
a melegben? Aztán kinevettem, hogy izzad?
Az ankétra mégis eljött velem és az jó volt.

Akkor mi a probléma? Örökre titok marad.

Temperamentum

A dolgok jól alakultak, mégis gyorsan közlekedtem, mint egy angyal, felugrottam a buszra Pesten, épp csukódott az ajtó, utánam kiabált egy koldus, köszönöm a Tháliákat, ahogy kapaszkodtam a fogantyúba, rám emelte tekintetét Shakespeare, jó napot, mondta Bőzsöny Ferenc hangján, a vihar ma érkezik, a makrancos hölgyre vigyázzon, vitatkozni fog önnel, csapkodja a napi sajtót a kávéházban, mert elégedetlen, hálátlan kicsit, de aranyos. Ó, gondoltam, mindezek tegnapi események, ha tudná, író úr, mit kaptam fél óra késésért tőle, szeretet-megvonással büntetett, úgy tekintett rám, mint egy ellenségre, pedig a kongresszus húzódott el, az elnök képtelen volt kalibrálni a hozzászólásokat, elengedte a gyeplőt, a vélemények szétszaladtak, mint a higanygolyók a törött hőmérőből, nincs baj, a hölgy kiengesztelését megkezdtem, ma folytatom egy vacsorával, Kárpátia étterem, veszek neki nyakláncot, gyűrűt, arany karperecet, amibe az én nevem lesz gravírozva, meg egy éjszaka, amiről nem beszélhetek, mert jelen lehet egy szárnyas lény, aki hírül viszi a spártaiaknak, és lesz falovacska, amiben bevonulnak az örömök az életébe, tudja, író úr, de nekem le kell szállnom, Ferenciek tere köv. Az utcai óra megállt, sebaj, siettem, odaértem, kinyitottam az irodámat és ott állt Molière, Tartuffe ruhájában, na mi van, szerencse fia, kérdezte és nevetett, a kedvese üzeni, hogy minden rendben, várja a szokott helyen délben. Ebben a pillanatban függönybe csavarva elszállt. Délben valóban minden megtörtént, ahogy kell, és boldog voltam, hogy harminc évet hátráltam.

Karácsonyi Zsolt

Esti metró. Az átmenet

Beindul az esti metró, látható az alagút,
a nagy semmiből a kezdet kezdetéhez visz az út.
A legszélén landolok és gyorsítom a lépteim,
nehogy éppen akkor érjen utol minden földi kín.
De jól választottam ki a ritmust és a színeket,
minden elképzelhető jó lenn és fenn között lebeg.
Átvágok a széles síkon, a zöldellő réteken,
akaratom kénye-kedve szerint, ahogy képzelem,
lejutok a pincemélybe, padlásoknak titka vár,
kinyitom az első könyvet és a csoda néz ki rám.
Meg is szólal: „Amit látsz, csak átmeneti állapot,
a valóság akkor lesz majd látható, ha rád csapok.
Darabokra törve-zúzva három hosszú év alatt,
majd sejteni kezded, mit is ér egyetlen pillanat,
ha a mozsár falához már odalapult két szemed,
akkor lép majd elő teljes fegyverben a képzelet,
dúlt agyadon akkor villan át az egy és igaz út,
ami csak egy esti metró, ami csak egy alagút,
de olyan mély, hogy a fenti szintekre is elvezet,
miközben egy szekerce épp eltöri a térdedet.
A legelső állomáson szállj le, nézd a falakat,
talán akad olyan emlék, ami újra megragad.
Egy plakát, egy régi mondat, ami csak jeledre vár,
hogy épp ezerszeresére táguljon a régi táj,
és a tájjal együtt az is, amit úgy hívunk, idő,
szertezúz és összegyúr és pusztulási szárnya nő –
de ne engedd, hogy a látvány elmossa új arcodat,
a második állomásnál ébred már az alkonyat.
Hosszú testét nyújtja lassan, ellazul és megfeszül,
és így szól: »egy pillanatra légy az úr, te légy a zűr« –
aztán gabalyodni kezd a testeden az éjszaka,
egy hatalmas kutyafalka vár, hiába tépsz haza,
mindhiába próbálsz innen elrohanni, esteden
az nevet, akinek lelke van csupán, de teste nem.
A harmadik állomásnál szólalj meg váratlanul,
beszélj magadban, mint aki idegen nyelvet tanul,
és a szavakhoz nem mindig társít élő képeket,
aztán némulj el, ha a tér azt suttogja: ég veled.
Mert aki hallotta egyszer láthatatlan tér szavát,
az tudja, hogy nincsen föntég, nincs halál, se odaát,
csak a képzelet, mi addig pusztítja a testedet,

míg azt hiszed, hogy a világ, a valóság ott lebeg,
ahova épp beszüremlik a nagyon távoli fény –
történik mindez az esti metrózásod kezdetén,
ami csak akkor ér véget, hogyha nem vagy, ha nem élsz,
de éppen a pusztulásod adja élted fényjelét.
Most pedig menj." Úgy tűnt, mintha valamit mondana még,
láttam már a semmiben az alagútnak kezdetét.

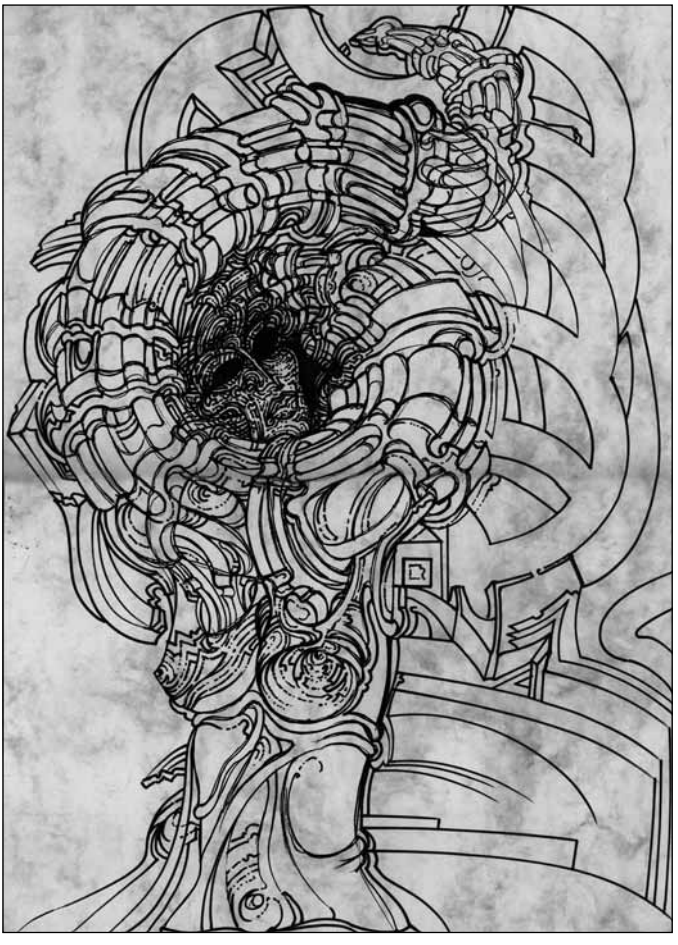

László Csaba

Anomáliák

Óda egy ajtócsapódásra

A rettenetest hiszed-e? –
húsevő, idegpusztításban
jeleskedő fajta vagyunk
(hozzánk képest az illatos üde
liliomot legázoló hazátlan
egyszarvú: jámbor tünemény)

a kopogásra nyíló ajtó
tárva – szemedbe süt a fény –
vendég lép be (gyilkos? balek?)

elég ha könnyű széllökés
zörgeti ajtód vagy eged

mi az ami a csendben is
üvölteni kész
s dögnehéz –

a becsapódó lelkiismeret(?)

2009. február 25.

Közelkép egy néhai hatalmasság ravatalán

„Borostyánkőbe fagy be az ügyész"
(J. A.: Medáliák)

Horpadt hasának sápatag
bőrén kapálózó pióca
a többi: halott pergamen
(elég? nem ég el?) pernye rozsda

érdes sörtén végigvonagló
bambán mászkáló blőd bogár
a rothadás szaga a légben
zavartalan-tisztán megáll

nagy életéről zengzemények
tajtékzanak – s a szenny alatt
csak egy torz világ végterméke
sehol a hajdanvolt harag.

Holt terek közhelyei

„Fekete légy lepett elég,
Belepnek most fehér legyek.”
(Rutebeuf [1245–1280])[1]

1. A *soha* szó például. Olyankor rám ül a
csend s a mészölydezső-korú költők pőre
fáira gondolok, nem a büfébe járók bús,
„leszaggatott-plakát”-képével, csak kedv-
telenül. Apám állóvizekbe süllyedt arca,
mely előbb-utóbb engem is lemeztelenít;
de utoljára még: a békanyálas mélyből egy
pingpongasztal olajzöldje ragyog fel, az ön-
zetlen játékban mért örökidők kisdiákjára.

✶

2. Ugrik az ürge, fütty se kell,
azt gondolván: az úrfi a
bökőszerszámtól berezel.
Markecer-banda, gőz, pia;
röhögnek: „Szentecske, kifingsz!
Né, mindjárt pityeregni kezd!”
Tapérolják is – semmi sincs
rajta: csak csont, „üres gerezd”!
Elég egy perc és nyúzni jó
pacalt, martalócpréda lett?! –

(Idő, dörzsölt kezű csaló,
hagyd őt még! – hisz úgyis haló
porában tapasztalja meg
majd a vak véletleneket.)

2009. október

[1] Mészöly Dezső fordítása

„Befektetés"?

Gyötrő álom-gerezd tán a kedélyed kikezdi,
szellő fúvása metsz, ám ideje fölserkenni.
Csendesen andalogván, legyen akárki földi:
felét az életének delíriumban tölti.

✶

Redős homokra épült fel Izsák s hí. –
Polgár, örülj, került pénz-magva, zsáknyi…
Magyarok behúzódván, ki-ki a tett helyére,
szavazni jár az őrült népség, rohangál föl-le.
Nyílt csata ha nem is lesz, már sehol az ellenség,
duzzadó fők, különbnél különb eszmékkel kenték
a két szembesülő cselvető, csökönyös tábort –
(a te fejed Tirolban szellőz, sítalpú Gábor!)

„Természete a magyarnak,
hogy a jussát ne hagyja";[2]
az élhetetlen különben
magát is odahagyja.

Befektetés! Ha „tőkéd" nincs lekötve:
„1 (egész) négy hektárnyi szántó
a Szabó tanyán kiadó" (örökre?) –
És hát a *személyiség-vizsgálat* se »kutya«(!),
kiszállnak házhoz is, csak legyen valuta;[3]
teljesen ismeretlen szakszemélyek
precízen felboncolják-tárják éned,
s megmondják: mennyit érsz s ki vagy!

(Közben a metsző szél is ki-kihagy.)

Izsák, 2009. február

[2] a bankban (lásd: Aranynál a „nótát")

[3] potom 1800 vagy 3000 Ft? (izsáki tévéhirdetés)

Dobai Péter

Piazza Navona

Mint tengermélyből a mágneses bolygó-akna,
úgy robban, fehér tajtékkal fel a magasba
Gian Lorenzo Berninin sziklatömb-szökőkút-hármasa!
A Folyamok kútjának
– *Duna! Nílus! Gangesz! Rio de la Plata!* –
morajló, zúgó *élőezüst* vízsugár extázisa!
A *Borromini* építette Szent Ágnes-templom tékozló,
tomboló terében orgonasípsorok zúgnak és a hideg
orgonatesteken átremeg, játszik és álmodik *Mozart*
„Ave Verum"-a… Máskor mélységes márványcsend honol.
A téren víg ünnep, karnevál *él* s a táncosok észre sem veszik,
hogy ott van a Kereszt, de Krisztus nincsen ottan!
A térítő, templomos tér, *Bernini* százados játszótere
Róma szívburkán belül lüktet, ver, kering, fénnyel telt
vízsugarakat lök a világégtájak felé, gitár és mandolin szól,
a márványmedencék mellett festők állnak koldus-vásznaik előtt:
az örök latin idillt, a latin alkonyt festik, melyhez oly ijesztően
közelít az éjfél – – –
Ó, mintha volna ez a római tér
ifjú örömök és első szerelmek *tékozló stációja!*

Akarom, hogy vagy

„Az időnek egyetlen oka van:
minden nem történhet egyszerre."
Albert Einstein
„Azt az eseményt tekintjük az események
súlypontjának, amelytől az összes többi
esemény függ." Karl von Clausewitz

Akarom, hogy vagy.
Álmodlak, hogy kétszer létezz.
Álmodom magamat mássá
magamnak, olyannak, amilyennek téged szeretlek
mindkettőnknek – – –
Tervezlek. Kivitelezlek.
Szépnek. Enyémnek.
Engedd, fogadd el térítő erőszakom!
Álmodom szavainkat, hogy ébren
már ne beszéljünk.
Testedet könnyű, szép, színes ruháid:
lemeztelenítik. Reám néz meztelenséged.
Farkasszemet néznek velem a szerveid.
Emléknek álmodlak, hogy személyed
kiszámíthatatlan jelenidejében térjek észre.
Last but not least: *voltam, hogy legyél!*
– – – Véletlen események vagyunk
és igenis: minden *egyszerre* történik velünk,
s egyszer, sajnos, végleg *megtörténünk*.

Haldokló lagúnára nyíló, sokszázados gót kapu, Velencében

– – – a megvénült, *„megestvéledett"* Casanova
utolsó e világi rejtekhelyére nyílhatott valaha
ez a hárfa-finom ívű, ősi, faragott, főnemesi kapuzat…
Noha a nagy kalandor, a desperado Casanova
nem volt nemesember… Kétes neve nem szerepel
a Gothai Nemesi Almanach védett névsorában…
De elhitette magával s igyekezett elhitetni az egész
világgal, hogy hosszú útjai során: ő fedezte fel a *nőket,*
a *női nemet,* a Seniorákat, a Senioritákat, a Donnákat,
magát a *Mona Lisát,* a *Sziklás Madonnát, Lucrecia*

Borgiát… s tovább… *Madame Pompadourt*… Mindet!
Hitte holtáig, hogy távol Dél-tengereken bolyongva,
mint ismeretlen trópusi kincses szigeteket, kontinenseket:
ő fedezte fel a nőket s megajándékozta velük az eladdig
egynemű emberiséget… Lassan süllyedve testének-lelkének
magányos tébolyában, összes szeretőjének szemére, arcára,
nevére: mély honvággyal visszaemlékezett…

Ó, az a tetszhalott, nyitott fájdalomkapu…

Két faragott oszlopfőből
emelkedik csúcsába föl
a mesterkezek véste csigavonal hibátlan íve,
mintha formázna szeméremajkakat,
mintha vénuszdomb rajza volna,
kitárt leányi öl…
A márványkő keretből régen eltűntek már a kapuszárnyak,
itt a *volt idők* szép századok múlta óta ki-be járnak,
bent, túl a kapun: sötétség, rejtély, titok s hiába,
hogy lélek-lakatlan, meglehet, hogy mégis van lakója,
Casanova egyik deli, vérmes lotyója,
aki meghalni elfelejtett…
A kapuzat előtt három repedezett kötélcölöp áll,
nincsen hozzájuk kötve se hajó, se csónak, se bárka,
egykori urának kecses, vízen bukdáló, karneváli gondolája…
Ezekre a cölöpökre többé nem köt ki soha senki.
E kísértetkapun vendég többé be nem lép.
S ha mégis megtenni merné,
innen kiútját soha meg nem lelné…

Máté Mária felvételei

Csáji László Koppány

Hogyan lépjünk át az időtlenségbe

Meglátta a felszálló és kidurranó szappanbuborékok arcait: mosolyogtak, féltek, acsarkodtak és szerettek. A tábortűz mellett egy vándorkereskedő gyermeke fújta rendíthetetlenül a buborékokat, és azok a forró levegővel együtt, remegő fénypöttyökként röpültek föl a sötétlő magasba. Ezen az estén Naszreddin Hodzsa, a híres, furfangos bölcs és tréfacsináló, jóságos tolvaj tekintetét a buborékok magasba vitték; csöndben figyelte, amint a csillagok lassacskán sakkoztak az égen. Kikerülték egymást hosszú pályájukon, vagy épp kioltotta a fényesebb a halványabbat, azután továbbkúszott mind. Tücsökmuzsika és éjjeli vadak suhanásai hallatszottak idelentről.

Tűz égett egy nem túl távoli dombon; néhányan körülülték, alakjuk lobogott, szavaik a némasággal viaskodtak. Narancsillat és füstös sült hús szaga lengett a levegőben, míg a szomszédos olajligetek hallgatag lombjai bólogattak. Ágaik árnyékokat gyűjtöttek az árnyakra, hogy eltakarják a tigrisfoltos talajon derengő kócos fűcsomókat. Egy-egy felhő a Hold szigetén megpihent, majd továbbindult délre, amerre a nagy építmények hazája van. Langyos szellő sóhajtozott szinte észrevétlenül.

Hodzsa a hátán feküdt, egy fűcsomóra támasztva őszülő üstökét, melyben megannyi ötlet kirakodva horgonyzott már, s most mámoros szunnyadással pihentek alkotójuk agyának kikötőjében. Kint pedig szintén, mintha kikötő volna, amely a sötétségből lomhán előhullámzó végtelen tengert figyeli, úgy nézte Naszreddin a csillagoktól átlyuggatott égboltot. A szekéren, néhány méterre onnan, zizegett a szalma valamilyen apró állat körül, aki lélegzet-visszafojtva leste a fűben fekvő alakot, mozdul-e; nem mozdult a veszélyes embertömb, így aztán lopva továbbsurrant a szalma közt. Billegett a Hold, feketén gyűltek a bogyók a bokrokon, és a levelek szemei rácsukódtak önnön hajlatukra. Színtelenül és szótlanul üdvözölték egymást a harmatcseppek, szórakozottan keringett egy-egy éjszakai rovar a tűz felé, és a Föld nagy, szőrös hasára fektetve hegyláncoktól ráncolt két kezét, süketen bóbiskolt a harangöblű éjszaka mezőin. Szigettelen, nyugodt vízzé vált a világ, a gondolatok a sötétben búvárkodtak. Későre járt. A Nap épp alattunk van, gondolta Hodzsa, hisz melege átsugárzik a feketéslila földön. A távolságok pengéi széjjelszabdalták a tereket Feztől Bagdadig, Szamarkandtól Kairóig és Sztambulig; a megmaradt darabkák mozaikjain minden ember álmából bugyogott elő a rózsaillatú magány.

Naszreddin Hodzsa elfeledve tegnapelőtti kényszerű távozását Khinesszir városából, s hogy azóta tizenöt-húsz martalóc lesi nyomát, boldogan nyújtózott el Allah szent ege alatt. A vérdíjról sem tudott, s a távollétében meghozott halálos ítéletről, hogy őt bárki bárhol és bármikor megölheti, sőt hogy a tettes jutalmat érdemel. Hiszen éjszaka kinyílik a Föld ablaka az érthetetlen messzeségek tájaira, és a Szíriusztól a Vénuszig beláthatni elérhetetlen partjainkat.

Tegnapelőtt alkonyatkor egy kereskedővel és kisfiával hozta össze a sors az úton, együtt folytatták vándorlásukat nyugatnak. Eleinte színes leplekről mesélt neki, aztán, mikor látta, hogy nem vevőfélével van dolga, egy ideig némán rótták a kilométereket, s hátuk mögött a megrakott szamár bandukolt. Naszreddin pedig az oldalán vitte minden holmiját. Aztán este a fáradtságtól először hamar elaludt, de nyugtalan forgolódással telt álma. Másnap, tehát ma délután négy dervissel találkoztak az Eszfahánba vezető úton. Azok ülnek most távolabb a dombon a tűz körül. Az egyik éppen feláll, pokrócot dob a földre és elnyúlik rajta. A többiek is hajladoznak már, mint az érett búza szára; aztán, mikor a tüzet széjjelkotorták, és szikrákat vetve belecsitult parazsa a földbe, a végleges sötétség pattant széjjel. A lopakodva közeledő lépteket már Hodzsa sem hallotta, addigra ő is elhajózott egy másfajta égbolt még mélyebb messzeségén.

Egy környékbeli pásztor akadt rá végül is a három széjjelszabdalt, szanaszét heverő tetemre (bár a legyek már előtte meglelték őket). Téglaszürkére száradt vérük porral vegyülve fedte kővé dermedt tagjaikat. Forró, remegően világos nappal volt, görcsösen olvadt szét a pásztor kutyáinak vad csaholása. Másnap este Khinesszir városában tizenkilenc vérdíjat osztottak szét. A siker emlékére falucskát alapítottak „azon" a helyen: Hodzsakartakh ma is látható valahol keleten, Kharand és Bukhtakh városai között a hegyekben. Büszke és kemény emberek földje az. Néhányan persze nem hiszik, hogy Hodzsát azóta többen is látták erre-arra, amint ajándékozott, ellopott egy ökröt egy varjú segítségével, vagy épp szétosztotta egy álszent zarándok teljes vagyonát a szegény falusiak között. Egy gyakran felidézett történet szerint pedig a vérdíjra éhes üldözői elől útitársaival együtt egyszerűen eltűnt a távoli, sziklás hegyek között a porfelhőben, mert – négy dervis is tanú rá – valahogy észrevette, hogy katonák közelednek; így azok hoppon maradtak – hála legyen érte a Mindenség Urának!

Tarbay Ede

Időjáték

A szaggatott időben kő a ritmus.
A vésetekben vér, arany ragyog.
Napok számában felpörög a mínusz.
A tócsa tükre cseppet visszadob.

Napóra-dárdák átdöfik a múltat
(a lehetetlen valósággá válik),
az elevenek reggelig kimúlnak,
ha kilökik a láb alól a sámlit.

A megfeszült kötélen inga leng.
Egy guzla húrját pengeti a szél.
A súly bokázik, föl, le, újra fent.
Szopránból altba zeng a birkabél.

Sámándobok utolsó dobbanását
még visszhangozzák tar-csupasz hegyek.
A csónakot taszítják ékes csáklyák.
A túlsó partok csendje csendesebb.

A víz alatt hínár csomója látszik.
Gyerekkéz feszít kavics-terhes csúzlit.
Eléri azt, akit a révész átvitt.
A reccsenéstől minden összemúlik.

Kakasszó előtt

A fölfelé út profán Golgotája,
És könnytelenné felfokozva, kín,
A szőttes színe fordul visszájára,
És lassú múlás lassúbb napjain
A citromsárga nap borul virágba,
És elsorvadnak mind az izmaim.

Az emberség folyékony fenyőgyanta,
És tapad hozzá förtelmes silány,
Kinek a keze, kinek komor sarka,
És fogva van a püspök és zsivány,
Ki rabló volt, s a rablást eltagadja,
Ki gyász helyett, ha öröklött, vidám.

A láthatatlan

Megérint. Megfog. Elragad.
Vihar kél, mindent elsodor.
Állunk a csapzott lomb alatt.
A láthatatlan átkarol.
Köröttünk fényes törmelék.
Az ellenállás megtörött.
Hasábfa roppan és elég.
Az izzadt szalma füstölög.

Meg kéne állni. Visszanézni.
Látni napszívott képeket.
Egy kéz a vásznat vágja, tépi.
Üressé lesz a képkeret.
Botladozunk a nádasok
bőrünk szaggató erdejében,
mint kiknek árnya elveszett
rézlapra metszett sima térben.

Bugák fölött egy ölyv kering.
Látjuk: lecsapni kész a teste.
Mozgó célpont a tiszta ing,
de nélkülünk, túlpartra vetve.
Az izzadás, és rajta por
csíkokká csordul. Rabruha.
Vadlúd. A vízből fölhatol.
Lövés. Az izma még puha.

Az ő meg én, a megmentettek
állunk a hajló nád határán,
és gyászoljuk a megdermedtet,
aki helyettünk, mint a Bárány.
A csend föléled, elborít.
Surrannak súlyos pendelyek.
Hordók látványa mámorít.
A borban álom szendereg.

Felhők a síkon. Börtöné.
Falak, mögöttük új falak.
Egyetlen út a fölfelé.
Csontos héjat repeszt a mag.
Ringatja avar surrogása,
esők és havak lüktetése.
A föld feloldó, forró zárka.
Széthull az Idő összessége.

Virágh László

Weöres Sándornak

FÉNY ragyogás
LÁNG lobogás
PARÁZS…parázs…parázs

VÍZ csobogás
DOB dobogás
VARÁZS…varázs…varázs

FÉNY…LÁNG…PARÁZS
VÍZ…DOB…VARÁZS
MÁS…más…más

fény ragyog
láng lobog
víz csobog
dob dobog

a fényben valami más ragyog
a lángban valami más lobog
a vízben valami más csobog
a dobban valami más dobog

én ragyogok a fényben
én lobogok a lángban
én csobogok a vízben
én dobogok a dobban

a fény kialszik nem ragyog
a láng ellobban nem lobog
a víz elnyugszik nem csobog
a dob elhallgat nem dobog
amikor én meghalok

Hodossy Gyula

A vágy vált örökkévalóvá

A fehér rózsa szirmai közé elbújt a vágy.
Kapaszkodók segítségével ki-kiles a rések közül.
Mögötte zöld és kék levegő, átláthatatlan,
érzéseket gúzsba kötő zord világ.
A vágy a megfelelő pillanatra vár,
hogy végre megmutathassa magát.
A művész, ki a virágot megfestette,
ki tudja, észrevette-e, hogy a rózsán túl így
a vágy vált örökkévalóvá, szent egymásba
simulássá, egymásba feszüléssé, szerelemmé.

Kék téli reggel, angyallal

Kék a nadrág és kék az ing,
kéken ír a tinta is,
s a kék füst gyöngyvirágként szórja illatát.

Nyitott ablaknál ülök a széken, a kék párnán,
kint ébredezik a Nap, oly kék az idő.
Ibolyakék a leheletem, lassan elkékül a szám.
Kék pokrócba burkolózom,
de hagyom, hogy a természet tegye a dolgát.

Miközben rám telepedik a kék szín,
egy angyal, apró kis kék madárként,
gyönyörűt, életet dalol.

Köszöntjük a fél évszázados költőt (a szerk.).

Nyerges Gábor

Mediális vers 2009 teléről

Radnóty Zolinak

minden elölről kezdéskor
eggyel több ránc már a szem alatt
imamormolt káromkodás csak hogy legyen valami mondva
régi nők illatát veszi elő az orr
mert már januárban tavaszt képzel
ha egyszer eléri az öt fokot
(szinte mediális ige, nem tudjuk, mi éri el)
szilveszterkor kotorász
százasok után a zsebben
tűlevelei közt borostás dörzsfején
hóban csúszkál egészségtelen mértékben
aluladagolt kontrasztú nosztalgikus képekben
számokat néz hogy kit kéne
mit kéne
hogy szűnjön ez a monoton zümmögés
mikor hívják mintha csak a sátán
kutyák visszhangzanak be a távoli kagylóba
a vonal másik végén meg kiszökik
mint füst a szájon (orron, póruson)
a pára
aztán feltápászkodik
hideg víz az igencsak esetleges bőrre
farkasszemet nézve vízkővel
tükörképpel
nyugdíjazott borotvával és szívbe száradt
régi emlékekkel emberekről akikkel
akiket
nem, akikkel
mindegy is, szóval akik
lehettek volna valahogy részei ennek az életnek
de kihagyták a nagy lehetőséget hogy most róluk szóljon e pár
rímet és mértéket nem ismerő sor

hogy aztán a jobbhíján megmaradtak
mint leszázalékolt háborús rokkantak
ezek a kitudjamin röhögő búsképű férfiak
bámuljanak bele avas ködökön át a bamba Astóriába
persze mondanom sem kell hogy mind költő
vagy író
vagy esztéta
vagy kivétel
persze a kivétel van a legtöbben

✶

jövőre ugyanekkor ugyanitt

lesz már az idén

Domokos Johanna

Út, levél

Király Lászlónak

járhatok, kelhetek, királyi költőm
verseivel a gyerekkorok otthonait
batyuba köti és útra adja
minél többet eszem belőle
annál több erőm lesz tőle
és saját tengelyem körül pörögve
addig mehetek, míg
elér az ima:
valaki verset mond és kér,
a nincsent, a megfoghatatlant
mely ment
és adni
lehet

Tudományos, poetika

Roland Posnernek

egy fény-más-olt szóban-álló szöveg
évek alatt in dem Ordner felgyűjtötte angerjét
mert nekem még költöznöm és ki-be pakolgatnom kell
hogy észrevegyem mi évek óta itt

s a felhőkörökből készült felhőket magamra veszem
szerinted Realitätsgewinn ami nekem Realitätsverlust
mégis mint egésszel, teljessel kell mindig
nekimennem a pillanatoknak
ich bin wieder identifiziert, etikettiert
und in Bezug gesetzt
zu den unbekannten Weltsegmenten

i can never ersetzen meine alten Codes
durch prestigereichere
akkor sem ha weder die alten noch die neuen Zeichen
zur Gliederung des Bereiches
eingesetzt werden können
mert in this semiotic fusion

multiple cultural particles join together
to form a more intensive present

mit einem scharfen Rückgang
meines applicable Vermögens
um in den betreffenden Bereichen
nicht nur zurechtzufinden
sondern Heilung zu bringen
meg kell találnom a világszemétdomb
Kulturschuttja összes darabjának
megosztott perifériáján a Joyt

Koan, én

verselni idegen nyelven anyanyelvi írókkal
gyökereket ereszteni újabb és újabb helyeken
gyerekeket távoli világokkal összetartani

csak lehetetlen helyzetek vannak
élni az érthetetlen életét
beyond
a life I do understand

City, home

valahol van egy város,
egy város mögötti város
és ez az én városom
mondta Ali költőelődöm
és én azt üzenhetem odaát
hogy valahol van egy világ
a világokban változó világ
és ez a változás az otthonom
mely attól egyensúly
mi benne az ismert és ismeretlen
régi, új
mi gyarapodik városomban
máshol növelem én is ugyanazt
The politika is the szerelem is the gazdaság
is the subconscious is the selfmade

Kerék Imre

Pieter Claesz két festményére

(XVII. századi flamand festő)

Vanitas

E napfényben fürdőző koponya
(akár szegény Yorické is lehetne)
ahogy merőn farkasszemet néz
az örökléttel, uralva a többi
tárgyak különös-furcsán társított
együttesét: a ferdén megdőlő
poharat, melyből kicsurgott az élet;
az órát, melynek mutatói lassan,
de biztosan jelzik, hogy az Idő
megállíthatatlan és valami
misztikus hangulat terjeng a képen,
bárha pontosan valósághű; semmi
moralizálás: értik, kiket illet,
a felfénylő tárgyak szimbolikáját;
még ha benne a késő maradék
csak a fölényes virtuozitást
csodálja inkább; mégis, a képíró
biztos ecsetje múlhatatlan
jelet hagyott a mindent megőrlő,
romboló mulandóság ellenében.

Csendélet sonkával

Íme, egy félbehagyott vacsora
maradványai: kettétört dió,
félbevágott sonka és dinnye,
szőlőfürt levelekkel; szinte
lebillen az egyik óntányér
az asztal széléről; nem *natura*
morta, de moccanatlanul is
eleven látvány; részleteit talán
leképezhetnéd magad is, úgy érzed,
például az üvegpohár látványos
fényvisszaverődéseit. Mégis:
csupa titok, rejtelem az egész;
mégis: a tónusok, a tárgyak
míves-pontos rendezettsége és
érett, meleg harmóniája ez;
a borospohárban a testes
rubinszínű bor villogása sem
puszta természet utáni motívum
a valóságból kiszakítva, inkább
szomjazó-éhező érzékeinket
lenyűgöző, romolhatatlan varázslat;
szépség és arány itt eggyéfonódva
időtlenül: ím, az Élet
halk, szinte észrevétlen lüktetése.

Konczek József

A László-arc

Az egri napoknak

II

Nagy László –
magatartás.
A csodát magyarázni kell. Ezt teszi,
aki mítoszból meríti fel arcát,
és ugyanezt az,

aki a nép jövőjét-sorsát, erkölcsét
vigyázó arcát
bontja ki újra, újra,
s él ez, olyan ez, ez, ez,

2

mint a termőre feszített kordon
ebben az érvénytelen korban,
a zokogó határ,
aki hátba rugdossa magát
gumitalpas traktorokkal,
hideg verítékkel koszorúzott koponya,
amikor belőlem buggyan ki
a megtartó ízes dac.

Összetartozó hangok

1. Amit a lapszél határol
(szabad írás)

Amit a lapszél határol,
Paginákra paginák.
Tudhattam a fűről-fáról,
S vad imákról vad imát,
Azt, amit a rím kívánhat,
És az érzék, a madár,
Naftalinszagú ciráda.
Telefelhős éghatár,
Amit a lapszél határol,
Bármivel is tölthető,
Ősszel alma hull a fáról,
Tavasszal a pléhtető,
Odavágta dúdoló szél,
S cuppant sarat, évszakot,
Nyugovóra éppen most tér,
S lassú, mint egy vén szabó,
Mégis jó a képzeletnek,
Nyitni, nyitni ágait,
Citromfák közt incselegve
Pedig oly' kemény a gitt,
Amit rágva gömbölyödnek
Ünnepek és köznapok,
Égi felhők töpörödnek,
S néha villám is ragyog.

2. A hegyek hangja
(Automatikus írás Kanalas Éva Ojanna című hangképe hallgatásakor)

Akarom hallani a mámor
Tartalékait és beszédborzalmait
A harangcsípőjű táltosasszony szájából,
Aki sima tenyerével megérintgeti a test gerendaajtaját,
És éneke vitető hullámaihoz önként hozzábotlognak a néma ritmusok is,
Mert szörnyű űr-égboltot kattogat fel ujjaival
És percről percre felpedzi a déli kupolát,
Ahol menyétkeugatásokra figyelnek a fűben háborgó fácánok,
A forró sztyeppén, ahol kőszobrok állnak,
És zubogó vízfonatokba merülő emlőslényarc fogadja a szabadság illatát,
A csobbanások hűvösét, a hegyek hangját.

Bolgár példabeszéd

Ószláv nyelven a példabeszédben
szent misebor a szavak íze

…сѣени да сѣетъ и птица
нѣбеси те птилетели се…[1]

(Elméne a magvető hogy vessen
és akkor az égi madarak

odarepültek és szemről szemre
fölették a földről a magot)

Hallgatjuk a bölcsek szavait
s a bolgárok mintha értenék

ízlelgetjük Ámde valahogy
más a bolgár Ez olajsötét

s dráma-árnyékú akár a völgyek
hol a fölmentő seregre várnak

ahol a hit éjfekete gyöngyszem
s zord és büszke a szó – Sipka Várna

és ahol a fölmentő hadak
végső győzelmet még nem aratnak

…azután az égi madarak
…s halott arcainkban gödrök vannak

[1] Az ószláv (bolgár) Biblia szövege

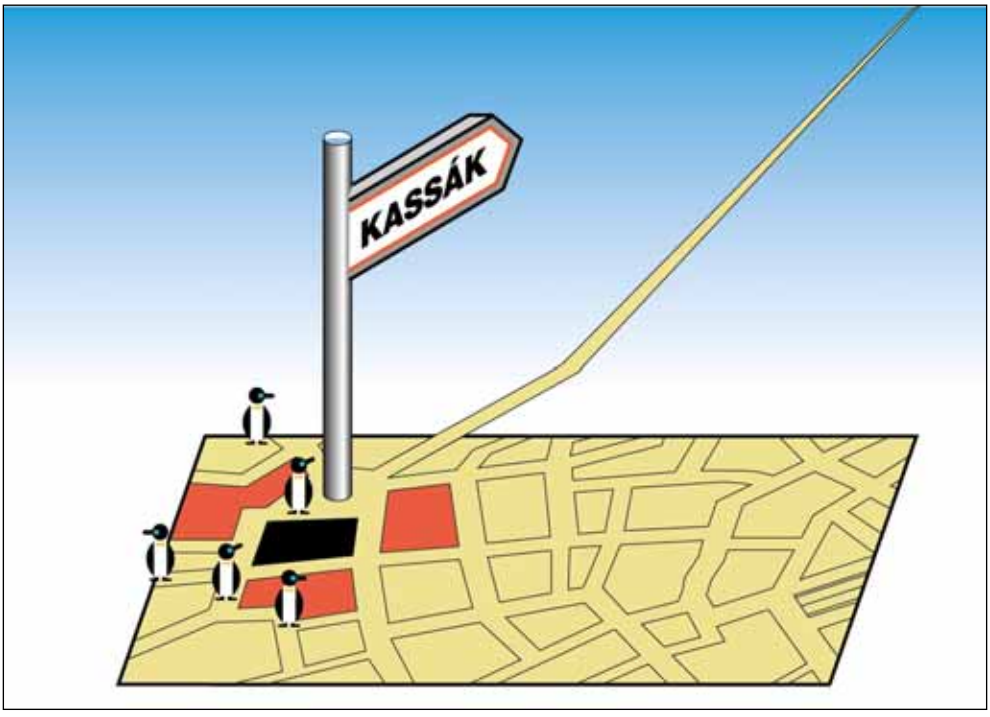

Kassák

Tokaj

Térképes logo

a vers mögött
a darázs is elhallgat cukrosan

szék
szék
szék

Bűvészkezek-kocka

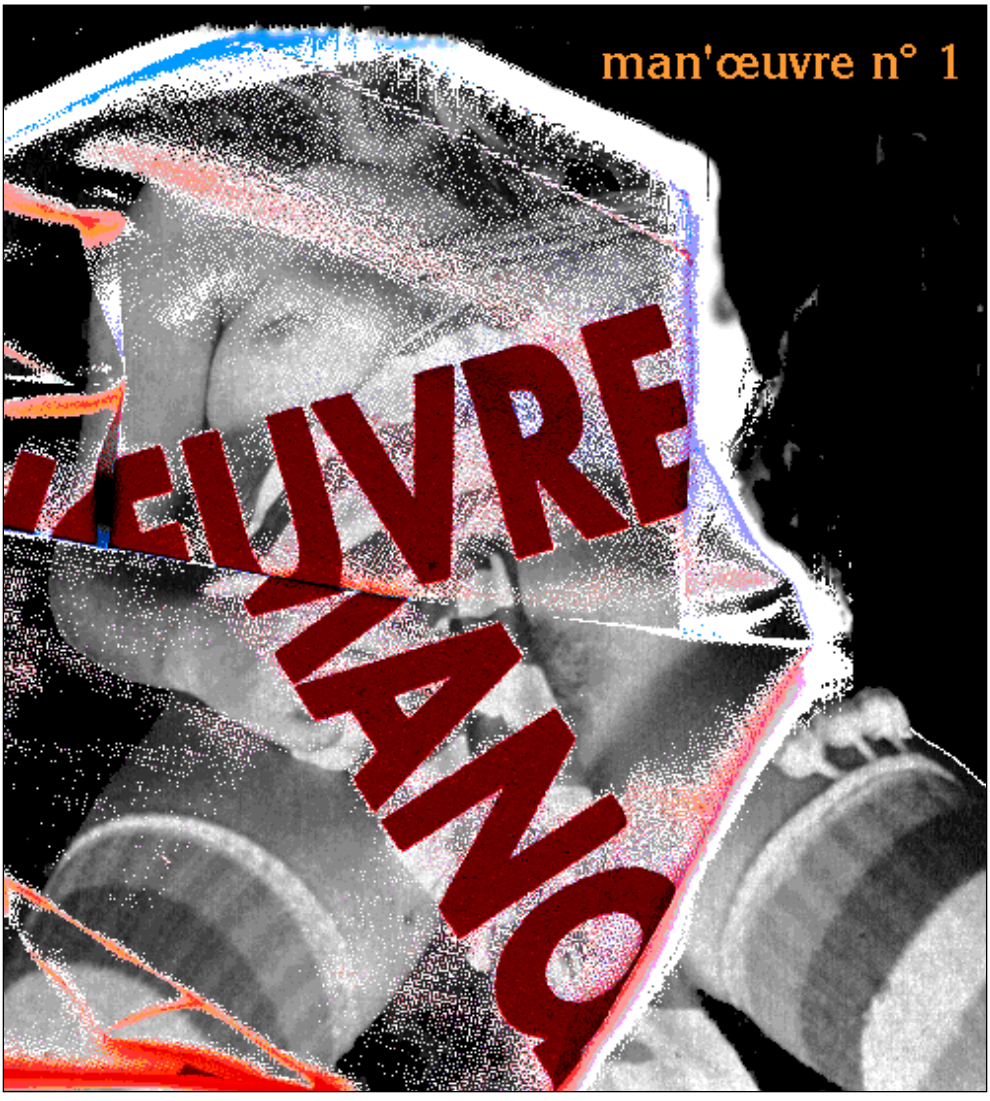
man'œuvre n° 1
MANŒUVRE

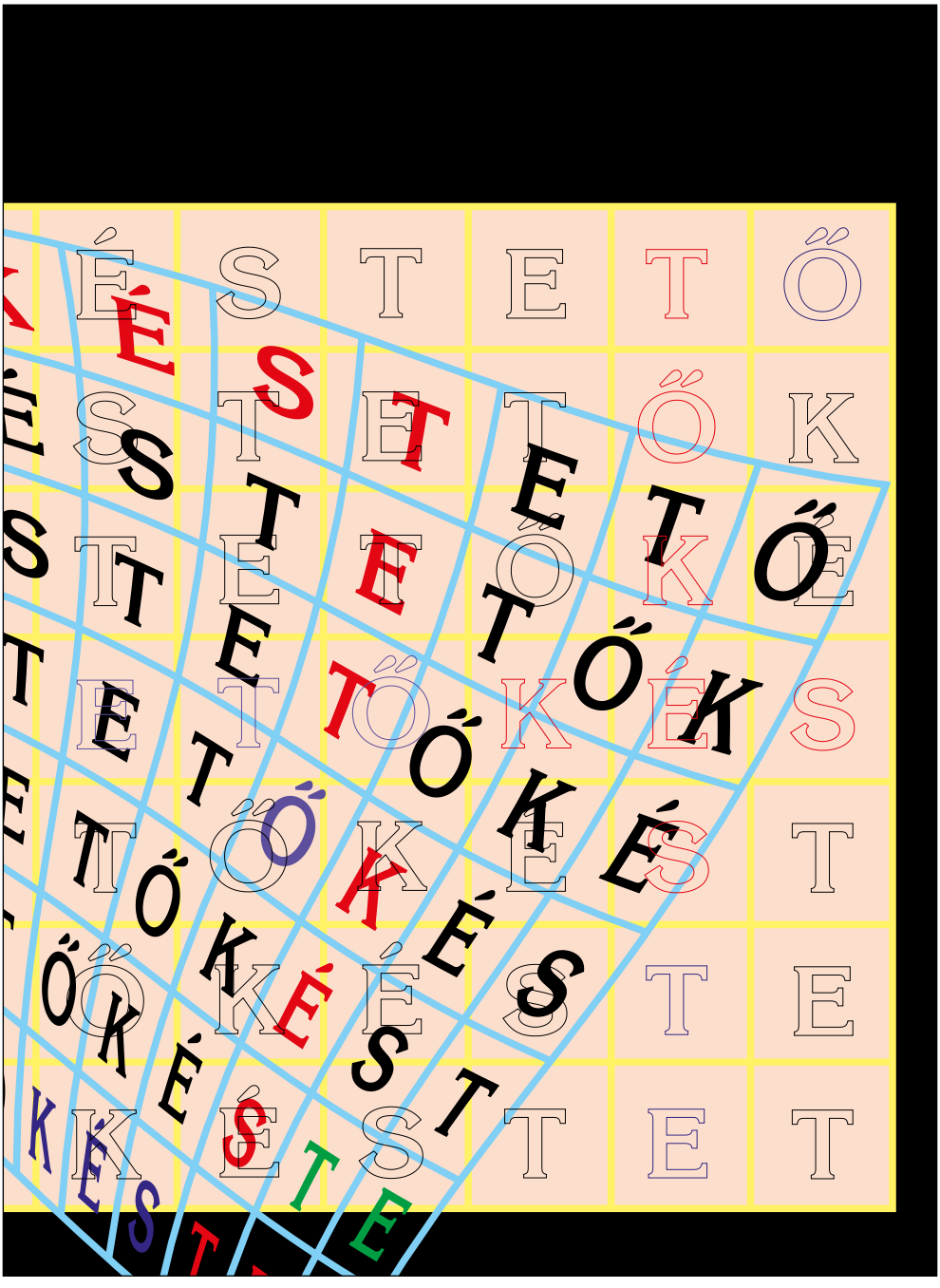

Késtető 2

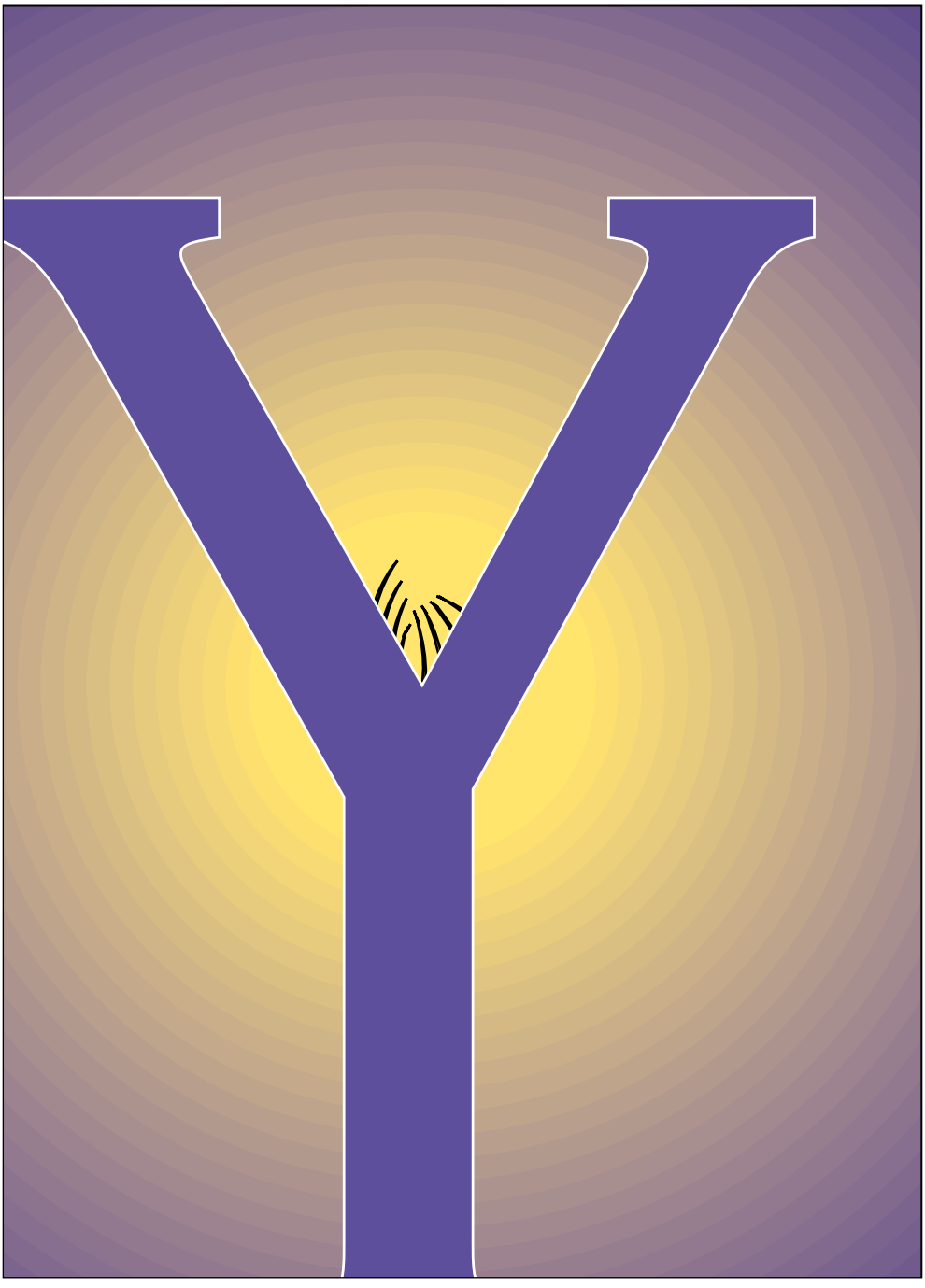

Szőrös Y

A Papp Tibor station

Ma már valószínűleg nem kell különösebben bizonygatni, hogy a Magyar Műhely története és alapító szerkesztőinek, Bujdosó Alpár, Nagy Pál és Papp Tibor munkássága a modern magyar irodalom- és a művészettörténet szerves és meghatározó eleme, a legnemesebb avantgárd hagyományok továbbvivője. Művészetük egy irodalom és képzőművészet, nyelv és ikon, szöveges és képi, s esetenként akusztikus megjelenítés-kifejezés közötti mezsgyét, egy addig mellőzött, elhanyagolt határterületet avatott központi jelentőségű műveleti területté. Az egyik Papp Tibor-kollázson megidéződik a végtelen dimenziói felé sodródó, az előfutárként és mesterként tisztelt Kassák Lajos neve és szelleme. E költő- és festő-próféta és a Magyar Műhely alkotóinak kapcsolatát rendkívül pontosan rajzolta meg Szkárosi Endre egy 2004-ben közreadott tanulmányában: „…Kassákkal és társaival születik meg a magyar képvers, képarchitektúra, illetve a költőileg is funkcionált tipográfia. (…) A háromdimenziós költői nyelvi kontextus hathatós áttörése csak a hatvanas évek vége felé és az országon kívül: a Magyar Műhely körében, illetve a vajdasági avantgárdban kezdődött meg. A hazai költői újavantgárd elsőként inkább a képzőművészetben, illetve az abból eredeztethető műfajokban hódított teret, a végleges áttörés igazán a nyolcvanas évekre tehető. Addig és azóta azonban jelentős életművek születtek, amelyek a költői közlés nyelvi polifunkcionalizmusán alapulnak. (…) Papp Tibor, a magyar vizuális és hangköltészet egyik nemzetközileg is reprezentatív képviselője, évek óta a számítógépes költészet és a költői program- (azaz szoftver)alkotás terén tár ki új nyelvi dimenziókat a magyar költészetben."

Papp Tibor művészi tevékenységének egyik fontos egysége a legújabb alkotóperiódusban, a 2008–2009-ben alkotott, a megfoghatatlan időt megragadni igyekvő óraköltemények vagy óraképek együttese, amelyek szervesen ágyazódnak a múlt század hatvanas évtizede, e több mint negyven éve épülő munkásságba: a művek egy újító szellemiségű, mindenkor korszerű szemléletű, új és új technikai vívmányokkal, leleményes műalakítási ötletekkel és eszközökkel élő költő-képzőművész munkásságát körvonalazzák. Alkotásait Papp Tibor a látható nyelv költészeteként kategorizálja. Művészetében az irodalom, a nyelv, a fogalmiság és a vizualitás, a látás által befogadható, a betű, a szó, a szöveg által megrajzolódó kép, illetve képjelenség, kép-tárgy szintetizálódik kompozícióvá, amely így kifejezésében különösen intenzív, mintegy megtöbbszörözött hatásvilágú alkotás. Vannak Papp Tibor-művek, amelyeken a képi elemek, s vannak, amelyeken inkább a nyelvi-fogalmi alkotórészek a hangsúlyosabbak, de a kollázs-elv és a kollázs-technika, a művészi tipográfia és a fotó alkalmazása, a képi toposz-, így a térkép- és az óra-kép embléma-átvételek és a geometrikus vagy kaotikus szöveg-képek egybefoglalása révén a műveken mindenkor létrejön valamifajta varázslatos egység. Nyomtatott képversei, logo-mandalái, ezek a geometrikus alakzatokra felfűzött, variatív olvasási lehetőségeket rejtő és feltáró szövegösszegzései költői bravúrok, míg a számítógépes versgenerátorok a költői dimenziók már-már végtelenné tágulásának fantasztikus világát nyitják meg előttünk. Papp Tibor Molnár Veráról írt portréjában

szögezte le: „Tudjuk, hogy a számítógépnek három alapvető tulajdonsága van: a kombinatorika, a véletlen és a párbeszéd lehetősége. Kombinatorikáról akkor beszélünk, amikor egy meghatározott szerkezet valamelyik alkotóelemét egy hozzárendelt halmazból kölcsönvett elemek sorával helyettesítjük be. (…) A véletlen az egyik legcsodálatosabb ajándéka a számítógépnek. A párbeszéd egy dinamikus program futása közben beleszólási lehetőséget biztosít a számítógépen zajló eseményekbe." Nos, ezekkel a tudatosságokra és esetlegességekre egyként épülő eszközökkel Papp Tibor káprázatos nyelvi-szellemi-képi sűrítményeket kreál, amelynek mélyén mindig ott munkál az érzékeny költői én.

Verseit, versképeit és képverseit olvasva-stemlélve az eleven szellem, a gondolat szabad megtestesülésének, a konvenciókat nem ismerő formateremtésnek lehetünk tanúi, amelynek éltető eleme a komoly játékosság, a görcsöket nem ismerő, valamiféle könnyed, mérhetetlen szabadsággal áthatott költői áradás. Erre a szabadságra hivatkozott Papp Tibor hetvenedik születésnapján a pálya-, vizuális költő- és szerkesztőtárs Nagy Pál is: „Ennek a sorsnak, ennek az életnek volt azonban egy óriási előnye: a korlátlan szabadság. A döntés, az életmód, a stílus szabadsága. Papp Tibor ezt a szabadságot jól kihasználta. Olyan egyéni írói csapást vágott a szabadság dzsungelében, amelyet ma már róla nevezhetünk el – ő is nevezett el utcát Kassák Lajosról, teret James Joyce-ról. Barátaival együtt a magyar nyelvnek, a magyar művészeti gondolkodásnak (de nemcsak a magyarnak) olyan lehetőségeit tárta fel, amelyek lassan beépülnek a magyar irodalomba, a magyar irodalomról, művészetről való gondolkodásba és beszédbe." Nos, az új alkotószakasz, a hetvenötödik életévhez közeledve, a korábbi periódusokhoz viszonyítva is változatlan alkotókedvet, friss szellemiséget reprezentáló új munkákat teremt, s azt jelzi, hogy a Nagy Pál által jelzett, a szabadság dzsungelében végzett csapás-vágás hevülete nem lanyhul és nem csitul: új és új, mélységes titkokban és sziporkázó ötletekben tobzódó művek születnek Papp Tibor műhelyében, új és új verseket generálnak ördöngös programokkal vezérelt és futtatott számítógépei. Így hát a nagy tér- és utcanév-átkeresztelőt és kinevezőt előbb-utóbb elérheti munkásságának ellencsapása: nagyon érlelődik egy pesti utca, vagy legalább egy kicsit haloványan, de talán mégiscsak Párizst idéző budapesti metróállomás Papp Tiborról vagy Magyar Műhely-köréről való elnevezésének kényszere és esélye. Milyen szép is lenne: a Közraktár utcai megálló után a Magyar Műhely station vagy a Papp Tibor station következne, ahol a mozgólépcsőn a BNP-csomóponthoz érkeznénk fel, oda, ahol a Bujdosó–Nagy–Papp bulvárok összefutnak. És akkor ott végre jól elidőzhetnénk egy kicsit.

Wehner Tibor

Jéghegyek őriznek

Schwajda György
(1943–2010)

Jó pár éve Szolnokon váratlanul megjelentem egy bemutatódon. Kíváncsi voltam rá. Döbbenten néztél, rám förmedtél: mi a fenét keresel itt? Dadogtam valamit a kortársak felelősségéről, meg hogy érdekel, amit írtál. Nem kell egymást megnézni, mondtad, mi nem egymásnak írunk. Úgy éreztem magam, ott állva a szebbik ruhámban, mint valami puccos hajó, ha jéghegynek ütközik. Iglódi István próbálkozott még, hogy összehozzon bennünket egy-egy közös munka erejéig, de ha erről volt szó, szinte ráfagyott a telefon a kezemre. Valami tévedés lehetett, de később megjelentél emberek között. Gyere Kaposvárra, mondtad, beszélni. Aztán soha többet nem lehetett elérni. Én meg elmentem hívatlanul, kötetekkel a hónom alatt, teljesen véletlenül találkoztunk szemben a színházzal, az állomás előtt. Dühösen fakadtál ki, mondtam, hogy most gyere? Taktikát változtattam, hirtelen jégcsókot növesztettem, azzal vágtalak fejbe, üvöltöztünk az állomás épülete előtt, szidalmaztalak, közöltem, hogy kifizettetem veled a vonatjegy árát, csattogtak egymáson a jégdarabok, aztán elnevetted magad. Akkor láttalak először és utoljára nevetni. Még valami káromkodásokat elmorzsoltunk egymáson, kikaptad a kezemből a két kötetet, és köszönés nélkül elmentél a színház épülete felé. Nem haragudtam. Te már írtál annyit és olyat, hogy felesleges bárminő sértettség. És aki ennyi szeretnivaló, érvényes és értékes figurát alkotott, az már ordíthat bármelyik állomáson. Ott ment át a parkon a jéghegy a tavaszi melegben, és az istennek sem olvadt. Aztán az Avignoni Színházi Fesztiválon megláttam: egy bukaresti színház franciául játszik darabot tőled. Beültem, megnéztem sokadmagammal, nagy siker volt. Magyar darab, románoktól, franciául! Ez igen. Te tudsz élni! Felhívtalak, amikor hazajöttem, az első szavaid a jéghegyből jöttek, nem tudtál róla, hogy játsszák, mi van a jogdíjjal?! És aztán csönd… és meséltettél. Hogy milyen volt. És a jéghegy nyílni kezdett – nem, olvadni nem, de mintha megnyílt volna. És ahogy hallgattad a beszámolómat, én beláttam a jéghegy belsejébe. Egy óvatlan pillanatban beengedtél magadba. Körülnéztem, minden jó illatú, kellemes meleg, titkok, kincsek a jégpolcokon, szerelmek, bánatok, örömök, szenvedések, iszonyok és nagyon sok csalódottság, sértettség. Ezen utóbbiakból felkaptam, amennyit tudtam, és futottam kifelé belőled, mert ismét záródott a jégajtó, és én meg akartalak szabadítani tőlük. Őszinte örömmel dicsértem az előadást, a darabot, erre nem voltál felkészülve. Halálod napján délelőtt teljesen váratlanul felhívott egy vidéki színház igazgatója, és megkérdezte, megrendezném-e egy darabodat; milyen érdekes, kortárs visz színpadra kortársat… persze ezt még a Gyurin keresztül kellene vinni, nem lesz egyszerű. Este akartalak felhívni a hírrel. De már nem válaszolsz. Ott megy messze az a jéghegy a fekete óceánon fenségesen és feltartóztathatatlanul.

Én már láttam belülről. Csuda dolgokat fog látni más is, ha elolvad egyszer.

Pozsgai Zsolt

E számunk szerzői

Báger Gusztáv (1938) – költő, közgazdász, Budapest
Báthori Csaba (1956) – költő, esszéíró, műfordító, Budapest
Bertók László (1935) – költő, Pécs
Borbély András (1982) – író, költő, kritikus, Budapest
Borbély János (1933) – műfordító, Baja
Csáji László Koppány (1971) – író, kulturális antropológus, Budapest
Cseh Károly (1952) – költő, műfordító, Mezőkövesd
Dobai Péter (1944) – író, költő, dramaturg, Budapest
Domokos Johanna (1970) – költő, irodalomkutató, műfordító, performer, Werther (Németország)
Erdélyi Z. János (1947) – költő, műfordító, Szekszárd
Géher István (1940) – irodalomtörténész, költő, műfordító, Budapest
Győrffy Ákos (1976) – költő, Nagymaros
Hendi Péter (1943) – író, drámaíró, Budapest/Genf (Svájc)
Hodossy Gyula (1960) – költő, szerkesztő, kiadóvezető, Dunaszerdahely (Szlovákia)
Iancu Laura (1978) – költő, szerkesztő, Budapest
Karácsonyi Zsolt (1977) – költő, műfordító, kritikus, Kolozsvár (Románia)
Kelemen Erzsébet (1964) – író, költő, drámaíró, középiskolai tanár, Debrecen
Kerék Imre (1942) – költő, műfordító, tanár, Sopron
Király László (1943) – költő, író, műfordító, Kolozsvár (Románia)
Kiss Anna (1939) – író, drámaíró, költő, Budapest
G. Komoróczy Emőke (1939) – irodalomtörténész, esszéista, Budapest
Konczek József (1942) – költő, író, Budapest
Kovács Flóra (1982) – kritikus, doktori hallgató, Szeged
Kövesdi Veronika (1991) – gimnazista, Érd
Lászlóffy Csaba (1939) – író, költő, drámaíró, esszéista, Kolozsvár (Románia)
Lator László (1927) – költő, műfordító, Budapest
Máté Mária (1947) – orvos, fotográfus, műfordító, Budapest
Németh Péter Mikola (1953) – költő, esszéíró, szerkesztő, Vámosmikola/Vác
Nyerges Gábor Ádám (1989) – költő, egyetemi hallgató, Budapest
Palágyi László (1989) – költő, egyetemi hallgató, Budapest/Királyhelmec (Szlovákia)
Pálfi Ágnes (1952) – költő, esszéíró, Budapest
Papp Tibor (1936) – író, költő, műfordító, tipográfus, Budapest/Párizs
P. Papp Zoltán (1949) – költő, főszerkesztő, Budapest
Pozsgai Zsolt (1960) – drámaíró, Budapest
Prágai Tamás (1968) – író, költő, irodalomtörténész, Pázmánd
Rakovszky Zsuzsa (1950) – költő, író, műfordító, Sopron
Roszen Ruszev (1946) – képzőművész, Budapest
Schiff Júlia (1940) – író, műfordító, München (Németország)
Suhai Pál (1945) – költő, tanár, Budapest
Szabó Roland (1984) – középiskolai tanár, Budapest
Szávai János (1940) – irodalomtörténész, kritikus, műfordító, Budapest
Szénási Ferenc (1946) – műfordító, irodalomtörténész, Budapest
Szluka Mátyás (1951) – nyugdíjas tanár, Biharugra
Szoboszlai Zoltán (1966) – mérnök, újságíró, Biharugra
Szombathy Bálint (1950) – költő, kritikus, művészeti író, Budapest
Tandori Dezső (1938) – költő, író, műfordító, Budapest
Tarbay Ede (1932) – író, költő, műfordító, Budapest
Tverdota György (1947) – irodalomtörténész, Budapest
Ughy Szabina (1985) – költő, egyetemi hallgató, Budapest
Valachi Anna (1948) – irodalomtörténész, újságíró, Budapest
Végh Attila (1962) – költő, esszéista, Nagymaros
Virágh László (1939) – zeneszerző, művészeti vezető, költő, Budapest
Vörös István (1964) – költő, író, kritikus, Budapest
Wehner Tibor (1948) – író, művészettörténész, Budapest
Zalán Tibor (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest

Élet és művészet egysége

Kelemen Erzsébet beszélgetése Szombathy Bálinttal

Kelemen Erzsébet: *1956 után a nyugatra kényszerült fiatal művészek az egyetemes magyar kultúra szolgálatában folyóiratot alapítottak. A modern törekvéseket, az új esztétikai irányelveket, később az avantgárdot egyre markánsabban képviselő Magyar Műhely 1962. április 14-én (május elsejei dátummal) így jelent meg Párizsban. A szerkesztőbizottság tagjai – az induláskor Czudar D. József, Márton László, Nagy Pál, Papp Tibor, Parancs János és Szakál Imre voltak – felkarolták a fiatal tehetségeket, s kezdettől fogva megjelentették azoknak a modern szellemű magyar íróknak, költőknek a munkáit, „akiket a hatalom tiltott vagy éppen csak megtűrt" (Papp Tibor,* Avantgárd szemmel az irodalmi világról, 2008). *A lap különszámai pedig olyan irodalmi értékekre hívták fel a figyelmet, amelyek „az adott pillanatban a magyar irodalom látóhatárán kívül estek" (uo.), és az irodalomtörténet újraértékelésének és a közvetítés szükségességének a jelenlétét prezentálták. Így vált a Magyar Műhely a vizuális irodalom egyik legjelentősebb, nemzetközileg is elismert fórumává. S ahogy a megjelenő folyóirat felkavarta a hazai irodalmi konvenciókat, ugyanígy az Új Symposion Délvidékről sugározta szét az irodalmat megújító erejét. Ennek az újvidéki avantgárd folyóiratnak 1971–72, valamint 1985–91 között a grafikai, illetve művészeti szerkesztője a vajdasági avantgárd irodalom egyik markáns képviselője, Szombathy Bálint volt.*

Bálint, beszélj, kérlek, a folyóirattal való kapcsolatodról, s arról, mit jelentett számodra ez az orgánum a pályád kezdetekor.

Szombathy Bálint: Az Új Symposionra szabadkai gimnazista éveim elején, 1967-ben figyeltem fel. Akkoriban, középiskolásként, értelemszerűen a Képes Ifjúság című hetilapot olvastam, amelynek nívós irodalmi-művészeti rovata volt. Nem csoda, hiszen az Új Symposion is belőle nőtte ki magát önálló folyóirattá, minthogy eredetileg az ifjúsági lap mellékleteként indult. Innen kapcsolódtam tehát a Sympó felé, amely alapvetően irodalmi és társadalmi irányultságú volt, de már küllemében, tipográfiájában is jelezte, hogy a századelő avantgárd szellemiségét tartja mércének, és nagyobb súlyt fektet képzőművészeti imázsára, mint a hasonló kiadványok. Lapjain láttam például először konstruktivista Kassák-grafikákat és -képverseket. Mi sem volt természetesebb, minthogy 1969-ben magam is megalkottam első képverseimet, ezáltal is nyomatékosítva költői és képzőművészeti tevékenységem egyidejű indulását.

Életem alakulását is alapvetően befolyásoló esemény volt, amikor 1971-ben Tolnai Ottó, az Új Symposion akkori főszerkesztője még érettségi vizsgám előtt elhívott Újvidékre grafikai szerkesztőnek, másfél éves szerződéssel. Akkoriban már nemcsak olvasója, hanem rendszeres szerzője is voltam a folyóiratnak; verseim és képzőművészeti tárgyú írásaim jelentek meg benne. Fejest ugrottam tehát a szerkesztőségi életbe, a már neves, nálamnál egy évtizeddel idősebb nemzedék írói-művészei közé. Belekerültem az események sodrásába, melyekből nem kevés volt. Többek között ténykedésem idejére esett két

lapszám betiltása is. Másrészt alkalmam volt megismerni a Vajdaság minden részéből Újvidékre összesereglett haladó szellemiségű fiatal alkotókat: írókat, filmeseket, képzőművészeket, fotósokat stb., akik az úgynevezett lázadó nemzedéket képviselték és gyakran radikális filozófiai vagy társadalmi-politikai elveket vallottak. Újvidékről épültek tovább művészeti kapcsolataim Belgrád és a többi jugoszláv kulturális központ felé.

Tolnai nyitottságának köszönve még inkább megnyitottam az Új Symposiont a kor haladó művészete, mindenekelőtt a konceptuális tendenciák előtt. Ez már nem a századelő hagyományára reflektáló, hanem a kortárs művészetet tükröztető Új Symposion volt, szerepem pedig definiálatlanul is túlnőtte a grafikai szerkesztői hatáskört. Másrészt élő kapcsolatot tudtam teremteni a lap és a Bosch+Bosch művészeti csoport szellemisége között, melyet 1969-ben alakítottunk Szabadkán, és idővel a progresszív művészeti irányzatok egyik legismertebb jugoszláviai csoportosulásaként vált ismertté.

Körülbelül másfél évtized elteltével ismét tagja lettem a megújult szerkesztőségnek, amely az ismert betiltást követően indította útjára a lapot. Ez már minden szempontból egy teljesen más történelmi pillanat volt. A művészetben eluralkodott a posztmodern szemlélet, dívott a transzavantgárd, ismét sikk volt festőnek lenni és vad, túlfűtött képeket festeni. Ennek a ciklusnak a délszláv háború vetett véget, mintegy „feltéve a koronát" a nemzeti bezárkózást szorgalmazó posztmodern trendre.

– A magyar avantgárd szakirodalomban óriási hiányosságok voltak. Hogyan pótoltátok (tudtátok-e egyáltalán pótolni) mindezt a hazai irodalomban?

– A kétnyelvűségnek és a soknyelvűségnek köszönhetően tudtunk tájékozódni a nemzetközi irodalomban, valamint a szakirodalomban. A hetvenes évek elején rendszeres olvasója voltam a Problemi című szlovén, a Pitanja és a Telegram című vezető horvát irodalmi-művészeti lapoknak, a belgrádi Treći programnak és a Delónak, a milánói Flash Artnak, a varsói Projektnek, a bécsi Mérlegnek stb. Ez volt úgymond a normális. Továbbá annak köszönhetően tágíthattuk az ismereteinket, hogy egyrészt nyitott volt a nyugati könyv- és folyóirat-behozatal, másrészt igencsak élénk volt a fordításirodalom kiadása. A keleti szocialista országokban tabunak számító és tiltólistákon szereplő vezető nyugati gondolkodók művei gond nélkül megjelenhettek Jugoszláviában, többségében szerb-horvátul, amely az országban a közös értekezésnek azt a szerepét töltötte be, mint amit az angol a nagyvilágban. A „magas" (szak)irodalom tehát nem kizárólag az értelmiségi elit számára volt hozzáférhető, és ez nagyban segítette a tájékozódást, valamint a nyitottság iránti természetes vonzódás kialakulását. A viszonylagos szabadság eszménye kézzelfoghatóbb volt a délszláv kultúrközegben, mint a többi szocialista országban.

– Az avantgárd elsősorban nem irányzat, nem egy uralkodó stílus, hanem magatartásforma. Miben nyilvánul ez meg?

– Magatartásforma, művészetfelfogás, sajátos, gyakran önromboló én-kivetítés. Annak az ideának a megvalósítása, melynek értelmében a művészet nem a kiválasztottak isteni adományként felfogható „szent" tevékenysége, hanem egy olyan átható permanens aktivizmus, amely belefolyik az emberi létcselekedetekbe, beleivódik a hétköznapi életbe, az egzisztenciális és társadalmi szférába. A Fluxus szószólói például főként olyan alkotók voltak, akiknek volt rendes

polgári foglalkozásuk, és azt próbálták összekötni a művészeti munkálkodással. Magam is ilyen többirányú pályán mozogtam, például harminc esztendeig grafikai szerkesztő voltam, így hát kenyérkeresőként is közel álltam a művészethez.

Már a korai avantgárd az élet és a művészet különválaszthatatlanságát hangsúlyozza, és ez az elv a hatvanas-hetvenes években még hangsúlyosabban van jelen, mint korábban bármikor, nemzedékek ars poeticáját, művészetfilozófiáját és életvitelét határozva meg. Életre szóló program, melyet nem ingatnak meg a sűrűn váltakozó stílusirányzatok, hiszen sokkal több annál, mint hogy leszűkíthető lenne a művészet fogalomkörére. Itt nemcsak arról van szó, hogy melyik kiállításra vagy koncertre megyek el, hanem arról is, hogyan öltözködöm és viselkedem, mit olvasok és mit nem, milyen italokat fogyasztok, milyen az erkölcsi felfogásom és magatartásom. Hosszan lehetne mindezt fejtegetni.

– A WOW című alternatív folyóirat hat megjelent számának, valamint a Projeka®t művészeti folyóiratnak is munkatársa voltál. Ezekre az orgánumokra hatott-e az Új Symposion szellemisége? Tudtad-e (lehetett-e) szerkesztőként ezekben a lapokban az avantgárd attitűdöt képviselni?

– A hatvanas évek végén és a hetvenesek elején elterjedt gyakorlat volt, hogy a művészeti csoportosulások nyomtatványokat adtak ki, melyekben elsősorban saját tevékenységüket regisztrálták. A WOW-t (váú!-nak kell ejteni, és csodálkozást fejez ki) ilyen szándékkal indítottam a Bosch+Bosch csoport két tagjával, Slavko Matkovićtyal és Szalma Lászlóval egyetemben. Akkoriban már kiterjedt nemzetközi levelezésünk volt, rengeteg külföldi információt kaptunk, melyeket tovább kívántunk adni. A WOW folyamatosan változott, mindegyik száma másmilyen köntösben jelent meg. Az első számot 30 példányban készítettük fénymásolón, a másodikat szitáztuk, utána áttértünk a síknyomásra, de készült olyan is, melyet a világ minden tájáról begyűjtött művészi gumipecséttel saját kezűleg nyomtam le. Mindez párhuzamosan történt azzal, hogy a Symposiont is szerkesztettem, amelynek perspektívájából a szamizdat WOW természetszerűleg marginális volt.

A Projeka®t kifejezetten képzőművészeti folyóirat volt a délszláv háború idején, pótolni igyekezvén az űrt, melyet a korábbi hasonló periodikák megszűnése, befulladása hagyott maga után. Újvidéken jelent meg a kortárs galéria kiadásában, de az akkori mostoha körülményekben maga is elhalásra volt ítélve. Úgy tudom, Szerbiában ma sem létezik olyasfajta időszaki lap, mint például Magyarországon az Új Művészet vagy a Műértő. Olyan híreket hallok „odaátról", hogy már embert is alig találni igényesebb művészeti szövegek megírására. Nincs természetes utánpótlás, mert azok a nemzedékek, melyek továbbvihették volna a dolgokat, külföldre távoztak.

– Ahogy említetted, a szabadkai Bosch+Bosch alapító tagja is voltál. Milyen elképzeléssel hoztátok létre ezt a csoportot, s a hét év alatt milyen szerepet töltött be Délvidéken ez a kollektíva? Milyen tevékenységeitek voltak?

– A csoport 1969-ben, egy minden szempontból mozgalmas, sőt forrongónak mondható időszakban alakult meg Szabadkán, húsz év körüli kezdő művészek jóvoltából. Olyan haladó szellemiségű ifjak spontán szerveződése volt, akik egy másfajta művészetre esküdtek, mint amilyet maguk körül láttak, tapasztaltak. Szabadka kispolgári, depressziós miliőjében szakítani kívántunk a helyi értékekkel, mert láttuk, hogy a világban másfajta művészet is létezik, mint amilyet

a közvetlen környezet kultivál. Egyszerűen, ki szerettünk volna törni abból a kis, meglehetősen zárt világból, melyet a város és annak vonzásköre jelentett.

Közösségünket eredetileg képzőművészeti csoportként hoztuk létre, törekvéseink az új figuráció és a lírai pop között feszültek, bár jómagam már 1969-ben megalkottam első képverseimet. 1970-ben jelentős változásokat eszközöltünk, és teljes érvénnyel fordultunk az anyagtalanított avagy konceptuális művészet poétikái felé. Ez azt eredményezte, hogy néhányan lemorzsolódtak közülünk, ám jöttek helyettük új emberek. Tevékenységünk természetesen elsősorban a kiállításokra irányult. Fő elvünk volt, hogy minden újabb, kiállításon még be nem mutatott alkotással volt szabad szerepelni, ami biztosította a rendszeres munkát. Rövid időn belül kitörtünk a szűkebb környezetből, 1971-ben már újvidéki, belgrádi és zágrábi rendezvényeken is megjelentünk, és beírtuk nevünket a kor művészettörténetébe. A Bosch+Bosch gerincét alkotó néhány ember – Ladik Katalin, Slavko Matković és jómagam – munkásságát ma a nemzetközi művészetben is jegyzik.

– Kassák Lajos opusa és a magyar aktivizmus kezdettől fogva hatott a csoport művészeti törekvéseire. Tapasztalható-e ilyen termékeny visszahatás? A Bosch+Bosch szellemisége jelen volt-e a magyarországi alkotóknál? Volt-e valamilyen kapcsolat a magyar progresszióval?

– Mint említettem, Kassákra az Új Symposion oldalain figyeltem fel. A vele való első élmények hatására jött létre a *Szélmalomharc a Nappal* című konstruktivista képvers-triptychonom. Ma című folyóiratának akkoriban megjelent utánnyomását az utolsó betűig elolvastam. Kassák szellemisége döntően befolyásolta művészeti és emberi habitusomat, őt tekintettem művész-apámnak. Általam Kassák szellemisége a Bosch+Bosch-ba is beszivárgott, s különösen Matkovićra gyakorolt hatást, aki több, neki szentelt vagy általa inspirált vizuális verset alkotott a nyolcvanas években.

Miután 1971-ben élő kapcsolatom alakult ki jelentős magyarországi progresszív művészekkel, Kassák „nyomait" más szempontból is ki tudtam tapogatni. Például Molnár V. József elvezetett abba a nagymarosi házba, amelyben Kassák Klára megmutatta az ott található műtárgy-hagyatékot. Felvetettük egy újvidéki Kassák-kiállítás gondolatát, amely a magas biztosítási összeg miatt végül is elúszott. De lett helyette egy kortárs kiállítás, melyen főként az „ipartervesek" állítottak ki: Paizs, Haraszty, Csáji és mások.

A hetvenes évek elején létrejött magyarországi kapcsolataimnak köszönhetően 1972-ben a Bosch+Bosch csoport kiállított a balatonboglári kápolna-galériában. Ott ismertem meg Galántait, Pauert, Szentjóbyt. A hatások bizonyára kölcsönösek voltak, még ha nem is voltak első látásra érzékelhetőek. Most hirtelen f. Tóth Árpád úgynevezett szignalista képregényei jutnak eszembe, melyeken határozottan érezhető Matković kísérleti képregényeinek a hatása.

– Mikor kerültél először kapcsolatba a Magyar Műhellyel, a folyóirat szerkesztőivel?

– A Műhely akkor került első ízben a kezembe, amikor „sympós" lettem, mert cserepéldányai és a neve alatt megjelent kötetek menetrendszerűen érkeztek a szerkesztőségbe. Papp Tiborék többször is hívtak a lap franciaországi és ausztriai nyári találkozóira, de – már nem tudom, miért – egyszer sem utaztam oda. Így hát már elég későn ismerkedtünk meg, a nyolcvanas évek végén, mégpedig az érsekújvári multimediális fesztiválon, amikor többek között Kas-

sák mellszobrát koszorúztuk. Az 1988-as szombathelyi Műhely-találkozó volt az első, melyen megjelentem. Ott hozták egyben nyilvánosságra, hogy Kassák-díjjal jutalmaztak, irodalmi munkám elismeréséül.

– A Magyar Műhely folyóirat – s most a 105. szám programcikkének a kifejezését használom, amikor régiről és újról beszélek –, tehát az „új" folyóirat, szemben a „régi" Magyar Műhellyel, nemcsak a modern irodalomra koncentrál, hanem az egyes művészeti ágak „határterületein" működő alkotókra is, s az ő aktivitásuknak nemzetközi fórumává is kíván válni. A szerkesztőségi váltás után a „régi" és az „új" Műhelynek radikálisan más szerkesztői koncepciói miben nyilvánulnak meg?

– Egy folyóirat arculatát és tájékozódását mindig a szerkesztők művészeti habitusa határozza meg. Papp Tiborék költők és írók voltak, akiknek opusa bizonyos pontokon a képzőművészettel, a hangköltészettel és más kortárs műfajokkal is érintkezett. Természetes volt, hogy elsősorban irodalmi lapot kívántak készíteni, az irodalmi kánonok ellen próbáltak lázadni. Amikor Párizsból Budapestre hozva a lapot szerkesztőségi nemzedékcsere történt, várható volt, hogy a Műhely írott vagy íratlan programjában is változás történik. Az utóbbi években a lap a társművészetek felé ment, sőt, a hagyományozott irodalmi vonalat háttérbe szorította a képzőművészet és a zeneirodalom. A változásokat, a műfaji arányok megbomlását nagyban befolyásolta egyrészt az, hogy öt éve megnyílt Budapesten a Magyar Műhely Galéria, melynek nemzetközileg is jegyzett tevékenységét rendszeresen dokumentáljuk a lapban, másrészt az, hogy a szerkesztőség tagjai nemcsak írók és költők, hanem egyben képzőművészek (L. Simon László és jómagam), valamint zenészek (Sőrés Zsolt).

– Óriási dolognak tartom a performansz-dokumentációk jelenlétét a folyóiratban. Ez egyedülálló jelenség. Csak a Magyar Műhely sajátossága. Egy folyóiratban hogyan lehet jelezni, az olvasó számára elképzelhetővé tenni a performanszot?

– A művészi performansz a legtermészetesebb módon illeszkedik a lapba, mivel Sőrés Zsolt is számos zenei előadásnak volt az aktőrje, és hát az én vonatkozó tevékenységem sem új keletű. A műfaj dokumentálása a történetírás szempontjából értékelődik fel. Tudni kell, hogy az európai országok többségével ellentétben Magyarországon még nem írták meg a művészi performansz történetét, holott lassan elmennek közülünk azok az emberek, akik ott voltak a kezdetekkor, illetve számos olyan előadást láttak, melyeket másoknak nem volt alkalmuk. Fontos tehát minden olyan adat számunkra, amely a történeti rekonstrukciót szolgálja, és legalább annyira fontos a kortárs produkció regisztrálása, nyomon kísérése, hogy ne a későbbi nemzedékeknek kelljen küszködniük a lehetséges adatbázissal. A nyomtatott sajtóban a dokumentálás részben szövegleírás, részben fotóanyag révén történik. Lapunkhoz kapcsolódik egy egyedülálló performansztérkép kiadása, amely a műfaj történetének fejlődési hálóját rajzolja meg a kölni Boris Nieslonynak, az egyik legismertebb performansz-dokumentaristának a jóvoltából. *(A performansztérkép a Magyar Műhely XLI. évf. 122. számában – 2002/3 – jelent meg. K. E.)*

– Már a hetvenes évek jugoszláviai művészetének bemutató tárlatain kiállításaid nyíltak meg, sőt Ausztriában, Lengyelországban, Németországban, a volt Szovjetunióban, Romániában, Spanyolországban, Olaszországban és az

USA-ban is szerepeltél a műveiddel. Több száz kollektív tárlaton vettél részt Észak- és Dél- Amerika, Európa, Ázsia országaiban, valamint Ausztráliában. Alkotó képzőművészként és elméleti szakemberként tehát mások műveinek is legértőbb interpretátora vagy. Számos kortárs avantgárd vagy experimentális alkotó tárlatát megnyitottad már. Milyen szempontok alapján kerülnek kiválogatásra, megrendezésre a Magyar Műhely Galéria kiállításai? S mennyire kapcsolódik ez a tevékenységi kör a folyóirat szellemiségéhez? Lehet-e egyáltalán a folyóirat és a megrendezett tárlatok közös céljáról, műfaji reprezentációjáról beszélni?

– Galériánk programját négy ember állítja össze, akik gyakorlati alkotók, ketten pedig a lap szerkesztői is, így hát valamennyien otthonosan mozognak a kortárs művészetben. De mindannyian különbözőek vagyunk, esetleg a szcéna más-más területeit kísérjük figyelemmel. Nincs összekovászolt kiállítói politikánk, de előnyben részesítjük a Műhely nyíltságot sugárzó történeti szenzibilitásához közeli alkotókat, ügyelve arra, hogy a médiumokat is tág spektrumban vonultassuk fel. Nincsenek technikai megkötéseink, mert tapasztaljuk, hogy hagyományos eszközökkel is lehet jó, érdekes művészetet alkotni, másrészt az önmagában még semmilyen garanciát nem jelent, ha valaki a legfrissebb kütyükből rakja össze művészetét. Vannak izgalmas nemzetközi kapcsolataink, s főképp a környező országok alkotóinak szentelünk megkülönböztetett figyelmet. A hazai porondon viszont azt látjuk, hogy sok jó alkotó szorul a peremekre, kívül rekedve a fő áramon, pedig nem biztos, hogy csak azok a kiemelkedő produkciók, melyeket a vezető intézmények favorizálnak. Létezik tehát egy űr, melyet próbálunk betölteni.

– A Magyar Műhely Kiadónál tavaly jelent meg a művészeti írói tevékenységedet összefogó köteted, Marék homokot szorongatva, Kalandozások a művészet határmezsgyéin *címmel. A kötet az* Ars poetica*ddal indít, amelyben többek között a következőket írod: „Az absztrakt gondolkodás fokozódó vonzásának a nyomán […] egyre kételkedőbbé váltam annak tekintetében, hogy mi a művészet, és mi tekinthető művészetnek a maga tárgyi értelmében." H. Nagy Péter a rólad szóló monográfiában a kötet mottójául az egyik 1981-es vallomásodat választotta, miszerint: „költészetnek (művészetnek) nevezhetünk mindent, amit annak tekintünk és annak fogadunk el". Mindez meghatározza az alkotói, művészi tevékenységedet, s így számtalan új műfajjal, műfajvariánssal tudod gazdagítani az irodalmat. Mennyire van hatással ez a szemlélet a folyóirat-szerkesztési munkádra? A folyóirat konstrukcióját ebben a perspektívában bizonyára jobban megérthetjük.*

– Őszintén szólva, a médium természetét nézve a folyóirat mindig is erősebben vonzott, mint a könyv. A könyv merev tartály a folyóirathoz képest, amely gyors egymásutánban lüktetve képes a folyamatos megújulásra, a korszellemmel való lépéstartásra. És egy folyamatban mindig izgalmasabb jelen lenni, mint ott toporogni a megállapodottságban. Ezt gondoltam fiatal éveimben, és még mindig vonzó számomra ennek a szemlélete. Úgy hiszem, aki közelebbről meg kíván tudni valamit művészi és emberi szenzibilitásomról, az véletlenül sem hagyhatja figyelmen kívül munkásságomnak azt a részét, amelyik a lapszerkesztéshez kötődik.

Habitusomat mindig is a nyíltság, az őszinte érdeklődés jellemezte mások, más dolgok iránt. A nyíltság határtalan szellemiségét, a pluralista szemléletet kíséreltem bevinni az Új Symposionba és a Magyar Műhelybe is, hiszen egy lapszerkesztő érzékenységének mindig naprakésznek kell lennie. Meg kell becsülnünk a másságot feltételező folyamatos változás képességét.

Kassák aktualitása –

szellemének továbbélése az ezredvégi (új)avantgárdban

Az ezredfordulón váratlanul felvirágzó (új)avantgárd nagyon is sok szálon kapcsolódik mind a történeti avantgárdhoz, mind pedig a hatvanas-hetvenes évek különféle – nálunk undergroundba szorított – experimentális irányzataihoz. A XX. század első évtizedei óta új és újabb hullámokban jelentkező művészi kísérletező kedv tetőzött benne. A folytonosságot az egyes korszakok között Kassák személye biztosította; halála után pedig az ő szellemi-formai örökségét vállaló, a „szoc.reál" elveinek be nem hódoló, szuverén alkotók (az *irodalom*ban Erdély Miklós és köre, a párizsi Magyar Műhely, illetve a vajdasági Symposion, majd Új Symposion köre; a *képzőművészet*ben a sokáig kirekesztett Szentendrei Iskola, majd az ő nyomukban induló „kísérletező" nemzedék: Fajó János, Galántai György, Gáyor Tibor, Hajas Tibor, Jovanovics György, Maurer Dóra, Szentjóby Tamás stb.). A kőkemény politikai „tiltás" szétzilálta az alkotói csoportokat; mégse tudta megakadályozni az avantgárd „reinkarnációját". Így a nyolcvanas évekre – a viszonylagos marginalizálódás ellenére – kialakult egy mindmáig tartó neo-virágkor, amely fölött Kassák, az Atya szelleme lebeg. Most jött el tehát az ő életműve valódi, reális felmérésének, értékelésének az ideje; hiszen mindeddig – politikai szempontok alapján – ki akarták/próbálták rekeszteni őt a magyar irodalom/képzőművészet nagy újító szellemei közül, eljelentéktelenítve szerepét és hatását XX. századi művészeti életünkben.

Az 1962-ben Párizsban szerveződött Magyar Műhely s az 1961-ben induló újvidéki Symposion (1965-től: Új Symposion) egyértelműen kiállt a kassáki örökség jelentősége mellett. A Magyar Műhely az 1964. decemberi (13.) számát egészében neki szenteli, s kitűnő tanulmányok sorában kínál elméleti alapvetést életműve újraértékeléséhez, szélesebb körű megismertetéséhez. Az újvidéki egyetem Magyar Tanszékén tanító Bori Imre irodalomtörténész könyvei (a Körner Évával közösen jegyzett *Kassák irodalma és festészete*, 1967; majd a későbbiekben híres-hírhedtté vált – a hazai könyvtárakból eltüntetett – *Az avantgárd apostolai – Kassák Lajos* és *Füst Milán*, 1972) korszakfordító jelentőségűek voltak a Kassák-kérdés felvetése és újragondolása tekintetében. Jugoszláviában ugyanis a jóval dinamikusabb, „nyugatiasabb" politikai-gazdasági feltételek között viszonylag szabadabb tér nyílt az avantgárd számára. Itt élő volt a Kassák–Sinkó Ervin–Csuka Zoltán és mások képviselte hagyomány, s a Vajdaságból kapuk nyíltak Belgrád–Zágráb–Ljubljana felé, ahol szinte töretlenül virágzott ekkor már a „nyugatias" avantgárd. A többnyelvű közeg eleve megkönnyítette a különböző ajkú alkotók együttműködését (amire példa. az OHO és a Bosch+Bosch csoport tevékenysége; e körben bontakozott ki és vált világszerte ismertté Ladik Katalin és Szombathy Bálint művészete).

1971 novemberében Kassákné Kárpáti Klára létrehozza a *Kassák Alapítvány*t, s Párizsban a Magyar Műhely szerkesztőivel közösen megalapítja a *Kassák-díjat*; kuratóriumi tagnak a Műhely-triász (Bujdosó Alpár–Nagy Pál–Papp

Tibor) mellett Schöffer Miklóst kéri fel: ők négyen hivatottak évente odaítélni a díjat a legradikálisabban kísérletező szellemű fiatal(ok)nak. Az újabb nemzedékek számára a díj orientációs bázist is jelentett: ha hazai terepen nem is juthattak szóhoz, „vigyázó szemüket" Párizsra vetve, iránytűt és megerősítést kaptak saját törekvéseiket illetően. Az első díjazottak (1972–74) között volt Bakucz József, Erdély Miklós, Jovanovics György, Oravecz Imre, Szentjóby Tamás és Tandori Dezső. Az évek teltével-múltával mind több hazai név bukkant fel a Magyar Műhely és az Új Symposion holdudvarában, s a hetvenes évek derekára-végére már világossá vált: a magyar experimentális törekvések gyűjtőmedencéje az országhatárokon kívül esik; az emigrációban élő, valamint a szovjet blokkba beszorult országok magyar ajkú avantgardista alkotói a „kinti" folyóiratokban találtak fórumra és kaptak bátorítást további munkájukhoz. Hiszen a hazai irodalomtörténész-pártkorifeusok mindennél veszedelmesebbnek tartották Kassák szellemiségének újraéledését.

Kassák korszakokon átívelő proklamációja (*Levél Kun Bélához a művészet nevében*, MA 1919. május) megszabta a hangnemet és az autonómiáért vívott küzdelem jellegét a régi-új avantgárd számára a mindenkori kultúrpolitika tiltó-visszametsző hadmozdulataival szemben. Az alkotói szuverenitás védelmében kiálló, a kimondhatóság határait feszegető attitűd mind többek számára lett pajzs és fedezék a kulturális irányítás uniformizálni és konformizálni akaró törekvései ellenében; olyannyira, hogy az underground helyzetbe szorított művészek, a különböző pop- és pol.beat-zenekarok, az amatőr színjátszó stúdiók egymással szövetkezve már a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján mindjobban szélesedő „egységfrontot" szegeztek szembe a tilalomfákkal. Az avantgárd életérzés és magatartásforma – Kassák nyomán – feltartóztathatatlanul hódított, nem pusztán művészkörökben… Csupán példaként említeném a *csepeli* Olvasó Munkás Klubot, amely Tamási Lajos irányításával a kassáki „szellemi nevelés" programját (*Munka*-kör) próbálta megvalósítani, nem elhanyagolható eredményességgel. Az *Egy ember élete* című önéletrajzi regényéből (ha a cenzúra törölte is a *Kommün* című zárófejezetet) megismerhette, aki akarta, Kassák kulturális programját, a tízes évek avantgárd mozgalmát, a társadalom mélyéről feltört személyiség szellemi szomjúságát, visszafojthatatlan fényre vágyását s küzdelmeit egy demokratikus társadalmi rendért, amelyben a művészet szabadon virágozhat, s amely a személyiség kibontakozásának keretet és teret biztosít. Kassák soha nem volt anarchista (amint azt az avantgárd ellenfelei hirdették évtizedeken át!), hanem az egyén jogos önvédelmét szegezte szembe a mindenkori „status quo" objektív, az „elidegenedett hatalom" védelmében kordonokat állító tilalmakkal, hamis és életellenes törvényekkel. Az 1930-as évek első felében (*Munka* című folyóirata 1931/34-es számaiban) *Napjaink átértékelése* címen indított cikksorozatában egyszerre figyelmeztetett a németországi munkásmozgalom önfeladásának, a fasizálódás felé tolódásának veszélyeire, valamint a Szovjetunióban a bolsevik diktatúra egyre intenzívebb, könyörtelenebb kiépülésére. Mind a fasizmust, mind a bolsevizmust az emberiség tévútjának tartotta, s lépésről lépésre elemezte a kommunista pártok sodródását mindkét országban a totalitárius uralmi rendszer elfogadása, igazolása felé. Nem véletlen, hogy a XX. század két szörny-diktátora egyaránt megsemmisítésre ítélte a hatalmi törekvéseik kiszolgálására nem

hajlandó avantgárd művészeket. *Hitler* „entartete Kunst"-nak, azaz „elfajzott művészet"-nek nevezte; könyvégetéssel irtotta-pusztította, konzekvens képviselőit eltávolíttatta Németországból. Sztálin pedig kivégeztette, öngyilkosságba hajszolta vagy a Gulagra száműzte azokat az alkotókat, akik nem hódoltak be neki (pontosabban: a szoc.reált képviselő Írószövetség irányítóinak), vagy nem keresték az ő személyes „kegyeit". A Kádár-kori Magyarországon már „csak" a teljes perifériára szorítottsággal kellett bűnhődniök mindazoknak, akik vállalni merték a klasszikus avantgárd örökségét. Így érthető, hogy miért számított főbenjáró bűnnek a pártállami időkben Kassák eszméinek „feltámasztása". Ugyanis ha nyilvánosan lelepleződik az álvalóság, amelyet a szovjet megszállás tartott fenn (ha ekkor már nem is tankokkal, de a jól kiépített KGB-hálózat segítségével!), s feltárulnak a hatalmi manipulációs mechanizmusok – esetleg egy újabb „robbanás" veszélyezteti megint a Közép-Európában ekkorra már jól kiépített pártállami struktúrákat (mint '56-ban, illetve '68-ban).

Mindezek ellenére a hazai experimentális művészek (akik az *igazságot* feltáró mondandójukhoz adekvát formarendszert teremtettek) már a hatvanas-hetvenes években olyan intenzív – a nyolcvanas évek (új)avantgárd hullámát előkészítő – munkát végeztek, amely meggyőzően bizonyítja a kontinuitást nemcsak a '45 utáni (mindössze 3 évig tartó) másodvirágkorral, hanem a történeti avantgárddal is. Természetesen, a formákat illetően újszerű változatosságot találunk náluk, hiszen az avantgárd szellemiség *lényege* a mindig újat teremtés. A formák megmerevedése elleni küzdelem biztosítja a művészet *élő* kapcsolatát a mindig-új valósággal (ahogy azt Kassák az *Éljünk a mi időnkben* című programadó írásában a húszas években megfogalmazta). Az experimentális kíváncsiságnak és kutatásnak mindig elsőbbsége van a tradícióval, magával az avantgárd tradícióval szemben is. Erdély Miklós *Montázs-éhség* című tanulmánya (Valóság, 1966. ápr.) meggyőzően érzékelteti a klasszikus avantgárdhoz kapcsolódásukat (a művészet és az élet közötti határok eliminálása, a kollázs és a montázs elévülhetetlen technikai szerepe az új filmnyelv kialakításában – ami kétségtelenül a dadaistákhoz köthető stb.); ugyanakkor félreérthetetlenül jelzi az új eljárások keresésének-meghódításának fontosságát is. Az ő elméleti alapvetésére épül az első hazai, tudatosan megtervezett és előkészített happening: *Az ebéd* – Altorjay Gábor, Jankovics Miklós, Szentjóby Tamás „tett-montázsa" (1966. jún.). Amit aztán több is követ; részint az Írószövetségben, részint Erdély Miklós pincéjében, majd Halász Péter szoba-színházában s másutt, szabad tereken (pl. a szentendrei Duna-parton). Kassák „aktivistának" nevezte a MA művészeti mozgalmát 1918/19-ben; Erdély Miklós a magukét „akcionistának". Bár ekkor már ügynökök és megfigyelők sora tartotta számon tevékenységüket, ez nem szegte kedvét a régi-új avantgárd apostolainak. A hetvenes évek elején megnyíló *Kassák Klub*, majd a *Kassák* (kísérleti művészeti) *Stúdió*, valamint Galántai György balatonboglári *kápolna-műterme* (1970–73) számtalan akciónak adott teret; utóbbi – betiltásáig – szinte az összes alternatív, experimentális művészeti elképzelést magába fogadta (ekkor váltak ismertté mint performerek Balaskó Jenő, Hajas Tibor, Halász Péter, Szkárosi Endre, Tóth Gábor és sokan mások). A hatvanas-hetvenes évek fordulójának avantgárd törekvéseiről széles körű képet nyújt a *Szógettó* című antológia, amely majd' egy évtizedes

késleltetés után csak 1989-ben jelenhetett meg, az újjáélesztett Jelenlét című, az ELTE bölcsészkari folyóirat 1–2. számaként (szerkesztői Csűrös Miklós tanár mellett Farkas Gábor, Petőcz András, Sziládi Zoltán).

A hatvanas-hetvenes évek avantgárdjában – éppúgy, mint a történetiben – szorosan egybefonódott, összetartozott (szinte egy tőről fakadt) a *képzőművészeti* és az *irodalmi* indíttatású kísérletezés. E korszak reprezentatív alkotójának, a különböző törekvéseket egyetemesen integráló személyiségnek mai perspektívából Erdély Miklós tűnik (1928–86). Sokoldalú tevékenysége (költészete, vizuális munkái, installációi, indigópapíron sokszorosított szeriális művei, akcióprogramjai, fotómontázsai, elméleti, művészetszervező tevékenysége stb.) ma már széles körökben ismert. *Kollapszus orv*. című művét 1974-ben a Magyar Műhely adta ki (ugyanekkor kapta meg a Kassák-díjat is). Mitologikus gondolkodásmódja (szemben az ideologikussal) a megszokott és stabil értékpreferenciák széthullására, új értékek keresésének szükségességére irányítja a figyelmet. Költőként haláláig nem juthatott itthon szóhoz, így kísérletező tevékenységének súlypontja egyre inkább a képzőművészet felé tolódott (*Indigó*-csoport, 1978). A műalkotás „jel"-szerűségét hangsúlyozó elméleti alapvetése (*Marly-i tézisek*, 1980) Umberto Eco „nyitott mű"-koncepciójával egybehangzóan állítja fel a műalkotás *dinamikus modell*jét. E munkája irányváltást jelez az akcionista „kiáltás" típusú avantgárdtól a „jel" típusú felé. A *jel* végtelen számú jelentésre utal(hat) – hangsúlyozza –, s mintegy virtuálisan tartalmazza az olykor egymásnak is ellentmondó jelentések sokaságát; így minden műnek többféle olvasata lehetséges. A különböző jelentések kiolt(hat)ják vagy erősít(het)ik egymást; a mű tehát üres jel (*szuper-jel*), amelyet a befogadó – ízlése, műveltsége, egyéni beállítódása szerint – önmagára vonatkoztathat, szubjektív élettartalmakkal (is) feltölthet. A *képzőművész* Erdély – akárcsak mestere, Kassák – szélesebb körben vált ismertté, mint a költő. A nyolcvanas években sorra nyíltak kiállításai (Budapest Galéria, Ernst Múzeum, Óbudai Galéria, Pécs, Székesfehérvár, Iparterv kultúrterme, Műcsarnok, sőt, halála évében a Nemzeti Galériában is). Hátrahagyott szövegköltészeti munkáiból egy csokornyi válogatást a *Szógettó* közölt; posztumusz kötetét pedig ismét a Magyar Műhely adta ki (*Idő-mőbiusz*, 1991). Poétikatörténeti jelentősége csak mostanában kezd nyilvánvalóvá válni: az avantgárd újabb kori „metamorfózisa" (az *akció*-költészettől az elvontabb konceptualista *konkrét* költészetig) az ő munkásságában ment végbe; valójában ő nyitott utat (a hazai mezőnyben) a nyolcvanas-kilencvenes évek *jel* típusú avantgárdjának kibontakozása felé.

A hetvenes-nyolcvanas években debütáló nemzedék már a „jel"-be kódolt üzenettel – és nem nyílt konfrontációval – fejezi ki szembeszegülését a személyiséget uniformizálni kívánó külső (társadalmi, politikai, ízlésbeli) diktátumokkal szemben. Legfőbb értéknek a szellemi autonómiát tekinti, így a művekkel elsősorban az „alattvaló"-lét kiszolgáltatottságára, méltatlanságára irányítja a figyelmet. Az évtized arculatát pregnánsan meghatározó művészek – Erdély Miklós mellett és után – érvényt szereznek az új műfajoknak, kifejezésmódnak (a *konkrét* költészet különféle változatai, valamint a sokrétű *happening*, *performansz* „kanonizálásával", a médium-szerep felvállalásával). Felnövekedésükhöz a fórumot a párizsi Magyar Műhely s az újvidéki Új Symposion biztosítja; így munkásságuk csakhamar a „világművészet" integráns része lesz (mint egykor a Bécsbe

emigrált Kassáké és a MA köréé). A Magyar Műhely korai nyitása a *hangköltészet* felé (Papp Tibor: *Pogány ritmusok*, 1965), majd később – folyóiratuk önálló tipografizálásával összefüggésben – a *vizualitás* előtérbe kerülése bátorítóan hatott mindazok újító törekvéseire, akik számára ez a lap jelentette az orientációs bázist. A Műhely-triásszal mintegy párhuzamosan, rájuk – és a húszas évekbeli Kassákra – figyelve, az Új Symposion szerkesztőségi koncepciójával egybehangzóan, majd azt meghaladva (a Bosch+Bosch csoportot megalakítva) formálták ki a maguk önálló arculatát Ladik Katalin, majd Szkárosi Endre a hangköltészetben, Szombathy Bálint és Tóth Gábor elsősorban a konceptuális – konkrét és vizuális – költészetben. Mind a négyen Kassák-díjasok; saját külön útjukat járva az évtizedek folyamán beérett életművük, amely – visszatekintve az időben – a hetvenes-nyolcvanas évek irodalmának csúcsteljesítményei közé tartozik.

Ladik Katalin (sz.1942) versei kezdettől fogva a népi szürrealista költészetből, mitológiai látásmódból táplálkoztak; ugyanakkor előadó-művészi tehetsége, a zene iránti fogékonysága arra predesztinálta, hogy költeményeit az ének eszközeit felhasználva, pódiumon saját maga adja elő, mintegy „eljátssza". Első kötete, a *Ballada az ezüstbicikliről* 1969-ben gramofonmelléklettel jelent meg; s ugyanez évtől fogva rendszeresen tart *hangköltészeti estek*et, *koncertek*et, *happeningek*et Jugoszlávia különböző városaiban, Szlovéniában stb. *Phonopoétika* című – világviszonylatban is kiemelkedő – kislemeze Belgrádban jelenik meg 1976-ban (vizuális költők műveinek hanginterpretációi). Később gyakorta szerepel Nyugaton is (Amsterdam, München, Utrecht, Würzburg a főbb állomások; 1980-ban pedig Párizsban, a Pompideau Központban is fellép). Ekkor már számtalan hangkazettája, lemeze terjed Európa-szerte. Sokrétű életművének mindmáig a performansz és a hangköltészet a legjellemzőbb műfajai; e tekintetben szervesen kapcsolódik a történeti avantgárd hagyományaihoz. Kurt Schwitters *Ursonaté*ja (amit Kassák a bécsi Mában közölt 1922-ben) volt az első hangköltészeti műremek – Simon Jolán a bécsi Konzertshaus pódiumán fantasztikus „üveghangján" adta elő (amint azt a korabeli kritikák leírják). Simon Jolán hanginterpretációi ismertek és kedveltek voltak Európa-szerte avantgárd körökben; egy kicsit az ő emlékét is idézik Ladik Katalin fellépései, akinek szemében a zene a világegyetemet átható kozmikus erő, amely „a mértékből keletkezik és a mértékben gyökerezik".

Ladik Katalin 1992-ben áttelepült a háború dúlta Jugoszláviából Magyarországra; jelenleg Budapesten él. A Párizsból ekkortájt „hazatért" Magyar Műhely köréhez így szorosabban tud kapcsolódni; rendszeresen részt vesz rendezvényein s a nemzetközi *Polyphonix* fesztiválokon; már nemcsak Európában, hanem a tengeren túl (pl. New Yorkban) is több ízben nagy sikert aratott hangköltészeti performanszaival. E műfajban egyike azon kevés költő/nő/nknek, akik világhírnévre tettek szert.

A hangköltészet másik jelentős hazai képviselője Szkárosi Endre (sz. 1952). A hatvanas-hetvenes évek fordulóján már ő is ismert happeningjeiről, ha szűkebb körökben is. A hetvenes évek elején Galántai György balatonboglári kápolna-műtermében performanszokat mutat be; de a politikai „póráz" feszesebbé válásával (a műterem betiltásával) fórum nélkül marad. Alkotói kibontakozása a hetvenes évek végére datálható. Ekkor már önálló hangköltészeti esteken lép fel. A korabeli nagyh írű művész-zenekarok (*Syrius*, *Sakk-matt*, *Art Deco*, *Bizottság*,

Európa Kiadó, *Vágtázó halottkémek* stb.) mellett ő a *Beatrice* együttes fő szervezője, énekese; egy ideig (79/80-ban) kapcsolatban áll a *Fölöspéldány* csoporttal, amelynek fő műfaja az „irodalmi koncert" (vezetője és művészeti ideológusa Szilágyi Ákos hangköltő, az orosz avantgárd neves kutatója, Hlebnyikov hangorgiáinak interpretátora). Később megalapítja a *Szkárosi & Konnektor* együttest, amely némileg érintkezik a populáris kultúrával is. Ő maga „térköltészet"-nek nevezi azt, amit csinál: a hangköltészet totális térbeli változatát teremti meg (a hang *tér*ben terjed!). A nyolcvanas évek folyamán aztán létrehozza saját koncert-színházát, amelyben az akció, a gesztualitás, a szervezett látvány (színpadkép, díszletek, fények stb.) és a nyelvi anyag együttesen alkotja a komplex, totális költői teret. A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján ő szervezte a hazai Polyphonix-fesztiválokat, amelyeknek azóta is aktív és nemzetközileg ismert, kedvelt szereplője. Avantgárd tapasztalatait alapos elméleti felkészültséggel párosítva *Mi az, hogy avantgárd* című kötetében (2006) mutatja be saját tevékenységét, elemzi-értelmezi a fónikus költészetet, feleleventve annak század eleji tradícióit is. Jelenleg az ELTE Olasz Tanszékén oktat; így alkalma van teoretikus ismereteinek továbbadására s a Jövő generációja avantgárd iránti fogékonyságának fejlesztésére.

A nyolcvanas évek avantgárd virágkorát előkészítő, majd azt meghatározó, az experimentális költészet további útját erősen befolyásoló személyiség Szombathy Bálint (sz. 1950), aki szintén a vajdasági magyar irodalomból indult el a maga rendkívüli pályáján. Első mesterének Kassákot tartja (jóllehet személyesen már nem ismerhette) – elsősorban képversei, képarchitektúrái okán. A Kassák születésének 100. évfordulója alkalmából Budapesten az ELTE-n szervezett emlékülésen (1987. márc. 19–22.) így eleveníti fel indulásának körülményeit: „A hatvanas évek derekán konstituálódott Új Symposion több volt, mint folyóirat-szerkesztőség; olyan radikális művészetkritikai mozgalommá terebélyesedett, amelyet a Kassákéhoz hasonló aktivista lendület és céltudatosság vezérelt." 1971-től Kassák neve mind sűrűbben szerepelt a lapban; a fiatalok az ő egykori vizuális törekvéseivel, aktivista, majd konstruktivista képzőművészeti programjával párhuzamosnak érzik a magukét. Imponál nekik Kassák emberi-alkotói magatartása is; amelynek esszenciáját Szombathy Bálint az etikus tartásban, az erkölcsi forradalom meghirdetésében s a „korparancs"-hoz való ragaszkodásban látja: „*Éljünk a mi időnkben*!" (Szombathy Bálint: *Kassák Lajos az Új Symposionban és körülötte*. in: K. L. *Emlékkönyv*, szerk.: Fráter Zoltán és Petőcz András, Eötvös Könyvek, 1988). A többnyelvű környezet, a szerb-horvát avantgárd törekvések rokon volta arra inspirálta az ifjú alkotót, hogy egy közös „univerzális nyelv" kialakításával közelítse egymáshoz a különböző ajkú, de hasonló életérzésű fiatalokat. Nyilván ezért került nála előtérbe a vizualitás; ami természetesen nem jelenti az *irodalmi* jelleg feladását. 1981-es kötete (*Poetry*) határozott irányváltás a konceptualista alkotásmód felé; voltaképpen e kötet tekinthető a nyolcvanas évek avantgárdja nyitányának. Ekkor már kifejezetten a szemiotikai szemlélet kerül előtérbe nála (jelszerűség): fotók, fotomontázsok szöveg nélkül (*gondolatébresztő* címmel), minimálisra redukált nyelvi információ – az „üzenet" a kép és cím együtteséből bontható ki. Kassák *Munka*-körének szociofotó-mozgalma volt a követendő példa számára: „Költészetnek (művészetnek) nevezhetünk mindent, amit annak tekintünk és fogadunk el" – vallja. Látásmódja egyre inkább az irónia felé hajlik; olykor szin-

te a dadaista kompozíciókat idézik képei. Az évtizedet lezáró és összefoglaló *Médium Art* antológiában (szerk. Fráter Zoltán–Petőcz András, 1990) plakát-kollázsain, szövegkivágásain, fotóin szétválaszthatatlanul keverednek a fikció- és valóságrészletek – mint magában az életben is. Pályájának kiteljesedése a rendszerváltás utáni évtizedekre esik. Ő is áttelepült Magyarországra, s az időközben hazatért Magyar Műhely egyik szerkesztője lett; majd az ezredfordulón kialakított *Magyar Műhely Galéria* vezetője, az újabb avantgárd-hullám egyik fő szervezője, meghatározó egyénisége. A sors iróniája, hogy 2008-ban Munkácsy- és nem József Attila-díjat kapott – ez is jelzi, hogy a köztudatban a vizualitás még mindig inkább a képzőművészet, s nem az irodalom illetékességi körébe tartozik. Ars poeticája (kezdettől mindmáig): „A költészet szelleme mindenekelőtt a magatartásban és az életvitelben objektivizálódik."

Tóth Gábor (sz. 1950) ugyancsak a költészetet több ponton megújító, univerzális alkotó, aki számára az embertől emberhez szóló „üzenet" a leglényegesebb. Jogi tanulmányok után nyomdász szakképesítést szerez, voltaképpen azért, hogy (Papp Tiborhoz és Nagy Pálhoz hasonlóan) maga állítsa elő, adja ki művész-könyveit, képeslap-kollekcióit, vizuális és elméleti munkáit (miután erre vállalkozó hazai kiadót nem talált). Mintegy 20-22 kötete jelent meg; a *kassáki* konoksággal a „teljes élet" igézetében haladt előre a maga útján („Saját utadon magadnak kell elindulnod" – vallja). Sokáig Kassák „dadaizmusát" érezte magához legközelebb, majd Tamkó Sirató Károly harmincas évekbeli dimenzionista esztétikája hatott rá erőteljesen; mélyen foglalkozott a zen-buddhizmussal is. Az akció-költészetet, a vizuális és az akusztikus lírát (ami számára elsősorban a zaj-költészetet jelenti) egyidejűleg, egymással párhuzamosan művelte-műveli; nála *szellemi* kölcsönhatás, átjárás van a különböző műfajok között. Írott költészete (amely egy füzetben, máig kiadatlanul várja a szebb időket!) erős Kassák-hatást mutat (expresszionista lázadó hevület, majd dadaista szembeszegülés, a fennálló viszonyok kritikája, később lírai fegyelem, szigorú tisztaságeszmény, konstruktivista építkezési mód jellemzi). A szöveget nem veti el egészen vizuális munkáiban sem. Többnyire önreflexív, konceptuális szövegek ezek, a Fluxus szellemiségéhez közel állók (a folytonos változásban az önazonosság felmutatása). 1972-ben indítja útjára első „küldeményeit": a mail-art külföldi képviselőivel alakít ki kölcsönös kapcsolatot. A nyolcvanas években ő lesz e műfaj legaktívabb hazai képviselője (postai küldemények, ironikus-abszurd reflexiók, „üzenetek" a net-work-hálózatban, szitanyomatok, saját maga készítette bélyegek, öntapadós címkék, pecsétek mintegy 70 nyomóformával, különböző színekben, méretekben a levélküldemények borítékján mint „üzenetek", többnyire angol szavakkal). Utolsó Post Cardjai a nyolcvanas évek derekán készültek; azóta egyre inkább az akció-művészet kerül előtérbe nála. A kilencvenes évek folyamán újraéledt hang- (zaj-) költészete; CD-i, lemezei jelennek meg. Számára a művészet kísérleti bázis, „próba-terep" – ezért maradt örök fiatal, mint Kassák, a mester… Mindezzel együtt a hazai (neo)avantgárd egyik legeredetibb személyisége, a folyton változó művészet folyton változó megtestesítője.

A nyolcvanas évek újavantgárd virágkorát tehát közvetlen, művészeten belüli előzményként a párizsi Magyar Műhely és az újvidéki Új Symposion élő példája, szervező tevékenysége, Erdély Miklós és körének munkássága, valamint a fentebbi négy *költői* életmű „kísérletező" elszántsága, s mindezek viszonylag

széles rétegekre ható kisugárzása készítette elő. Tágabb értelemben azonban a *történeti* avantgárd – ez idő tájt még „tiltott" – szellemisége inspirálta az ifjabb nemzedékeket, hogy benne keressen támaszt és érveket tiltakozó-lázadó attitűdjéhez. A korszak általános rossz közérzete, a tehetetlenség-érzet is hozzájárult a különböző fiatal értelmiségi csoportok felismeréséhez, hogy az egész „rendszer" kátyúba jutott; változtatni kell (*akcionizmus*!). Így a kontinuitás-diszkontinuitás jegyében a korábbi eredmények átmentődnek a következő évtizedre – miközben számtalan új jelenség is feltűnik a horizonton.

Az ifjú alkotók rádöbbennek: ahhoz, hogy egyáltalán szóhoz juthassanak, egyfajta „modus vivendit" kell kialakítaniuk. Így hát ironikusan fölülemelkedve az „elfogadhatatlan realitáson", a „jelben létezés méltóságá"-val (Petőcz András kifejezése) ragaszkodnak különállásukhoz. Ők is Kassákot tekintik az Atyának, de már mint eleven hagyományt, mesterként tisztelik Erdély Miklóst, a hatvanas-hetvenes évek avantgárd alkotóit s a Magyar Műhely körét, amely a világművészet felé kitárta a kapukat (előttük is). E fiatalok számára a konkrét (s ezen belül a vizuális, akusztikai) költészet olyan eleven tradíció, amelyet ők is – további új formákkal, műfajokkal – gazdagítani akarnak. Hisznek a művészet/élet egylényegűségében, a művészet létalakító hatásában, a szellemi ellenállás, az elévült (társadalmi és politikai) struktúrák megbontásának szükségességében, időszerűségében. E nemzedék a hetvenes évek polbeat- és művész-együtteseinek zenéjén nevelkedett; eszmei értelemben már semmi nem kötötte az un. „létező szocializmus"-hoz (míg a korábbiak bizonyos értelemben „jobbítani" akarták azt). Bár '56-ot még nem, '68-at pedig kisgyerekként élték át, eszmélésükhöz már hozzátartozott a lengyelországi szabadságküzdelmek (a *Szolidaritás*) ismerete, s ösztönösen szűknek érezték a kereteket, amelyeket a késő Kádár-kor művészetpolitikája kiszabott a számukra. Kerülve a nyílt konfrontációt, a „jel" típusú avantgárd védőbástyái mögé húzódva igyekeztek távol tartani magukat a közvetlen politizálástól. Aki tehette, „turistaként" elzarándokolt Párizsba (ha nem is gyalogosan, mint egykor Kassák); részt vett a Magyar Műhely-találkozókon, s a szabadság levegőjéből szippantva, hazatérvén igyekezett az ott látottakat-hallottakat hasznosítani.

Petőcz András az ELTE bölcsészkarán, kezdő egyetemistaként újjáéleszti a *Jelenlét* című egykori (1972–76) alkotóköri folyóiratot; s már az 1. számban (1981. szept.) közzéteszi Kassáknak *A TETT* 1916/10. számában megjelentetett 12 pontos programját, jelezve ezzel, hogy vállalják az avantgárd örökséget. Az 1982. dec.-i (11–12. összevont) számban megjelenteti *Az idő papagájosan* című Kassák-parafrázisát, amelynek vizuálisan tagolt szerkezete, ironikus hangvétele s bizonyos vendégszöveg-foszlányai félreérthetetlenül *A ló meghalt…* poémára utalnak. Akár az (új)avantgárd zászlóbontásának is tekinthetjük e kompozíciót, amely dacosan, sőt kihívóan tudatosítja: az avantgárd magatartás- és gesztusrendszer, íme, újraéledt. „Tarisznyánk vállunkra feszül", „az Idő fölöttünk repül / Mi vagyunk az idő. //…// Fejünk fölött ezerféle dolog repül. / Mi meg csak ijedten kussolunk." Tovább tehát már nem „kussolhatnak": ki akarnak lépni a valódi „Térbe" – a Tett-be.

1982 végén jelenik meg a *Ver(s)ziók* antológia (szerk. Kulcsár Szabó Ernő és Zalán Tibor), amely nagyjából teljes képet ad a fiatal experimentális alkotókról. Alcíme: *Formák és kísérletek a legújabb magyar lírában.* Az itt szereplők-

nek csupán egy része kapcsolódik az avantgárd vonulathoz; de ők azóta már a „kísérleti költészet" élvonalába tartoznak, s jelentősen hozzájárultak/hozzájárulnak az ezredforduló művészeti arculatának formálásához (többek között: Cselényi Béla, Fenyvesi Ottó, Géczi János, Székely Ákos, Szilágyi Ákos, Szkárosi Endre, Szombathy Bálint stb.). Néhányan pedig – „túlnőve" experimentális korszakukon – életművükkel a jelenkori irodalmi élet megkerülhetetlen személyiségeivé váltak (Parti Nagy Lajos, Szőcs Géza, Tábor Ádám, Tóth László, Zalán Tibor stb. – s maga Petőcz András is).

Kassák születésének 100. évfordulója alkalmából 1987. márc. 17–18-án az ELTE és az Irodalomtudományi Intézet által szervezett ülésszak záróakkordja a Kassák Klubban megtartott vizuális költészeti bemutató. Ezen a Magyar Műhely-triász mellett – mint már elismert, sőt „befutott" alkotók – Petőcz András, Szkárosi Endre, Szombathy Bálint és Zalán Tibor lépnek fel (az ülésszak anyaga a fentebb már említett Kassák-*Emlékkönyv*ben jelenik meg). Március 20-án a Nemzeti Galériában Kassák-életmű-kiállítás nyílik. Ugyancsak az évfordulóhoz kapcsolódó fontos esemény a Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett *kép-vers / vers-kép* kiállítás is, amely mintegy ötven hazai és határon túli művész vizuális munkáiról nyújt átfogó képet. Itt már a konceptualista, konkrét alkotások vannak túlsúlyban; Kassák konstruktivista korszakának hatása feltűnő! A kiállításon szereplők jó részének neve azóta fogalommá vált; többen képzőművészként, mások költőként kerültek a nemzetközi élmezőnybe – itthon vagy külföldön élők egyaránt (hogy csak a legnevesebbeket említsük: a Műhely-triász mellett Erdély Miklós, Galántai György, Gáyor Tibor, Géczi János, Kovács Attila, Ladik Katalin, Lakner László, Maurer Dóra, Mészáros István, Molnár Katalin, Perneczky Géza, Petőcz András, Szentjóby Tamás, Székely Ákos, Szkárosi Endre, Szombathy Bálint, Tót Endre, Tóth Gábor, Zalán Tibor, ef Zámbó István stb.). Ez a kiállítás is azt igazolja, hogy a konceptuális, vizuális művészetben nincsenek éles határok a képzőművészeti/irodalmi alkotások között. A költészeti munkák mégis markánsan megkülönböztethetők a festményektől: bennük a szöveg az elsődleges, legyen bár mégoly szűkszavú, csupán jelzésértékű, netán egyszavas absztrakció.

Az 1987-es év avantgárd előretörésének és az 1989-es politikai változásnak, a cenzúra hirtelen-váratlan eltűnésének köszönhetően a párizsi Magyar Műhely 1990-ben „hazaköltözik". A 75. (1990. márc.-i) szám már Bécs–Budapest–Párizs hármas fókuszában jelenik meg; felelős szerkesztői (a Műhely-triász mellett) Petőcz András és Székely Ákos. Petőcz – belső viták miatt – már 1991 végén kiválik a szerkesztőségből – neve az 1992. márc. 20-i számtól kezdve nem szerepel az impresszumban. A felelős szerkesztők – a Műhely-triász mellett – a továbbiakban Hegyi Loránd, Juhász R. József, Székely Ákos, Szombathy Bálint, Tóth Gábor. Majd a *100. ünnepi szám* (1996. szept. 20.) után az alapító szerkesztők átadják a lapot a fiataloknak (de nevük természetesen a továbbiakban is fel van tüntetve rajta). Az 1996. dec. 20-i (101.) szám már csak budapesti szerkesztőséggel jelenik meg; Kovács Zsolt, L. Simon László, Somogyi Gyula, Sőrés Zsolt jegyzik. Az összetétel azóta nem sokat változott. Jelenleg a szerkesztők L. Simon László, Sőrés Zsolt, Szombathy Bálint; a szerkesztőbizottság tagjai: Josef Cseres, Juhász R. József, Kovács Zsolt. Mint látjuk tehát, a Magyar Műhely egy stabil szerkesztő- és szerzőgárdával meghonosodott a hazai mű-

vészeti életben, s a körötte felnövő (még újabb) nemzedék(ek) számára biztos bázist és publikációs lehetőséget kínál.

A kilencvenes években debütáló új generáció (a hatvanas-hetvenes évek szülöttei) az alkotói szabadság légkörében, tobzódva a formakísérletek változatos bőségében (hiszen már a komputer is rendelkezésére áll mint formateremtő eszköz, s a Műhely-triász újításai nyomán virágzik a számítógépes költészet!) az experimentális művészet újabb virágkorát teremti meg. E korszak elméleti szintézisét a korán (2006-ban) meghalt filozófus-esztéta-költő Bohár András kísérelte meg létrehozni; életműve torzóban maradt. E nemzedék kiemelkedő szervező egyénisége L. Simon László, maga is kiváló költő, aki mint az Írószövetség titkára igyekszik kiküzdeni az avantgárd méltó helyét, társadalmi presztízsét a hazai művészeti köztudatban; megkísérel teret és fórumot biztosítani a számára. Az ezredfordulón létrehozott *Magyar Műhely Galéria*ban havonta nyílnak vizuális művészeti kiállítások (a legjelentősebbek egyike az évente megrendezett *Expanzió* – Németh Péter Mikola szervezésében). A bemutatók jó alkalmat teremtenek ahhoz is, hogy a – korban, stílusban, műfajban – különböző, „befutott" és kevésbé ismert művészek kapcsolatba kerüljenek egymással. S bár a Galéria vezetőinek a mai súlyos gazdasági helyzetben komoly harcokat kell vívniuk az intézmény működésének, a folyóirat folyamatos megjelenésének biztosításáért, könyvkiadót is működtetnek (ebben is a Kassák-kör s az egykori párizsi Magyar Műhely a példaképük!). Az általuk kezdeményezett és a fiatal szakembereket a munkába bevonó *Aktuális avantgárd* sorozat hézagpótló szerepet tölt be a hazai avantgárd-kutatásban, az experimentális művészet sokoldalúságának, sokműfajúságának feltérképezésében, a művek interpretálásában. A Magyar Írószövetség keretében 2008-ban megalakult az *Avantgárd Szakosztály* is (amely a *Bohár András Kör* nevet vette fel); ennek (is) fontos szerep jut mind az elméleti kérdések tisztázásában, mind a szerteágazó, sokrétű alkotói kísérletek számontartásában, támogatásában.

Az avantgárd életképességét bizonyítja, hogy immár egy teljes évszázada virulens, erőteljes irányzat a művészet sokszínű palettáján; s még mindig vannak erőtartalékai a megújuláshoz. A *kiáltás* típusú avantgárd a küzdés értelmébe vetett hitet próbálta őrizni-erősíteni; s bizonyítani, hogy a szellemi ellenállásra mindig van lehetőség, a legreménytelenebb helyzetekben is. A *jel* típusú a kreativitás örömét kínálja, s áttételesebb eszközökkel képezi le a valóságban rejlő ellentmondásokat; intellektuálisabb, elvontabb jelzésekkel ébreszt rá létezésünk ellentmondásaira, az élet és a művészet egymástól való végzetes eltávolodására. A (modern) művészetet igazában csak azok tudják befogadni, akik képesek a tisztánlátásra, a különféle ideológiai manipulációknak való ellenállásra, s benső autonómiájukat fontosabbnak tartják, mint a külső „érvényesülést" – így nem kerülnek függőségbe koru(n)k elvárásrendszerével. Ezért az avantgárd helyzete ma sem könnyű; mégis szabadabb, mint az elmúlt évszázadban bármikor volt. A konzumkultúra térhódítása idején, a piaci viszonyok elszabadulásával, olykor még mindig politikai indíttatású (csak most gazdasági köntösbe bújtatott) retorziókkal kell szembenéznie. *Van* tehát mi ellen lázadozni-tiltakozni ma is – így korunkban is *aktuális*, élő és érvényes az az „üzenet", amely a Kassák-életműből sugárzik felénk.

G. Komoróczy Emőke

Aki „újra meg újra feltalálja költészetében a kereket”[1]

Lator László: Kedves jelenlévők, már korábban elgondolkoztam azon, hogy miként is fogom kezdeni, ezt a mai könyvbemutatót, Németh Péter Mikola *VisszaSejtesít* című kötetének bemutatását. Így, ha megengedik, egy action gratuite-tal kezdem. Feladok önöknek, neked, kedves Mikola, egy rejtvényt. Ez a rejtvény egy múlt századi költő hosszabb versének rövid idézete. Azt segítségül el kell árulnom, hogy kamaszkoromban szerettem meg ezt a költőt, de még ma is rácsodálkozom itt-ott a műveire. Ez a négy sora így hangzik:

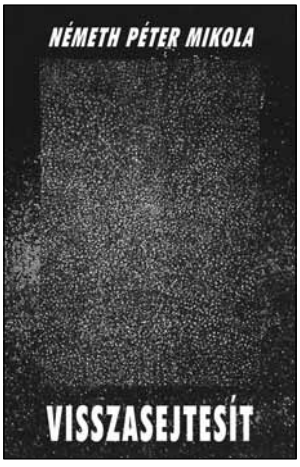

Németh Péter Mikola: *VisszaSejtesít*. Napkút Kiadó–Magyar Műhely Kiadó–Cédrus Művészeti Alapítvány, Budapest, 2008

„Zsandár-tollasan jő
amarról egy felhő.
Zúg a betyár-romantikás
mikolai erdő.”
(1941. Mikola)

Ezért a *„mikolai erdő”*-ért olvastam most fel természetesen ezt a feladványt.

Németh Péter Mikola: Melyik mikolai erdőért? Mert hát én négyet is ismerek nagy hirtelen.

L. L.: Na tessék! Tessék, akkor nevezd meg először is azt a négy Mikolát.

N. P. M.: Máris! Az én választott szülőföldemmel, az Ipoly-táji hazában, annak is magyarországi oldalán, a Börzsöny déli hegyvonulata lankáihoz simuló Vámosmikolával kezdem.

L. L.: Jó!

N. P. M.: Azután meg egy másik felföldi településsel folytatom, de az már a mai Szlovákiában, az Ister-Granum térségében, vagyis a Duna és a Garam összefolyása vidékén található, neve: Garammikola. Ez a falu csak azért eshetett ki a köztudatból, mert közigazgatásilag Zselíz városához csatolták, így jószerével a térképről is letörölték ezt a még ma is tisztán magyar ajkú, egytemplomos, református községet.

A harmadik, az általad felemlített Mikola, az pedig a Partiumban van. Csak, mint tájolási pontot említem: – *„Ott hol a kis Túr siet beléje, / mint gyermek anyja kebelébe”* – Petőfi *A Tisza* című tájleíró költeményét. Persze attól néhány száz kilométerrel északkeletre lévő területről van szó, ami egykoron a történelmi Magyar Királyságban Kárpátalján, Ugocsa vármegyében volt. De ma Romániához tartozik ez a térképeken Miculaként

[1] Lator László és Németh Péter Mikola a Magyar Írószövetségben a *VisszaSejtesít* című kötetbemutatón 2009. 01. 29–én elhangzott elemzésének, elmélkedésének átirt változata.

feltüntetett falu, vagyis, ahogy a helybeliek magyarul „becézik", a Túr-háti Mikola.

S a negyedik Mikola, az már a Király-hágón is túl, bent Erdélyországban található, s úgy nevezik, hogy Füzesmikola. Kincses Kolozsvártól alig néhány 10 km-re lévő falucska ez. Ha jól tudom – a hetvenes évek elején, érettségiző diákként biciklivel, sajnos odáig már nem jutottam el – többségükben mócok, románok lakják.

L. L.: Ez a Mikola, amelyikről a vers beszél, az a romániai Szatmár megyében van. És az a költő, akinek a versét idéztem, Debrecenben született, Szatmáron élt és Mikolában tanított.

N. P. M.: A Sándor bácsi! De mi is a vezetékneve? Iskolát neveztek el róla nem is olyan régen Mikolában. Most nagy hirtelen nem jut eszembe a vezetékneve.

L. L.: Sokféle Sándor van. Te nyilván Weöres Sándorra gondolsz.

N. P. M.: Nem, én Kormos Pista szeretett mikolai költőtársára, két bogyószeme világában elrévedő, messzire látó, Vikár Béla nyomán finnugor-magyar nyelvi rokonsággal, a *Kalevalá*val is foglalkozó tanítóra gondolok. Már a csontos, szikár arcéle is előttem van, fekete hollószemöldökével, deresedő hajával, fehér bajuszával profetikus alkatú ember benyomását kelti. Csak jusson már eszembe a neve! A diósdi református esperes fiát, Gyulát személyesen is ismerem, Nagyváradon az Ady Líceumban ismerkedtünk meg néhány évvel ezelőtt, amikor épp édesapja irodalmi munkásságáról értekezett, s ezen fellelkesülve, Vámosmikolára is meghívtam őt a testvéreivel és a presbitereivel együtt, hogy a két magyar Mikola, az Ipoly menti és a Túr menti vegye fel már végre a testvértelepülési kapcsolatot.

L. L.: Igen, igen. Ez hihetetlen, hogy ilyen gyorsan kitalálod. Valóban, Gellért Sándorról van szó, aki érzésem szerint szertelen tehetség volt, s 1942–43 táján *Az Attila sírja* című háborús lírájával indult el a meglehetősen egyenetlen teljesítményű költői pályáján, majd *A magyarok háborújá*val folytatta. Gondolom, hogy az egész teremben csak te tudhattad ezt így, egyedül te. De nagyon jó, hogy ilyen egyszerűen kitaláltad, mert ezzel is engem segítesz most. Azért idéztem Gellért Sándor *Tornácküszöbön* című versét – nem nehéz kitalálnod –, mert van köztetek legalább egy kapocs, ez a Mikola név, a te keresztneved és Gellért Sándor falujának a neve, ahol ő tanító volt, s ahol a Don-kanyar borzalmaiból hazatérve megélhette költői léte nagyobbik felét. Mint elmondásodból most kiderült, ezek szerint több kapocs is van köztetek.

Mindezt azért mondtam el így elöljáróban, mert az, amiről Németh Péter Mikola *VisszaSejtesít* című kötetbemutatóján beszélni kívánok, az az avantgárd. Az avantgárdnak kétféle természetéről lesz ezennel szó. Persze jó tudni, többféle természete is van az avantgárdnak. Az egyik, hogy mindennel szakít, ami korábban volt. Vagyis teljesen mást akar, mint ami előtte van. Az avantgárd rendszerint apagyilkossággal kezdődik. Hivatkozhatom André Breton, Triztan Tzara költészetére. De Apollinaire lírája is ilyen. Hadd idézzek most egy részletet Guillaume Apollinaire-től, csak azért, hogy érzékelhetővé váljon, milyen is az egyikfajta avantgárd. S azután jössz te, Mikola, s így összehasonlítjuk az egyiket a másikfajta avantgárddal, szintén egy idézettel összefüggésben. Az egyik így hangzik. Apollinaire olasz mintára kiadott egy futurista kiált-

ványt, idézem: *„meg kell szüntetni a történelmet, a múltat, a fájdalmat, az uralmat, a verssort, versstrófát, a cselekvést, a melléknevet, az igét, az időt, a személyt, a szintaxist, a központozást* – ez csakugyan megvalósult –, *a tipográfiát, az összhangot, a zenekart és a házakat."* Ez így végig blöffnek tűnik. Ám ugyanakkor ez a zseniális újító írt egy nagy verset. Írt persze többet is. És remek prózai műveket alkotott, köztük *A hagyomány* és *A lelemény kritikája* című. Ugye a lelemény a francia avantgárdnál, de általában az avantgárdnál kiemelkedően fontos, és így természetesen Apollinaire-nél is az. Kitalálni valamit nagy-nagy leleménnyel, ami addig még nem létezett. Hadd idézzek még Guillaume Apollinaire-től egy mondatot: „Az ember, amikor utánozni akarta a járást, akkor feltalálta a kereket." Mikola is nagyon sokszor, újra meg újra feltalálja költészetében a kereket. A későbbiekben ki fog még világosodni, hogy mire is gondolok én itt egészen pontosan.

N. P. M.: Haladjunk!…

L. L.: Nemcsak a haladásra gondolok, hanem arra, hogy egyáltalán milyen formában bánunk, bánsz te magad is az írásaidban, a verseidben a világgal. Guillaume Apollinaire miközben kiáltványában meghirdette, hogy mindent meg kell szüntetni, ami addig létezett, aközben nem szüntetett meg semmit. Kapcsolatok, művészi szálak, szalagok és madzagok kötik össze az ő költészetét a világirodalomban szinte mindennel és mindenkivel. Az a gyönyörű verse, amit nyilván sokan ismernek a jelenlévők közül, amelyben a *Mirabeau-híd alatt fut a Szajna,* s ami egy középkori francia szövőmese mintájára és ritmusára készült, ez a műremek állítható párhuzamba a te költészeteddel. Igaz, hogy tizenkétszer fordították már le magyar nyelvre ezt a verset, de egyik fordítója se volt képes kihozni belőle a lényeget: *a szem és szöveg, a szöveg és szem* etc. ritmusát, rímeit. Na már most, ezzel a példámmal azt kívánom érzékeltetni, hogy Németh Péter Mikola ahhoz az avantgárdhoz tartozik, amelyről eddig én azt hittem, hiszen magam is az avantgárd irodalommal kezdtem, Kassák hatására természetesen, hogy ma már nem is létezik, úgy, olyan eleven, életképes formájában, ahogy az a *VisszaSejtesít* című kötetben megvalósul. Ahhoz az avantgárdhoz tartozik tehát Németh Péter Mikola költészete, amelyik az irodalom minden irányában élő kapcsolatokat képes tartani és építeni. Maga az a tény, hogy két olyan főszereplője van ennek a kötetnek – több főszereplője is van persze –, mint Pilinszky János és Kassák Lajos, már önmagában sokat sejtető. Én azt gondolom, hogy Mikola mind a kettőt avantgárdnak tartja. Pilinszky hiperrealizmusát is. Joga van hozzá! Eddig azonban azt tapasztaltam, hogy a kettő nem illik össze. Ez a kétféle irányzat összeegyeztethetetlen. De éppen ez a jó benne! Egészen pontosan az, hogy Németh Péter Mikola versvilágában összetalálkozik Pilinszky és Kassák költészete. Mondhatnám azt is, hogy az ő lírájában megbékél egymással a kibékíthetetlen. Fabó Kinga verssora összetalálkozik például Tűz Tamáséval (*Mysterium carnale*). Vagy Issidore Ducasse, azaz Lautréamont szürrealista szövege: a *Maldoror énekei* modorában egy kiváló „ezó-puszi" mese formájában születik újjá (*A hetedik nap vége*). Vagy Weöres Sándor önfeledten játékos lírai sorai újra összetalálkoznak Papp Tibor vendégszövegeivel (*Visszasejtesít*).

Ez így logikusnak is tűnik. De az már kevésbé hat annak, hogy mondjuk Rózsa Endre verssorait egy cikluson belül együtt olvashatjuk Hamvas Béla filozófiai fejtegetéseivel (*Expediál[t] Európa* ciklus). Vagyis olyan szerzők gondolatai találkoznak Németh Péter Mikola *VisszaSejtesít* című kötetének *„boncasztalán"*, s békülnek meg egymással, amelyeket eddig össze nem illőeknek gondolhattunk. A magam részéről ezt tartom az ő költészete legfontosabb erényének. Valójában azt a lírai gyakorlatot követi Németh Péter Mikola, a módszer, a szemlélet vonatkozásában állítom ezt, amit Guillaume Apollinaire is követett, hogy ti. költészetéhez minden irányból összegyűjti mindazt, amire a klasszikus és avantgárd irodalomból föltétlenül szüksége van, és az egybegyűjtött lírai elemeket átlényegítve, szervesen beépíti a saját versvilágába. Miközben átörökíti, átveszi az avantgárd sémákat, aközben meglehetősen leleményesen új lírai tárházat épít és nyit meg, amivel képes figyelemre méltó és mélyre ható versélményhez juttatni olvasóközönségét.

Nem kívánom túl hosszúra nyújtani elemzésemet, de azért még hadd mondjak el néhány fontos szempontot „petárdákat lövöldözgetve" Mikola modorában. A *VisszaSejtesít* kötet lapjainak kalligrafikus megformáltsága, ha már rokonságot kerestünk eddig is, akkor engem az 1918–20 körüli fiatal Kassák tipográfiai módszereire emlékeztet leginkább. Olyankor, amikor például egy egész oldalra kinagyított T betű mellé, vagy épp ráaplikálva, egy kinagyított E betűt helyez el a szerző, így tipográfiailag a lehető legtermészetesebben, mondhatni a legegyszerűbben alkotva meg, feketén rajzolva ki a samoa papírlapon a kereszt motívumát. Íme:

T A M Á S
Már nem igazak ezek a szavak?
– Bűn és bűnhődés! –

TE

a kereszthez háttal simuló alak
az ötödik stigmát szíved alatt
hitetlenséggel én ejtém!?

Egy ilyen tipográfiai megoldás, képvers, vagy épp vizuális költemény ugyanolyan értékű műnek számít, mintha az egy szóról szóra építkező lírai alkotás lenne, csak éppen ebben az esetben betűről betűre épül fel a vizuális és verbális műegész. De ennél jóval bonyolultabb dolgokat is művel a *VisszaSejtesít* szerzője. Például *Négysoros* című költeményét egy kalitkaszerű, fekete alapú ötvonalas rácsszerkezettel keretezett „hangárban" helyezi el, hangról hangra építkezve, esztétikus és ritmikus tipográfiai formában.

N. P. M.: Igen. Maga a vers így hangzik:

KALITKÁBA ZÁRT KALAPÁCS
MELLETT KŐVÉ KEMÉNYEDETT
KENYÉREN A BOROSÜVEG ÁRNYA
REGGELRE NŐI MELLALAKOT ÖLT
(1975)

Számomra ennek a versnek vizuális költeménnyé való átalakításában az játszott szerepet, hogy egy idő után valahogy elégedetlen lettem, így, ezzel a négy sorral, hogy miért, már magam sem emlékszem pontosan. Ugyanakkor, arra jól emlékszem, hogy amikor képi látomásaim ihletére megszületett a vers, már akkor is felötlött bennem, hogy jó volna megmutatnom, miként is építkezik belülről, zeneileg, ritmikailag, szóról szóra, sorról sorra ez a költemény. Rózsa Endre, első kötetem, a *Főbe(n)járó üzenet* szerkeszté-

se közben mint egyéni, saját lírai hangom megjelenésének pozitív példáját emlegette ezt a versemet. Talán azért is ízlelgettem, foglalkoztam evvel a *Négysoros*sal a későbbiekben is előszeretettel.

L. L.: Figyelemfelkeltő továbbá az a többféle formában, kalligrafikus szöveggel ciklusonként vissza-visszatérő, fejfára, emberi koponyára emlékeztető vizuális motívum is, amelyben, kereszt alakban, hol azt olvashatjuk, hogy HOLTOMIGLAN >< HOLTODIGLAN, hol meg azt, hogy CSONTOMIGLAN >< CSONTODIGLAN. És melyik is a harmadik?

N. P. M.: VOLTOMIGLAN >< VOLTODIGLAN. A húsvéti ünnepkörben az időrendet betartva azonban, az első előrevetített „üres" kereszt motívuma Virágvasárnapra vonatkozik, Jézus Jeruzsálembe üdvrivalgás közepette szamárháton történő bevonulásának ünnepére. A második Feketevasárnapra, a húsvétot megelőző vasárnapok egyikére, amikor is fehér lepellel terítik le a templomokban a dicsőséges keresztet, hogy a hívő lélek képzeletére bízzák, hogy újra képes legyen átélni Krisztus kínszenvedését, a passió misztériumát. A harmadik kereszt a Fehérvasárnap liturgiájához kapcsolódik, ez a húsvétot követő tizennegyedik nap, amikor az őskereszténységben azok, akik testileg-lelkileg felkészültek a keresztségre, levetik fehér leplüket annak jelképeként, hogy a végsőkig vállalják kereszténységüket. És evvel együtt, ennek a formának a keletkezéstörténete se hétköznapi, hiszen a *Főbe(n) járó üzenet* című kötetem *Fehérvasárnap* című kalligrafikus költeményét, annak nyomdában kivágott kliséjét fotózta le Zoltán öcsém, s így lett aztán ebből a félbevágott halálfőhöz hasonlító fejfaformából vándormotívum. Így került be a *Virágvasárnap* és a *Feketevasárnap* gondolatkörébe. Majd később, ez az antropomorfizált forma teljesedett ki *a Magyar skíz* című képversem tarokklapján, amelyről tudni kell, hogy valamennyi többi tarokkot üti a kártyajátékban. Tehát olyan vizuális költeménnyé lényegül át térben és időben ez a kártyalapon megtükröztetett keresztforma, hogy képzetem szerint apáink, nagyapáink világgá vert igazát, '56-os évfordulókká lett forradalmi cselekedeteit, az utódokban is tovább élő szabadságvágyát sikerül általa felmutatnom, s egyúttal átmentenem a jelenbe, s így az örökkéva(l)lóságba.

L. L.: Külön is szeretném még itt felhívni a figyelmet a ciklusnyitó, vagy épp -bontó, áttetsző pauszokra, „fóliánsokra", amelyeken nem csak egyszerűen fotógrafikák, a költői portrék és különféle rajzolatok vannak, hanem ezeken felsejlik a mögöttük, illetve az előttük lévő szöveg is, vers is. Tehát az alkotó módszeresen sokszorozza meg művei jelentését, azok látványát, olvasatát, így újabbnál újabb asszociációs teret teremtve játékosan olvasóinak. Ugyanakkor gyakran eljátszik a szavak jelentéseivel is, az egysorosaiban például, amikor azt írja: ESZMERENGVE vagy MESEMESSZE vagy TEmegŐ – TEmeTŐ, SzemBEkötősdi – SzemBEköpősdi stb. Ezek figyelemfelkeltő asszociációk mind, kellemes hangzású akusztikus sorok, bár a legutóbbit túl gyerekesnek találom, ezt kihagytam volna a kötetből. A *Főbe(n) járó* olvasata is jóval több tartalmában, mint érdekes szókapcsolás, hiszen olvashatjuk *főbejárónak*, ahol valahová valahonnan be- és átléphetünk, vagy gondolhatjuk úgy, hogy arról beszélünk, ami a *fejünkben* jár, ugyanakkor a *gondolat* szóval együttesen *főbenjáró bűnként* is értelmez-

hető ez a vers- és kötetcím. Említésre méltó újítások közé tartoznak még az olyasféle költői játékok a fogalmakkal, mint amikor festmények helyett Test-Ményeket ír *Performance* című versében Mikola, vagy por helyett bort: *A hetedik nap vége* másodcímében így fogalmaz: „Borból lettél, borrá leszel!" Vagy amikor a bárcás kurvákból, szimpla egyszerűséggel „Bárkás kurvák" lesznek a *Magánvaló* című opusában. És sok ilyen, s ezekhez hasonló, játékosan kitalált szóújítással, szófacsarással szórakoztat el bennünket így vagy úgy a szerző.

Mindezek után beszélhetnék még arról, amiről több helyen többször is olvastam már Németh Péter Mikola költészete összefüggésében: arról a metafizikai háttérről, ami írásai mögött, vagy épp a versei szövete mélyén húzódik meg. De erről nem kívánok hosszabban beszélni, ezt mások sokkal jobban képesek lesznek majd elemezni, esetleg meg is írják. Sokkal inkább érdekel Németh Péter Mikola egyéni költői módszere, technikája, ahogy a vizuális költeményeit, a verset, a szöveget, a textust, a montázst, a kollázst felépíti, mesterien megformálja. Ahogy egy hangzó, vagy épp képi elemet beemel újdonságként a hagyományos versformák vagy a versszakok közé. A *VisszaSejtesít* ideológiai háttere engem nem érdekel. Elnézést kérek ezért a költőtől, de nem azért nem foglalkoztat ez, mert érdektelennek tartanám azt, hogy mondjuk a Hamvas Béla-i filozófiai gondolkodáson alapuló *visszasejtesít* fogalmát ő miként tágítja, feszíti, fejleszti tovább, hanem azért nem, mint már említettem is, mert engem sokkal inkább a verstani összefüggések, az eddig nem látott, nem hallott, nem tapasztalt prozódiai megoldások tesznek kíváncsivá. Ez persze mondható egyéni, szerkesztői ártalomnak is.

Összességében azonban mégis arról kívántam most itt elmélkedni Németh Péter Mikola válogatott és új versei, vizuális költeményei, irodalmi performanszai kapcsán, hogy egy eredeti tehetségű kortárs művész miként műveli azt a magyar avantgárdot, amelynek hagyománya az általa feleleventett formákban még ma is progresszíven hat és létezik. Erről győződhettünk meg az imént a szerző és gyermekei, illetve tanítványai „míves, verses fohászai" hallatán is. Nekem sok meglepetést okozó, még több újdonságot adó, kivételes élményként sikerült végigolvasnom Németh Péter Mikola *VisszaSejtesít* című gyűjteményes kötetét, ami, reményeim szerint, másoknak is maradandó élményt nyújt majd.

Így ajánlhatom örömmel a jelenlévők figyelmébe ezt a korszakosan egyedinek érezhető, az élő avantgárdról hírt és bizonyosságot adó, költészetünket valóban megújítani képes verseskönyvet.

Míg olvasom, fönn vagyok

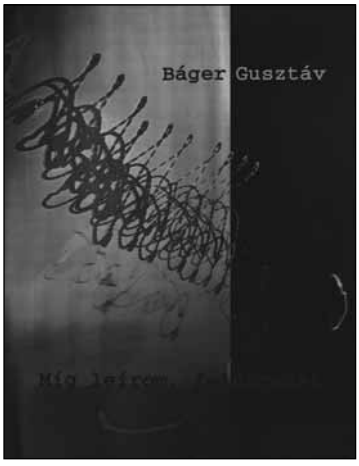

Báger Gusztáv: *Míg leírom, felébredek*. Szeged, Tiszatáj Könyvek, 2008

A hetvenkettedik életévében járó fiatal költő tizedik kötetét tartom kezemben. Igen, Báger Gusztáv fiatal költő, mert versei friss, rugalmas gondolkodásról, kreativitásról és mindenekelőtt kiemelkedő asszociációs készségről tanúskodnak. 58 évesen – igazán érett költőként – adta ki első versgyűjteményét, s talán már korábban le is mondott önálló kötet megjelentetéséről, de jól tette, hogy nem adta fel. Bizton mondható ez, nemcsak a magam nevében, mert Báger költészete, számos kritikusa szerint is, sajátos, izgalmas színfoltja a kortárs irodalomnak.

Lássuk, mi tudható meg a szerzőről ezen kötetéből – aki egyébként a közgazdaság-tudományok kandidátusa, egyetemi tanár. Ha csak a kötetborítót nézem, nem sok, személyes vonatkozásokat egyáltalán nem (életrajz, fénykép, megjelent kötetlista hiányzik). Ilyen szerény lenne a szerző, vagy a kiadó spórol a betűvel? A rövid fülszövegből olvasom: „A kötet leginkább szürrealista dokumentumfilmhez hasonlít, melyben a szerző operatőr, narrátor és aláfestő zene." Természetesen a rendező is ő, aki bevezet minket „A szépség házá"-ba a kötetindító versben, ahol repül a „kósza bumeráng", a szerző maga és a szelleme is „ugrásra kész".

A kötet hat fejezetre osztott. Az első fejezetben több szerepjátszó vers sorakozik: *Engem jelöltek a Menny pénzügyminiszterének* (*A tükör vége*), *A tenger mélyéről hoztam Neked kagylót* (*Kék opus*). „Szívemből szökőár pezsdült, nem éreztem fájdalmat, titkot, természetes volt minden szózat, mit a vízi lények felém intéztek". Sci-fi zűrzavar, kesze-kusza képek, fények. „Közben Vivaldi tavaszi zenéje szólt tompán, mintha bálnák zsebrádióznának." Igen-igen, de mi végre e sűrű szövetű látomás?

Talán egy másik vers majd válaszol a kérdésemre, a *Szoftver*ben jelen lévő lírai én majd eligazít? „A hardverből pedig kipréselem a sikert, jár nekem." Freudi elszólás vagy szelíd diktátum? A nagy pszichoanalitikus testileg is jelen van a versben: „Freud forog a pendrive-ban, nehezen éli meg, hogy színváltós kriptában fekszik."

Nagy László szavai jutnak eszembe, amikor egy interjúban a következőket mondta: „Tudom azt is, hogy néhány írásom sokaknak nehezen fölfogható vagy majdnem érthetetlen. De nem mindig az én verseimben van a homály, hanem az esztétikailag képzetlenekben és a renyhékben. Nem kezdhetjük újra az ábécénél a költészetet. Tanuljanak ők is, legyenek figyelmesek, küzdjenek meg a versért." Báger kötetét olvasva önvizsgálatra kényszerül az olvasó, vajon birtokában van-e azon hangkulcsoknak, esztétikai bonckészségnek, szenzoroknak, amik nélkül reménytelen a megközelítés?

Továbblapozva a kötetben, a lineáris szerkesztésű *Rend*ben helyre áll a rend, itt már könnyebben felfejthető a mondanivaló. Mintha a ciklus végére megtalálná a prózába hajló igazi hangját (*Kastély, hó, este*), amely már áthúzódik a következő ciklusba. *Az olvasni tudók árulása* hiteles korlenyomat, amit annyira hiányolunk a kortárs lírából. Marrakesh, Amsterdam, Dublin („Azon kapom magam, hogy jó itt") érintésével érkezünk haza, „itt pesszimista az optimista is." A *Politikusokhoz* is van mondandója: „Megmondjátok, de jól soha. / Megbántva bántok el velünk." Szociális érzékenységének dokumentumaiban a plasztikus látványrögzítés, a valóság objektív rajza helyenként plakátverssé merevül (*Potyautas-paradigma, Kor-bonctan, Gyöngy*), de szerencsére pillérként hordozzák a szerző szándékait az olyan erős textusok, mint a *Csap(szó) szék*, a *Szem és lélek*, a *Sajtó*, mert „egy vers tápászkodik a mélyből, mint látvány, születik épp a törmelék alatt". Ezekben a versekben környezetünk egy-egy jelenségét, eseményét emeli versbe, már-már tüntetően hétköznapi nyelvezettel.

A *Wagner a frizsiderben* című fejezet versei a nagybetűs NŐ gyengéd lírai hatásokkal, sejtelmekkel, emlékekkel, vágyakkal való százalakos megjelenítései. „Lebontani a hálóinget, mint egy hologramot. / könnyű játszadozás / a rojtokkal, pántokkal, csipkékkel." – írja az *Enigmá*ban. „S a legszebb: / mikor bőröd fehér sátra alatt / Isten szerelmes kedve tapogat" (*A szép fokozása*); „Sziklás, kopár hegyvidéken / vezetés közben is nyílik / tavirózsa, százszorszép, / combközöd tátogó virága." (*Virágnyelv*) – így sorjáznak a libidóverssorok. A fejezet s a királynő koronája *A függöny éle* című profán varázsének.

Talán ezért a címe a következő ciklusnak, ahol felbukkan: „Odébb, mikor állt az esti oltár / szökőkútjaim közepén / a csapongó láng te voltál. / Sötét erdőben ág reccsent." (*Reggeli a Sofitel Hotelben*). Igen, talán ezért, ezért érdemes Báger-verseket olvasni, mert ilyen lúdbőröztető sorokra találhatunk. A kötet második fejezetében a szerző beírja magát a Sértett Költők Panoptikumába (*Retro, Dublin, a lélek kész, Irodalmi ki/el tűntetés*), ahova csak kárörvendő kortárs szerzők járnak felüdülni, hátha újabb ismerős arcra bukkannak. Az elitek szoborparkjába nehéz bejutni, főként ha „nem az irodalom felől érkezel" (idézet Nagy Gáspár egyik leveléből). Aztán kihúzza magát, már újra érzem az önbizalmat: „Vannak beszélő talentumok. Beszólnak néha, hogy el ne szállj. // Kérem a hintámat, uraim. / Ma is repülni fogok." *(Tekintettel arra*). Megjelenik az önirónia is: „Ez a szöveg átírja az ön elvárásait, ez a szöveg fogja Önt kimozdítani ízlésvilágából, hogy új tengerekre evezzen végül, megpillantva egy új világkép olvasói horizontját." (*Ajándék*).

Báger a kötet adott pontjain rendre megidézi mértékadó mesterét, Tandori Dezsőt (*Két ajtó, Dublin, a lélek kész, Irodalmi ki/eltüntetés, Az éjszaka méze, Tandori szedő, Márvány, levegő, A kihúzott fiók,*) s mintha fél szemmel minduntalan jóváhagyó pillantásait figyelné. De mintha Borges is fülelne a költő szavaira: „És beleharap a színekbe Borges, akár egy almába. / A legyet fülével ragadja meg, a zümmögésnél tapintja ki." (*Borges, a hunyó*). Kunderánál olvashatunk az ilyen személyek rendkívüli jelentőségéről.

Önmegszólító versekben hol tükörré válva bújik a felvonultatott figurákba, incselkedik környezetével, s még foncsor-humor is megcsillan itt-ott (*gólonoM*), hol a fiók mélyén kutatva, leltárszerű felsorolásból átvált helyszíni köz-

vetítésbe (*A kihúzott fiók*), de itt is mondandója középpontjában a versszövet keletkezése áll.

A *Kapni egy gólpasszt* ciklus versei nem a sportpályára, hanem szakrális térbe kalauzolnak. Egy többszintű ima grádicsain követhetjük a szerzőt, a célkeresztben felmutatott Jézussal (*Fordulópontok, Kereszt, Tűnődés*), környezet-, helyzetleírással, ahol a költő is pozicionálja magát (*Köztetek, Fogyó hold, Fehéren*), aztán előadja kérését: „Mások bűnben élnek, jól érzik magukat, mi meg csak Hozzád fohászkodhatunk, Tegyél hát igazságot. Ámen". Hát igen, ez igencsak laposra sikeredett fohász, így valóban hiába vágyjuk, „hogy végre felkerüljünk a góllövő listára". Egy versen belül is magas minőségű sorokat szerény esztétikai értékű textus követ. A *Fogyó Hold*ban az eredetien szép harmadik strófa – „Játszani villogott egy hajfürt / Lenni tanított a szerelem / Gondolkodni hagyott a pillanat" – után a vers végén a szakrális róka fogta csuka, csuka fogta róka, ahol fogódzó helyett csak „Fogantyút" találunk: „Marokra fogtad szívemet / Szólítlak hát Atyámnak / Fogantyút leltem Tebenned". A bibliai történet-párlatokat *(Köztetek, A három alapkő dilemmája*) egy kis hermeneutikai segédlettel fűszerezi, remélve, hogy így fogyaszthatóbb a készítmény.

A *Szaggatott, kék ütem* című ciklussal zárul a hullámzó versszövetű kötet. Itt Csörötnektől Amsterdamig tekeregnek az emlékezés burjánzó szálai. Megörökíti a nagyszülői ház tárgyait: „Egy díszdobozban angyalhaj, csúcsdísz, fémgömbök, csatok, sárgák, pirosak, kékek, az örök mulandóság vizének ringó buboréklánca", egyebeket, „Egy lófereg kiesett a kekszes dobozból, ott hever a Munka Érdemrend mellett", mielőtt „felejtésem mókuskerekébe / szépen beleolvad" – írja a *Valaki idejá*rban.

A korábbi köteteitől eltérően, ahol a szürrealisztikus ábrázolás dominált, ebben az összeállításban gyakori az élő beszédhez közelítő szövegformázás, a plasztikus látványrögzítés, sokszor eszköztelen, szürke, kopottas szövetbe öltöztetett a vers. A költő mégis folyamatos szellemi izgalomban tartja a figyelmes olvasót, mert egy-egy távoli gondolat- vagy képtársítással, a modern élet aktuális jelenségeinek beemelésével oly mértékben felpezsdíti a verset, hogy az katartikus élménnyé válhat.

P. Papp Zoltán

A cipelés

„Teremtek tájat magamnak. Szavakból természetesen. Jó tartós szavakból."[1]

Iancu Laura legújabb verseskötete, a *névtelen nap*, jóval komorabb és a halált jóval inkább központi pozícióba helyezi, mint előző verseskötetei: a *Pár csángó szó*[2], illetve a *Karmaiból kihullajt*[3]. A szerző a vallási tematikához továbbra is kötődik, és a halálmotívumot e tematikával (ugyancsak) összefonja. A változást, a kísérletezést költészetében a hagyományokkal, jobban mondva szülőföldjének folklórjával való kapcsolat lazítása mutatja. Erre a jelenségre hívja fel a figyelmet Farkas Gábor, amikor azt összegzi, hogy az új Iancu-kötet nem feltétlenül az erdélyi-moldvai tradíciókhoz kötődik elsősorban.[4] Itt a tradíció alatt kiemelten a folklórt kell értenünk, ugyanis az erdélyi magyar irodalomban feltűnő jelentős gyöngymotívumot, illetőleg az ellentételezést – mely itt a pozitív és negatív attribútum-összekapcsolást hordja magában – beemeli a kötetbe. Jelen írás a továbbiakban e motívum, vagyis a vele szorosan összefüggő jelenségek kibontását célozza meg, és próbál reflektálni oly rájátszásokra, amelyek az erdélyi magyar irodalom (illetőleg a romániai magyar irodalom[5]) egyes szerzőinek műveihez kísérlik a kötetet társítani. A Halmai Tamás által említett áthajlásokra[6] csak részben térek ki, mert ezen elemzés az erdélyi magyar irodalommal való kapcsolatra nagyobbrészt a gyöngymotívum vonatkozásában fókuszál.

---

1 Hervay Gizella: „Űrlap". In Uő.: *Űrlap*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1973. [http://hervaygizella.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=20&p=1110#81]

2 Iancu Laura: *Pár csángó szó*. Csíkszereda, Hargita Kiadó, 2004.

3 Iancu Laura: *Karmaiból kihullajt*. Budapest, Magyar Napló, 2007.

4 „Mély és erős intonációval szólnak ezek a versek olyan tartalommal, amely ugyan nem új a költészetben, de nem róható fel hibaként, hogy Iancu Laura kötődik a hagyományokhoz. És itt elsősorban nem az erdélyi-moldvai hagyományokra gondolok, melyhez eredete köti, hanem arra az attitűdre, amely Pilinszky János vagy Simone Weil munkásságát jellemzi." In Farkas Gábor: *Iancu Laura Névtelen nap című kötetéről*. In *erdély.ma* [http://www.erdely.ma/kultura.php?id=61819].

5 A Láng Zsolt által tárgyalt különbségtevést most nem taglalom. Vö.: „»A« »romániai« »magyar« »irodalom« »története«". In Láng Zsolt: *Tója vagy tottja?*. Kolozsvár, Koinónia, 2008, 11–28.

6 Vö.: „A töredékes-indulatos versbeszéd rendszerint kihagyásos tömörséggel, asszociatív képalkotással, a látomásos népiesség emlékezetével mutat vissza művészi előzményekre: a – merészségében neoavantgárd ihletésű, irányaiban archaizálóan klasszicista – alaktan Nagy László, Kányádi Sándor, Nagy Gáspár formakincséből merít, miközben a képanyag és az élményvilág Pilinszkyig s – különösen az anya-versekben – József Attiláig nyúl vissza." In Halmai Tamás: *Az ég utolsó szava*. In *Bárkaonline* [http://www.barkaonline.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1196:az-eg-utolso-szava&catid=20:minden-&Itemid=46].

Iancu Laura a kötete elején szereplő „gyöngyszemek" applikálásával ahhoz a gondolati sorhoz pozicionálja könyvét, amelynek alapját a teremtő fájdalom adja. Ezt az elgondolást néhol a gyöngymotívummal, néhol a tartalmat meghagyó, ám eltérő motívummal, néhol pedig kifordítva alkalmazza, vagyis az elgondolás főbb vezérfonalát megtartja. Cs. Gyímesi Éva szerint Áprily Lajos *A produktív fájdalom* című szövege[7] feltehetőleg az „első forrás, amelyben a gyöngykagyló a »produktív fájdalom« jelképe gyanánt, a háború és Trianon okozta történelmi és lelki megrázkódtatásra adott erkölcsi válaszként fordul elő".[8] Természetszerűleg Iancu Laura moldvai szerző esetében az időpontmegjelölések (háború és Trianon) módosulnak, de a motívum jelen van.

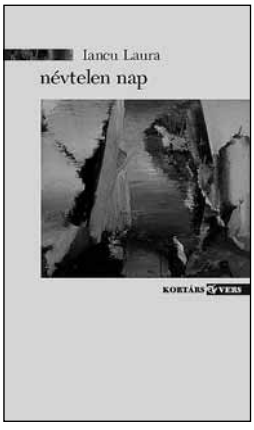

Iancu Laura: *névtelen nap*. Kortárs Kiadó, Budapest, 2009

„gyöngyszemeken lépked aki bujkál
akiben meghúzza magát a lét" (*Keleten*, 8.)

„Sebköltészet, emeld meg:
várandós törmelék.
Hordd ki a betűt,
a szót felnevelem." (*Te. Én.*, 27.)

„harmatos avaron
akácban görcs
jajszóban otthon" (*Gyermekkor*, 113.)

„gondolatban
átvágó
biztos
odvasodó
remény" (*Körömversek*, 70.)

E négy részlet közül az első kettő kapcsán a fent kifejtett motívum egészében megmutatkozik, a harmadiknál a hiba, a tökéletesnek nem megfelelő, de mindenképpen valamiféle negatívum, míg a negyedik idézetnél fordított logika figyelhető meg. Ez utóbbinál a reménytelenség felé közeledés, azaz a gyöngymotívummal kifejezve a gyöngyképződés folyamatos elodázása látható. Mivel a szöveg csak az odvasodásról beszél, nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy

[7] A szöveg az *Álom egy könyvtárról* című kötetben található. Áprily Lajos: „A produktív fájdalom". In Uő.: *Álom egy könyvtárról*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981, 153–169. A Cs. Gyímesi által kiemelt rész: „Túlságosan ismerős talán [– írja Áprily (Cs. Gyímesi beszúrása)], de olyan tolakodó erővel jelentkezik (…) egy nagyon találó illusztráció, hogy felhasználása elől lehetetlen elzárkózni. Az igazgyöngyről van szó, melynek keletkezéséről azt tanítja a természettudomány, hogy sebzésből lesz, mellyel idegen test, többnyire homokszem sérti meg a kagylóállatot. A megsértett állatka testének a fájdalom által kiváltott reakciója indítja meg azt a kiválasztást, melynek végső eredménye az igazgyöngy." In Cs. Gyímesi Éva: *„Gyöngy és homok"*. In *Honvágy a hazában*. Budapest, Pesti Szalon Könyvkiadó, 1993, 23.; Áprily Lajos: i. m., 156.

[8] Cs. Gyímesi: i. m., 22–23.

valamikor mégiscsak bekövetkezhet a várva várt, pozitív jegyekkel felruházott esemény, azaz a folyamat megfordítható lesz, így akár az odvasodás helyett a rügyezésnek, akár egy gyöngy megképződésének is lehetünk tanúi.

A *névtelen nap* azon egységeiben, ahol nagyban csökken a gyöngymotívum szerepe – ám mégis, mintegy áttételesen, megbújva jelen van –, a szerző az ellentétekre építkezik. Ezen építkezést azonban úgy valósítja meg a *Latrod uram*, továbbá a *Gyermekzsoltár* című versekben, hogy az ellentétek, a bomlás és az intertextek problematikáját egymásba/egymásra szövi. Az „üdvösségre poshadás" (*Latrod uram*, 23.), az ég angyalának szennyező aktusa („szennyez az ég angyala", *Gyermekzsoltár*, 64.), a bordáról való letépés és a visszaillesztés vágya („bordám fogadd vissza / kiről letépted rég halott", *Latrod uram*, 23.) ily módon jelenhet meg együttesen. Az angyalival a vallási aspektusra támaszkodó olvasat erősödik.[9] Iancu e kérdéskör kapcsán az észlelés és a mindent látás megszűnésének tragikumát emeli be. Az észlelés lehetetlensége mind a közlő, mind a befogadó számára elkeserítő.

„befagyott ég
kitágult pupillák" (*Körös-körül*, 12. o.)

„fejemre hajlik az ég
zengi magába az angyal
sajgó énekét" (*Nem mondtam ki soha*, 13. o.)

Az angyal éneke nem csak és kizárólag a vallásos lét elemeire, hanem az intertextekre fókuszáló értelmezést is életre hívhatja. Ez utóbbi esetben „az angyal éneke" valamilyen elől műre utalhat. Az *Agónia* vers ugyancsak ezzel rokonítható kettős olvasatot teremt meg. E versnél az egyén mint az isteni mása jelenik meg, emellett feltűnik egy olyan pozícióban, amelyben már önmaga[10] az árnyék. Ilyenformán akár már ez egyén halál utáni továbbélésére gondolhatunk, arra, hogy majd az ő produktumainak intertext léte is megvalósulhat.

„mi már csak árnyékok vagyunk
nincs többé éjszakánk
szürke ölelésünkre
Isten néz olykor
hiába gyújtunk néki fényt
nem zavarja agóniánk" (*Agónia*, 16. o.)

Az egyén és a „mi" agóniája a kérdéses továbbélést, intertext létet hangsúlyozza egy, a fentihez közelítő olvasatnál.

---

[9] Semmiképpen sem felejthető el az a tény, hogy Áprily is egy teológiai elgondolással indítja a produktív fájdalom kérdéskörének taglalását. Vö.: „A teológiai felfogás is régóta vallja, hogy a fájdalommal a szenvedés negatívumán túlmenő célja van a természetnek, s ez a cél: a lázadásra hajlamos emberi indulatot az istenség elismerésére kényszeríteni." In Áprily: i. m., 153.

[10] Az egyén a „mi" részeként funkcionál itt.

Iancunál a Halmai által említett szerzők (Nagy László, Kányádi Sándor, Nagy Gáspár, Pilinszky János, József Attila) mellett[11] fontos „angyalként"[12] tűnik fel Hervay Gizella, jóllehet a moldvai szerzőnél Hervay magánéleti katasztrófái néhol erőteljesebben jelennek meg, mint Hervay irodalmi műveinek hatása. Mentségül legyen mondva, hogy a Hervay-életmű befogadása esetében gyakran tapasztalhatunk hangsúlyeltolódásokat.[13] Kétségtelen azonban, hogy Iancu írásait Hervay költészete maga sem hagyta „érintetlenül". Hervay *Elsüllyedt föld*jének[14] nyomai mind a Iancu-prózában, mind a Iancu-lírában fellelhetők.

Egyes szerzőkre való rájátszások, az intertextuális játékok is eredményezhetik azt a kimozdított létet, amely jelen szerző szépírói munkáiban kötetről kötetre megmutatkozik. Iancu a kimozdítottságot összekapcsolja még a vallásra támaszkodó világértelmezésből eredő, illetve a *lírai én* sajátosságából következő kimozdítottsággal (*Fától fáig*, 9.; *Remény*, 44.; *Az égre*, 45.).

Iancu Laura legújabb verseskötetében kísérletezik: kissé változtatott az általa jól ismert folklórral való építkezésen, vagyis kevésbé alapoz erre, s ez a szerkesztés merőben váratlan a Iancu-líra kapcsán.

Kovács Flóra

---

[11] Halmai: i. m.

[12] A kötet metaforahasználatát tekintve használom e szót, nem térek ki Andrei Pleşu angyaltanára. (Andrei Pleşu: *Angyalok*. Ford. Székely Melinda, Kolozsvár, Koinónia, 2006.)

[13] E jelenségre hívja fel a figyelmet Balázs Imre József is Hervay műveinek értelmezésénél. Vö.: Balázs Imre József: *Hervay Gizella*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, Kriterion Közelképek, 2003.

[14] Hervay Gizella: *„Elsüllyedt föld"*. In Uő.: *Űrlap*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1973. [http://hervaygizella.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=20&p=1110#12]

Iancu Laura

Félek

Ingemről leszakad a gomb, mikor
Félek, hogy élni kell úgy is, ha nem
Muszáj, s mint szikkadt lomb ágaira,
Feltépett csontomra harmat zilál.

Hideggel ver a szél, s a hit, hogy már
Álmodni sem dukál: méregserleg,
Mit inni és kerülni egyaránt
Halál, s arcomra lila ég remeg.

Órák

Várom mégis – nem tudom mondjam-e,
hogy elaludj s én betakarjalak,
hogy csituljon körötted mindeme
hangtalan s láthatatlan vad alak.

Fekete fák alá viszlek végre,
hogy ne találjon rád a kikelet,
meggyászolnak az állatok mire
erőre kap benned a lehelet.

Sírni fogok akkor hisz úgy szokás,
Tűzre hányom keresztelő ingem,
kék vekkered s amott az a rakás
többé nem mér, nem ébreszt fel engem.

Képek

Bordó pulóvert kötött a szomszéd
– dívott éppen a keresztmintázat –,
két fazék tej, megadtad a bérét,
s apró vállam a misén nem fázott.

Elmondtam akkor mindent Istennek
– ki hét ikonról csak engem figyelt –,
hogy Moldovának nagyon szegények,
s hogy öcsém tegnap ismét ütlegelt.

Eldicsekedtem aztán új ruhám
– én balga, bánom, hogy nem kérdeztem –,
ha felnövök, kicsoda köt majd rám,
s az utca képei közt hol lelem?

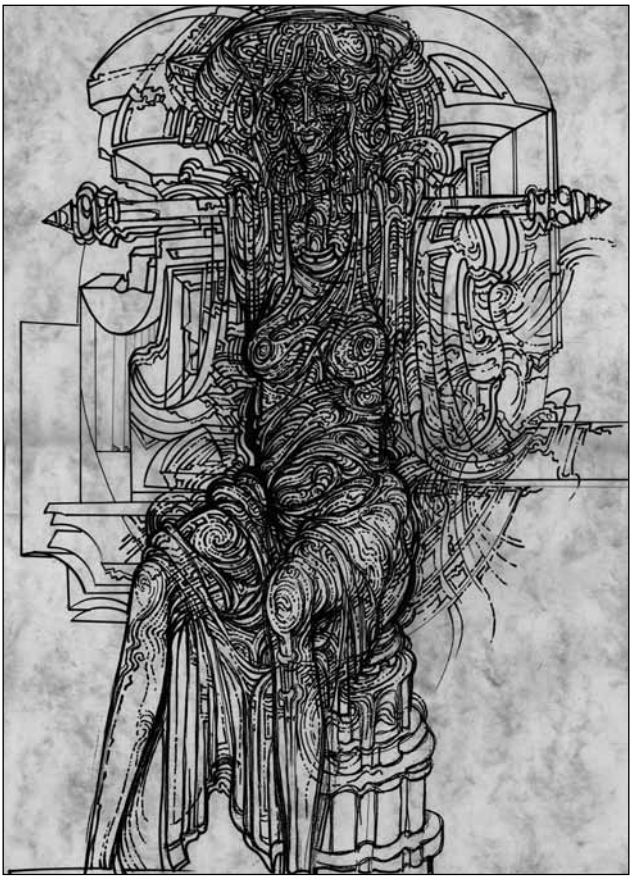

Prágai Tamás

Rubá'iyát

Szőlő

Tekintete fény, gerezdnyi szemmel átjár.
Nézd, fényfolyadékkal teli kincses sajtár.
Szádhoz emeled! Pattan az édes buborék,
teljen csak időd, a pince mélyén rád vár.

Bornyitó nélkül

Lelket, ha a zöld fény alagútján hajt át,
úgy óvod a másfél literes tartalmát,
életkeserítő, tömör angyal, parafa –
végzek veled ujjal. A palackba, pajtás!

A meglett ember

(Az…, akinek….)
József Attila

Dove, Omnia, Béres, Vademecum, Nokia,
Mango, Zara, Mexx, Heidi, Decathlon, Toyota,
Compaq, Budapest Bank, Agip, Auchan, Subway,
Béres Vitamin, Nivea, Lipton, Ikea.

Túlságosan emberi...!

Minden kerekét lekapta vagy még a tulaj,
vagy más, a nagy ismeretlen, szészórta cudar
módon bent az utastérben a szélvédőt is,
most már berogyott váz, levetett rozsdaruha.

Győrffy Ákos

Reggeli gyakorlatok

– részlet –

„Teli a természet végtelen sok gondolattal, amelyek sohasem jelentek még meg a mi gondolataink között."

(L. d. V.)

(1)

Hideg volt, később enyhült. Váltakoztak
a légáramlatok. Jött fel a nap, haladtam
felfelé. Hallgatag élőlények erős illata.

Úgy néztem, mintha sosem láttam
volna még. Mint ahogy tényleg soha nem
láttam még. Először vagyok itt, nem lesz
még egyszer.

Át a patakzúgáson, óriási levelek
mozogtak a fényben. Felmerült és elmerült
egy arc, felmerültek, elmerültek arcok.
Jött fel a nap a tudatban.

Egy ilyen óriás levél alá feküdni
a patakzúgásban, a levélerezetbe suttogni.
A halványzöld erekben induljon el.
Elsuttogni a kezdettől eddig a pillanatig
az egészet, felmondani és semmit sem
hagyni bent. Induljon el a zöld vérben
fölfelé, vigye el.

Találkozni a régen elveszettel. Itt lakik
közel. Minden szavam, a szavaim a zöld
vérben sokfelé. Sem fent, sem lent.
Az ismert irányokba nem mozdulhatok.

(2)

Azokra a helyekre gondolok, ahonnan
a völgybeli vizek erednek. Innen északra,
néhány kilométerrel feljebb, ha lehet egyáltalán
ilyet mondani, hogy észak, egy olyan tájjal
kapcsolatban, ami csak a lélekben létezik.

A források vize odafent nem emberi
tekintetekben tükröződik. Lefelé egyre
sötétebb lesz, zuhanás a kristályszerkezetbe.
Lefelé a test, fölfelé pedig mindaz, amit
a téli napfény kiold egy maréknyi földből.

Elkeríteni egy akkora helyet, mint a testem,
és azt helyezni át egy olyan világba, amiről
majd szégyen nélkül lehet hallgatni.

(3)

Egy nyárfa gondolatai, mondom a havazásban.
Arcizmaim elgémberedtek az erős szélben.
A kihűlő bőrön, mint a frissen hasított rönkök
felszínén, előhívódik egy ismeretlen nyelven
írott mondat. Valaki alig hallhatóan suttogja
a fülembe ezt a mondatot, a szél mélyéből
beszél, nem értem a szavait.

Az út élesen jobbra kanyarodik, van itt egy
kapu, amin beléptem egyszer, de nem tudom,
nem valaki más emlékszik-e vissza bennem
arra a kora reggelre:

A nap még nem sütött be a völgybe, idelent
hajnal volt, a testemben pedig a folyamatos
éjszaka. Tudtam, hogy valaki vár, ahogy azt
is, hogy hiába.

Egy kisfiú ült a patakmeder egyik gömbölyű
kövén. Elkéstél, mondta, és a szemébe nézve
láttam, ami lehetett volna, és azt is, ami már
nem lesz soha. Ami már nem fog megtörténni,
az a történetem.

(4)

A harmatcseppektől fénylő
kilincsen sok száz kicsinyített
másom mozdul egyszerre velem.
Egyik sem én vagyok.

Mintha egy pók tekintetébe
gabalyodtam volna, aki pontosan
ugyanazt teszi, amit én.

Nincs más választásom, lassan
ölő mérgével együtt kell szeretnem.

(5)

Egy rigó emlékeiben próbállak megtalálni.
Középkori várost ábrázoló metszet egy
összedőlt ház falán. Nem tudok latinul,
de csak ezen a nyelven értek.

Amikor legközelebb erre jár az üstökös,
ami tegnap tűnt el az égbolt nyugati peremén,
már csak azokat találja itt, akiket most sem keres senki.

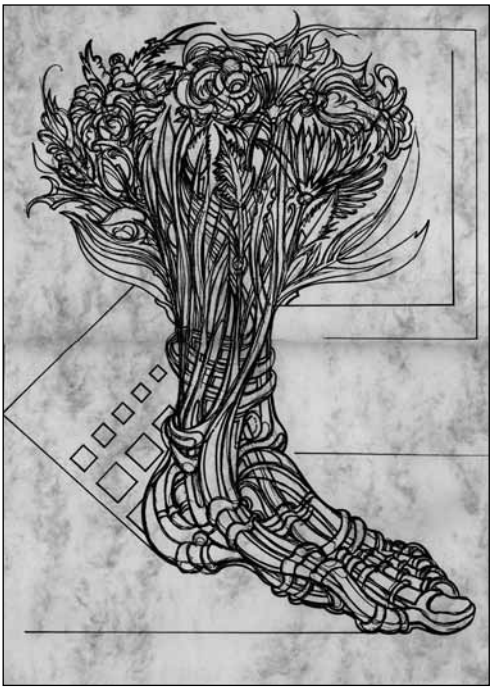

Ughy Szabina

Ami maradt

– Mennyi por! –
húzod végig vállamon ujjad.
Mindenütt csak por.
Falevelek ráncaiban, ablakpárkány vékony sávján,
könyvespolc sarkában, csészék hajszálrepedéseiben.
Port szuszog az utca és port nyög az ágy.
Szádba port kanalazok, fújva míg kihűl,
kavargó íze nyelveden.
Csókod is csak por, nyakam viszket tőle.
Ha fázom, testemre portakarót terítesz.
Sima szemhéjamra por szitál,
míg ereinkben nehezedik az idő.

Delete

Nem gyújtottunk villanyt,
elég volt a körfolyosó fénye.
Próbaként magunkat vettük filmre,
tudjuk, jól fűztük be a szalagot.
A hajadat fésülöm, miközben dohányzol,
majd a tenyeremet veszed egyre nagyítva,
életem vaktérképét.
Maradt egy félig üres kazetta.
Törölhető, másolható, újraírható felület.
A nyaralásra pakolva kezembe került,
már el is felejtettem.
Rávéve most kopott törölközők, kabócák hangja,
mészkőfalak érthetetlen sorai,
nyelvek, melyeken nem értem a hím- vagy nőnemet,
alanyt és állítmányt, hát nincsenek.
Ott van még a parti kávézó,
csillagoknak üzenő cigaretta,
a tenger, mint egy ziháló férfitest,
vihar és nyugalom.

Felejtős

Az arcodra, a szádra gondolok,
ünneppé váltak benne a szavak.
Elképzelem hozzá ujjaid, leejtett kézfejed,
melyekkel álltadban sosem tudtál mit kezdeni.
Látom a hasad bőrét,
köldököd alatt futó ritkás szőrcsíkot.
Azt akartam, hogy halj meg.
Párologj a semmibe, mint egy fénykép,
amelyből száz év múlva üres papír lesz.
Olyankor ha kérdezték, mi az, csak a fejed ráztad,
halványabb lett a kezed; fény felé tartva,
fehér csontok világítottak, mint a röntgenképen,
s cigarettád kialudt.

Fénykép egy mobilon

A holland barátaiddal ittunk.
Mert nem tudok angolul,
zavaromban rágyújtottam.
Közben lefényképeztél.
„The art of the moment!"–
mutattad körbe.
Nem látszott más,
csak az öngyújtó fénye.
Aztán megcsókoltál, kint esni kezdett.
Fekete tükör lett a beton.
„Szakítani akarok"–
mondtad pár héttel később,
mintha egy másik nyelven,
idegen ember szólt volna.
Ezeket a szavakat forgatom magamban,
mint füstöt a tüdőben.
Kilégzés után
üres vagyok és nyugodt:
kivilágított kocsma zárás után.
Ami maradt:
arcom helyén öngyújtóláng mosolya
valahol egy mobilon.

Végh Attila

Bestiárium

Tegnap majdnem elkaptak az orkok,
hömpölyögtek a digitális dombról,
állat grafikájuk volt, féltem,
alig volt már sztaminám,
kis kék lötty a léleklombik alján,
azért még odanyomtam egy fájörvóllt,
szarrá is égett majdnem mind,
a maradékot hármas fokozatú
mágikus longszórdommal levágtam
(rohadt nehéz volt gyémántot szerezni bele –
ettől lesz jó orkokra),
de aztán betámadtak a hulkok meg a
lomha hilldzsájentek,
és már semmi erőm.
Ilyenkor hátra arc, aztán tűz,
rohanni vissza a szintkapuhoz
(a teleport jobb lenne, de
ahhoz is sztamina kell),
ráklikkelni a bejáratra, és már
meg is lógtál, bár van, mikor a
szörnyek oda is követnek,
épp pihiznél egy szinttel lejjebb,
erre ott teremnek és futni kell
tovább, visszalépni megint
egy szintet, és keresni valami
ottfelejtett varázscuccot, ami segít.
Ha nincs, akkor meghalsz,
kezdheted az egészet elölről.

Elmosódnak a rohanó fák, füvek,
minél közelebbről nézi, annál inkább.
Körülötte álmos ingázók.
Folyékony, gyors maszat a sínparti flóra.
Munkahely az, ahol munka a hely,
ahol naponta kiderül, hogy
nem erről volt szó. Az áramlásban
matematika lappang, csak néha a
másik oldalára fordul.
Ilyenkor úgy érzed, megmenekültél.

Aztán a rendszer újra föláll.
A mérés szálai a szövetben elmerülnek,
versek képében támad a gyerekkor,
egy füstszagú börzsönyi faluban
öregasszonyok hímzik az oltárterítőt,
az erdőben valaki avarral takarja a vermet,
nagymama hajában hullámzik a régi Balaton,
virágzik, sarjad a tér, a betölthetetlen jövő.
Szintek csúszdáján öregszünk.
Fölmászik a gyerek és megindul.
A homokba már vénember lába toppan.
Áll a játszótéren és döbbenten szétnéz,
a domb mögül morajlás hallik,
jönnek az orkok, hulkok és hilldzsájentek,
előtör a végtelen osztható sereg,
ordítva rombol, a retinád remeg,
ki a homokozóból, szaladnál a múltba,
csakhogy ott is jönnek, szétfolyva, megnyúlva,
mérgező folyó nagyanyád hajából,
zúdul a tömeg, a fejedben zsoltárol,
az égen cikáznak az elvarratlan tervek,
a bizonyosság, mint a tinta, terjed,
elöntik a szörnyek a jelenségvilágot,
„nincs már menedéked" mormolják az átkot,
hűvös földágyadba feküdj bele, kérnek,
omlanak lágyan a megásott emlékek.

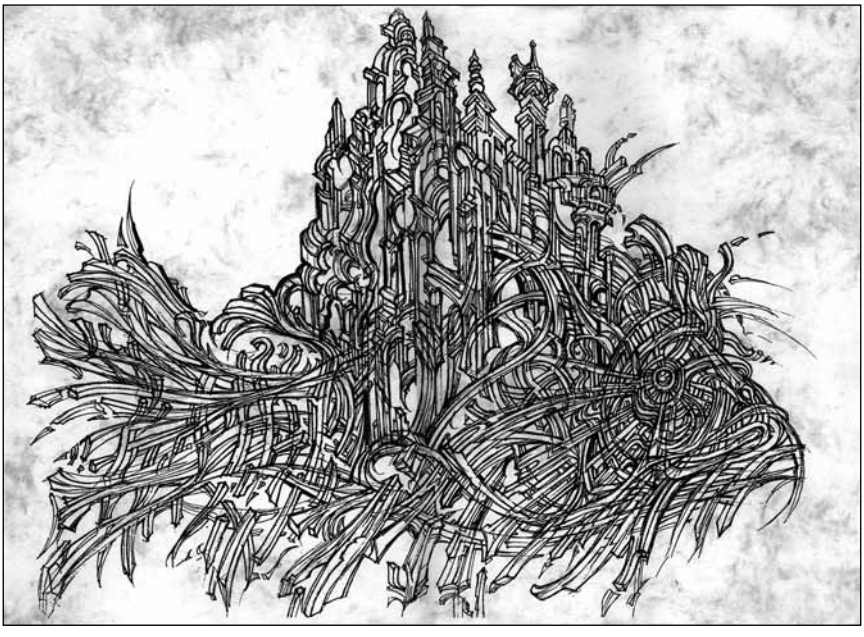

A szobában

Vkinek és Attilának

Mottó: „Szeretni a legkegyetlenebb.”
(B.Cs.)

Idegen ország fővárosában
szállodai szobába költözni,
ki sem mozdulni többé,
nem szellőztetni,
az utcáról szűrődő,
ismeretlen szavakból
hosszú évek alatt
megszőni egy tökéletes,
indokolatlan nyelvet,
tiszta jövőt,
halálosan sejtve, hogy
egy este majd,
mintha a Hold énekelne,
a bomlás fonalát követve
belép az ajtón egy idegen,
köpenye alól előhúzza
színezüst tőrét, és
elmeséli, hogy évek alatt,
mióta egy idegen ország
fővárosában él, szállodai
szobában, az utcáról
szűrődő képekből tökéletes,
indokolatlan emlékezetet szőtt,
tiszta múltat,
halálosan sejtve, hogy
egy reggel majd,
mintha a Napba nézne,
a bomlás fonalát követve
belép szobája ajtaján, s
egy idegent talál ott, aki
köpenye alól előhúzza
színarany tőrét,
elmondja: végére ért a jóslat,
és a csoda fémes villogása
megnyitja a szeretet csatornáit.

Gúzsba kötve táncolni? Szépen hűtlenkedve? Öncélú magamutogatás? Hosszú kirándulás? Mondatépítészet? Újjászületés?
Hogyan fordul a mű? Húszan fejtették ki először válaszaikat a folyóirat 2009/5. számában, most újabb hét gyakorló interpretátor mondja el gondolatait az alábbi kérdésekről:
a) Van-e belső szabálya, amelyet műfordítói gyakorlatában követ: saját használatú öt-, hétparancsolat?
b) Születhet-e szellemes személyes megfogalmazása – akár most, kérésünkre – a műfordítás mibenlétének?
c) Meddig ér egy szakfordító kompetenciája, és állhat-e helyt műfordító szakfordítóként?

Borbély János

a) Sokan, ezeket én az elmarasztalás szándéka nélkül, egyszerűen beavatatlanoknak mondanám, mindenekelőtt a hűséget, a szöveghűséget kérik számon a műfordítástól. Igen, igen, az is kell, de ha a szöveghűség volna az elsődleges követelmény, hol marad akkor a művészi hatás, a fordításos változatban is elvárt és megőrzött műélmény? Az irodalmi fordítás klasszikusaival együtt én is azt vallom, hogy a fordításnak lehetőleg meg kell őriznie az eredeti szöveg művészi értékeit, azaz akkor jó, ha olyan vagy megközelítőleg olyan benyomást és hatást kelt az olvasóban, mintha az anyanyelvén írt, eredeti művet olvasna. Ennek eléréséhez pedig nem elég a szöveghűség, nem is vezet sehová. Hozzá kell tenni valami sajátos ízt, ízességet a magunkéból, anyanyelvünk, kultúránk végtelenül gazdag tárházából, hogy műalkotásként olvasható legyen, persze amellett, hogy az eredeti mű esetleg távoli világa is letagadhatatlan marad. Mondanivalót, szólásmódot és nem szavakat fordítunk, s magam is a magyar mondat galaxisába igyekszem maradéktalanul belepréselni az eredeti szöveg bolygórendszerét. Így aztán minden jól megoldott, végül is általam jóváhagyott mondat megannyi sikerélmény, örömforrás nekem. Elképzelhető mennyi öröm ér, amint mondatról mondatra araszolok így, mindig a legodaillőbb kifejezésmódot, szinonimát keresve elsősorban emlékezetben, aztán kézikönyvekben, szótárakban, elérhető irodalomban, s a mondandóhoz igazítva a legelfogadhatóbb szórendet, szerkezetet. Igaz, néha megoldhatatlan gordiuszi csomó is akad, mondjuk, szójátékok esetében, ilyenkor le kell raknom a fegyvert, de azután – mint más fordítók is teszik – más alkalmas helyen kárpótolom a hiányosságot egy-egy kapóra jött nyelvi leleménnyel, és így helyreáll az egyensúly, a lelki is, meg a nyelvi is. Ezt hívják hűtlen hűségnek. Itt tehát nem elég hűnek lenni, egy adag hűtlenség is kelletik a művészi hatás kedvéért.

b) Személyes tapasztalatom szerint a fordítás sohasem kész. Akárhányszor előveszem, még évtizedek múltán is mindig találok rajta, benne valami igazítani, javítani valót. Ilyenképpen nem is lehet tökéletes, pláne a kívülálló szemével tekintve, aki a környezetében szerzett nyelvi tapasztalatok alapján másféle nyelvi

kánonokat és ízlésvilágot tisztel. Itt jut eszembe Paul Ricoeur megállapítása, hogy „A fordítás meglepő jelensége által a jelentés az egyik nyelvből átkerül a másikba; a két jelentés azonban soha nem azonos, hanem csak megfeleltethető". Hát – ez az. Ha nem is tökéletes tehát, mégis nélkülözhetetlen, hiszen összességében, számunkra, ez maga a világirodalom. Máskülönben – hogy tréfálkozzunk is egy kicsit a saját számlánkra –, azt mondják: A fordítás olyan, mint a nő. Ha hű, nem szép. Ha pedig szép, akkor nem hű.

c) A szakfordítótól is elvárható, hogy közérthető, gördülékeny mondatokban, ne pedig nehézkes bükkfanyelven fogalmazzon a szakmai hűség nevében. Egyébként, szerintem, alkalmanként műfordító is helyt állhat ilyen minőségben, azonban mindannyiszor el kell sajátítania az illető szakterület nyelvét, kifejezéstárát. Ez pedig nem könnyű, szinte lehetetlen, ha mindennap más-más tárgyban kell teljesítenie.

Erdélyi Z. János

a) Megfogalmazott, „kőbe vésett" szabályaim nincsenek, inkább szempontok léteznek, amelyekhez tartom magam úgy próza, mint vers fordításakor. Olyasfélék, mint:

– Minél teljesebb szöveghűség az eredetihez képest.

– Úgy hangozzék a fordított szöveg, mintha eredetileg is magyar lenne.

– Szeretem a nyelvi leleményeket igénylő szövegeket/szövegrészeket, ezek mindig valamiféle teljesítménybeli többletet jelentenek (pl. archaizálás, szójátékok, új szavak alkotása stb.).

– Végül: ha mindeme szempontok érvényesülnek, s mindezek mellett még mindig fel lehet ismerni, hogy én fordítottam, akkor érzem jónak a munkámat.

Nyilván vannak egyéb szempontjaim is, amiket munka közben érvényesítek, de a felsoroltakat tartom a legfontosabbaknak.

b) Kosztolányi óta nehéz nála tömörebben és találóbban megfogalmazni a műfordítás igazi mibenlétét. Lehet persze rendkívül elmés meghatározásokat szülni, mint pl. „magyar birka bőrét húzni a külhoni farkasra" – hogy csak úgy hirtelenjében „köpjek egy aranyat", de nem vagyok benne biztos, hogy minden műfordítással foglalkozónak ki kell sajtolnia magából hasonlót.

c) Hogy meddig ér egy szakfordító kompetenciája, arra csak azt lehet mondani, hogy addig, ameddig „képességbeli takarója" ér. Mérnökként rengeteg „szakfordítással" volt dolgom – sajáttal is, másokéval is. Tapasztalatom szerint nagyon sok magát szakfordítónak tartó egyén igencsak híján van az állítólagos saját szakterület legalapvetőbb szakkifejezéseivel. (Volt, aki oroszból fordított, s a „forgatónyomaték"-ból „csavargási pillanat" lett.) Emlékeim szerint az én szaknyelvi fordításaim ugyanúgy megállták a helyüket, mint a szépirodalmiak.

Nem azon múlik tehát, hogy ki a műfordító és ki a szakfordító, sokkal inkább a tényleges nyelvtudáson. Azért a stílusérzék sem kutya!

Géher István

A műfordítás: mesterség és művészet. Nemcsak kulturális tájékoztatásra szolgál. Úgy terjeszti, hogy élménnyé teszi az ismeretet. Azáltal, hogy az idegen műből hazai művet alkot. Ehhez sok mindent tudnia kell az „eredetiről" (a forrását jelentő kultúráról, benne a szerzőről, a műdarabról) – de még többet a befogadó közegről, ahová tudását átülteti. A megvalósítás technikája tanítható és tanulható. De ahhoz, hogy eredménye valóra váljon, a műfordítónak teljes önmagát is mozgósítania kell. Mint a színésznek, a zenésznek. Ezt az előadóművészi munkát, amíg a szöveg megszólal, életre kel, senki se látja-hallja. A közönség elé a műalkotás kerül, amiben eltűnik az alkotóművész tárgyiasult személye.

Király László

a) 1. Csak verset fordítok.

2. Csak akkor, ha ismerem a nyelvet, amelyen az eredeti vers íródott, vagy legalább segédeszközök segítségével (szótár stb.) meg tudom közelíteni azt. Leginkább az újlatin és szláv nyelveket.

3. Kötelező a lehető legpontosabban közvetíteni a szerző gondolatait és a lehető leghűségesebben visszaadni magyarul a formai megoldásait.

4. A szerzőt teljesen akarom érteni, nem hidalok át tátongó szakadékokat.

5. Versfordítás közben lehet – többek között – egyre bennebb hatolni az anyanyelv rejtelmeibe, s ez mindig szép meglepetéseket és örömöt szerez a fordítónak.

6. A magyar műfordítások nagy része azért csodálatos, mert a fordítók remekül tudnak magyarul.

b) Meghódítja szívünket egy idegen hölgy, s addig nem hagy békén bennünket, míg kívánatos magyar asszony nem válik belőle – általunk. (Az egész persze nem ilyen egyszerű, s néha amúgy jelentéktelen „idegen hölgyek"-ből igen szép magyar „asszonyok" lehetnek.)

Rakovszky Zsuzsa

a) Nincsen. Minden műfordítás más és más, általános elveknek nem sok hasznát venném – már eltekintve attól az egytől, hogy igyekszem minél hűségesebb lenni az eredetihez. Ez a hűség persze különbözik a próza- és a versfordítás esetében: ha valaki verset, különösen ha kötött formájú verset fordít, örökösen engedményeket kell tennie vagy a forma, vagy a tartalom rovására, és ki kell egyeznie legjobb esetben is az optimálishoz leginkább közelítő megoldással. Általában jellemző a fordítóra, milyen megoldásokat választ, ezért aztán a

versfordításon sokkal inkább rajta marad a fordító személyes stílusának a bélyege, mint a prózán: ha egy műfordításokból álló versantológiát lapozgatok, többnyire néhány sor után ki tudom találni, ki fordította, mármint ha költőként ismerem a fordítót – ugyanez prózánál nemigen fordulhat elő, ha mégis, inkább hiba, mint erény. A prózafordítónak helyesebb eltűnnie a fordított szöveg mögött – bár az is megesik, hogy valaki „föléfordít" az eredetinek, azaz jobb szöveget hoz létre – ez talán mégsem egyértelűen hiba.

b) Fordítani valami olyasmit jelent, mint belebújni átmenetileg valaki másnak a bőrébe – akkor sikerülhet igazán, ha azt a bőrt többé-kevésbé rám szabták.

Szávai János

a) Pontosság elsősorban, vagyis nemcsak a szavak, kifejezések jelentésének, hanem egyúttal a hangütésnek, a tónusnak a megközelítő visszaadása, azután a jó ritmus, s azzal együtt a jó hangzás. Mindez, így utólag látom, a flaubert-i stílusideál leképezése a műfordítás terrénumába.

A Céline-fordítások kihívása átértékeltette velem ezt a credót. A céline-i szöveg kényszere adja, hogy ezentúl nagyobb egységekben kell gondolkodnom, nem a szavak, hanem egész szekvenciák visszaadásáról van szó, vagyis olykor pontatlanságok is szükségesek a szekvencia pontosságának megteremtéséhez. S még fontosabb, elsőrendűen fontos (ahogyan Nietzsche mondja a műfordításról) a megfelelő ritmus.

b) A műfordítás – elsősorban – közvetítés. Nélkülözhetetlen eleme a magyar irodalomnak.

Vagy:

A műfordítás: újraírás. A jó műfordítás olyan újraírása az eredeti szövegnek, amely – Paul Ricoeur szavával – nem a nyomkövető referencialitást, hanem a metaforikus referencialitást teszi meg céljának.

Szénási Ferenc

a) Hieronymus virtuális kőtábláin gyarapodnak, változnak, cserélődnek a parancsolatok, és jó néhányuk egymásnak is tökéletesen ellentmond. A mindenkori fordító legjobb hite szerint összerakosgatja belőlük személyes kánonját, időről időre maga is igazítgatva, cserélgetve az egyes regulákat. A legtekintélyesebb teoretikusok, fordítók és műhelyek szemléletéből azonban koronként mégiscsak kialakul egy-egy leginkább elfogadott alapelv, s mai, hazai fordításirodalmunkban ez így fogalmazható meg: légy az eredetihez minden tekintetben (szellemében, tartalmában, formájában, stílusában, szövegszerűségében is) hű. Az én házi használatú kánonom is ezt az elvet követi, s efféle klauzulákkal igyekszik a gyakorta vitatott pontokon is betartani: ne hidd, hogy a hűség

ellentétbe állítható a szépséggel, mert ha egy szép mű fordítása nem szép, akkor már nem is hű; ne add fel, hogy verset versben, rímes verset rímes versben fordíts; ha regényt vagy novellát ültetsz át, ne feledd, hogy a prózának is ritmusa, tagolása, néma olvasással is hallható hangzása van; csak úgy lehetsz hiteles, ha jól ismered a szerzőt, a művet és a forrásnyelvet is. Fontos, hogy két gyakorlati szempontra is odafigyeljek még: olyan művet válasszak, amelyet szeretek vagy fordítás közben megszerethetek; illetve sok időt szánhassak a munkára. A mű magyar szövege azután – dolgozószobában, fogorvosi rendelőben, buszon, villamoson, metrón, bárhol – sokféle változaton át, folytonosan alakulva és formálódva, megállíthatatlanul érlelődik.

b) Amit tudományos pontossággal lehetetlen meghatározni, azt hasonlatokkal szokás megvilágítani. A műfordításnak is ezért vannak és ezért születhetnek ezután is szellemes, vagy legalábbis érzékletes definíciói. Hadd toldjam meg én is eggyel az eddigieket: „A műfordító önmagát rendező színész."

c) A szakfordító egy-egy szakma nyelvét ismeri, a műfordító az irodalomét. Persze egy villamosmérnök is lehet írói vénával megáldva, és a toll művésze is lehet az áramkörök tudós ismerője. Ők természetesen a fordítás mindkét ágát művelhetik. Ám egy használati utasítás – hiába idézi meg Krúdy pompás magyar nyelvét – mit sem ér, ha szakszerűtlen, s ezért agyoncsapja az áram a vásárlót; és az avatatlan műfordítás is – legyen bár a technikai részletekben kifogástalanul szakszerű – éppúgy gondatlanságból öl: agyoncsapja a művet.

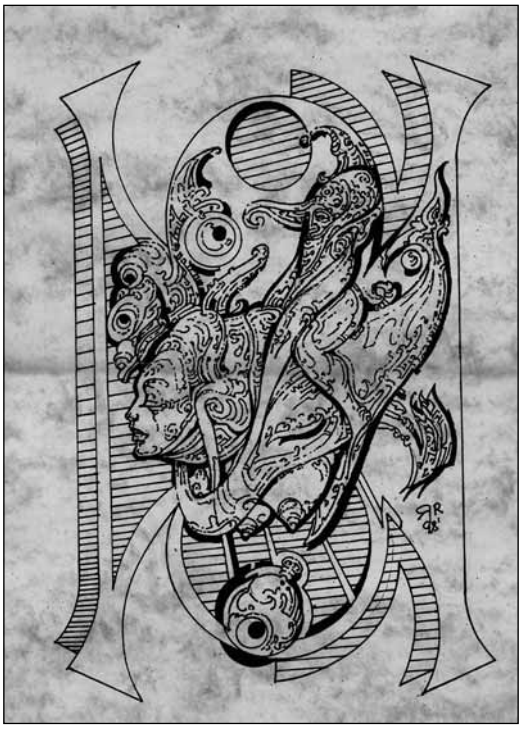

Eugenio Montale

Arsenio

A forgószél felhőt kavar az úton,
az örvénylő port a tetőkre hordja
s a kihalt terekre, ahol a szállók
fénylő üvege előtt várakozva
csuklyás lovak szagolgatják a földet.
Ezen az eső-hull-tűz-gyúl napon
indulj el utadon,
a tenger felé tarts, amíg az órák
egybefonódó,
egyenlő szálait összezilálva
kasztanyett hangja pattog.

Más csillagpályák jele ez, kövesd hát.
Menj le a víz színéig, melyen ólom-
tölcsér ül, örvények fölé magasló,
messzebb jutó, sós testvérforgatag,
a lázadó elem fújta a felhők
közé; tapadjon lábad a kövekhez,
hogy csikorduljanak, ha lépsz, s akadj fenn
az algák fonatán; talán e perc lesz,
e rég várt perc, amely megóvhat attól,
hogy bevégezd utad, ez lesz a láncszem,
a tétlen járás; ó, a nem-mozdulni
jól ismert mámora, Arsenio…

Hallgasd a hegedűk pálmákra ömlő
reszketeg futamát, amely kihuny, ha
morajlik-zeng az ég, mintha lemezre
csapnánk; a vihar mindaddig szelíd, míg
kék égen szóródik szét megfakulva
a Nagy Kutya képe s távol az este,
de lám, közel már, s ha villám hasítja,
elágazva csap alkonyvörösébe,
akár egy nemes fa; s a halk dörej rá
a cigánybanda üstdob-döngetése.

Lépj be a földre szakadó homályba,
amely parton imbolygó, gyúlt világok
éjjelévé fordítja át a nappalt
– s ahol tengert-eget vizek sötétje

tart, pislogva ég egy-egy kósza bárka
acetilénje –,
s már hullatja cseppjét
a riadt ég, a föld beissza, gőzöl,
körötted minden rád zúdul, csapong a
könnyű függöny, végigsöpör az úton
egy süvöltés, szisszenve összecsuklik
a partvidék sok papírlampionja.

S míg csöpögő gyékények, fűzfavesszők
közt tévelyegsz, nádszál, amely magával
vonszolja síkos és sohase könnyed
gyökereit, az élet megremegtet;
a mély fölé hajolsz és visszahallod
az elfojtott panaszokat, a jajszót,
régi hullám ölel és újra elnyel;
minden, mi visszahúz még, utca, árkád,
falak, tükrök, a halottak egyetlen,
nagy, jéggé dermedt tömbjébe szorít be,
s ha feléd mozdul egy kéz, közeledben
lehull egy szó, most, olvadáskor ez jel
lehet, Arsenio, egy életé,
mely érted támadt és korán szakadt meg,
s viszi a szél, a csillagok porával.

Szénási Ferenc fordítása

Eugenio Montale (1896–1981) olasz költő, író, kritikus, a XX. századi líra klasszikusa, Nobel-díjas. Itt közölt verse jellegzetes módszerének, a „tárgyi megfeleltetés" poétikájának egyik híres példája. Pályája vége felé experimentalista irányt vett.

Szergej Jeszenyin

Ki vagyok?

Ki vagyok? Csak álmok űzte lélek,
szemem kékje hűs homályba hal.
Véletlenül éltem ezt a létet
itt a földön – mással annyival.

Megszokássá fásultak a csókok,
mert már annyi nőt csókoltam én;
s mint ki gyufát gyújt gyufára, mondok
szép, szerelmes szókat könnyedén.

„Kedves", „mindörökké", „drágaságom" –
újra s újra ismételgetem.
Szenvedélyre lelni bent, hogy fájjon…
Igaz érzést lelkem nem terem.

Meghiggadt a szívem, nem kívánja,
hogy tüzét még fellobbantsa más;
táncos nyírem, könnyű léptű fácska,
sokaknak s nekem vagy ily csodás.

Mindig meghitt, hű kedvesre vágytam,
mégis rideg fogság kínja rág.
Féltékenység nem szította lázam;
durva átkot nem szórok reád.

Ki vagyok? Csak álmok űzte lélek,
Szemem kékje hűs homályba hal.
Véletlenül szerettelek téged
itt a földön – mással annyival.

1925

Bíbor cserje közt ne járj hiába...

Bíbor cserje közt ne járj hiába,
labodának nyomát sem leled.
Kéve-hajad zabszín ragyogása
mindörökre tovatűnt veled.

Bőrödön bogyók bíbor levével
oly varázsos voltál, kedvesem,
mint az alkony rózsaszínű fényben,
s mint a szűz hó, tiszta sejtelem.

Kipergett szemednek gyémánt magva,
halk neved felitta sűrű csend,
ám még sálam ráncába takarva
kis kezed mézlő illatja leng.

Mikor kiscicaként mossa arcát
háztetőn a hajnal hangtalan,
vízimanók széllel szálló hangját
hallom rólad zúgni boldogan.

Kéklő este gyengéden susogja,
te voltál az álom és a dal,
ám ki vállad s termeted csiszolta,
véled-ékes titkokat sugall.

Bíbor cserje közt ne járj hiába,
labodának nyomát sem leled.
Kéve-hajad zabszín ragyogása
mindörökre tovatűnt veled.

1916

Erdélyi Z. János fordításai

Anise Klotz

(címtelen)

Leereszkedsz a vérem ösvényébe
mint egy kereskedő
a selyemút felé

Ha majd csípőmről aláhullasz
egy évezred tűnhet el.

✶

Szeretem a férfit
széles hátát mely
akár a sztyeppék

Fülelem e föld aljzatát
és hallom
a bivalycsordák zaját
amint széltében átvonulnak.

Ján Šimonovič

A hajadban

Amikor szél van a hajadban,
a fulladó hajósok fájdalmát
rózsák fanyar gyantájává fújja.

Amikor tűz van a hajadban,
a hold csak neked udvarolhat,

a hullámok a hajadban
veszélybe sodorják az ajkam.

Hajad a szememben,
ős tengerek fuvallata.

Michel Butor

Városi szerenád

Célia Galice-nak

Rézszín erkélyektől
dühben perzselődő
zászlóktól
és a rozsdálló bortól
vörös hajszálak

A szirének éneke
a templomi orgonák
figyelmeztetése
a rajongás jelszavai
az esti sóhajok

Stadionok kráterei
a viharos tenger
megkövült hullámai
a horkolókra zárt
spaletta-szárnyak

Palágyi László fordításai

Anise Klotz író- és költőnő 1928-ban született a luxemburgi határ közelében, Eschben. Több franciaországi és belgiumi írószövetségnek a tagja. Költészeti munkássága hol francia, hol német, hol luxemburgi nyelven szólal meg (a fordításom francia). A mai napig nagy utazó, világjáró, s ez verseiben is megjelenik.

Ján Šimonovič 1939-ben született Siladicében. Szlovák költő, műfordító, esszéista. Főként spanyolból és oroszból fordított. Verseire nemcsak a kortárs költészet, de a szürrealizmus is hatott. Pozsonyban halt meg 1994-ben.

Michel Butor 1926-ban született Lille-ben. Költő, író, esszéista. Filozófiát, francia nyelvet és irodalmat is oktatott franciaországi, svájci, angliai és egyiptomi egyetemeken. Jelenleg egy faluban él az Alpok közelében.

Erich Fried

Elfüggönyözött kép

Szeretik a szabadságot
ahogy
asszonyukat
szeretik
a sötétben

Tapogatják
és nem mernek
kitárult
ölébe
pillantani

Csatlakozás egy nagyhatalomhoz

Együtt élni a gyilkosokkal
érthető óhaj
ha ettől függ az élet
és a gyilkosok erősek

Együtt élni a gyilkosokkal
annyi mint tudni:
egy napon meghalnak ők is
s mindazok akik velük éltek

A végső győzelem sejtelme

Sziszifosz
a konok
bozontosan
és betelve
a lisztszerű portól
retteg
hogy elnövi
a kő

Őrültség
az örökös
munkába menekülés
értelme:
magát a menekvést
hiúsítja meg

Elkopó
kővel együtt
fogy az árnyék is
mely az ájuláshoz
erőt adott

Maholnap már csak
kavics görög fel-le
a simára tarolt hegyoldalon
S mi marad?

Semmi más
mint a gyötrelem
hogy kínját túlélte

Cseh Károly fordításai

Erich Fried osztrák költő 1921-ben született Bécsben, 1988-ban hunyt el Baden-Badenben. 1938-ban Angliába emigrált, s ott élt és alkotott költőként, íróként, műfordítóként. Lírájára az áhítatos és az ironikus-groteszk hangvétel egyaránt jellemző, mint ahogy sajátságos formavilágában megférnek a haikuk, tankák és a szabad versek is.

Petko Vojnić Purčar

Versek az útitarisznyából

A Királyok Völgyében

A jobb és a bal markában
az istennő kígyókat szorongat
melyek a talapzaton
a Nílus levegőjében és vizében
süvítenek mint a repülőszőnyeg
A rettenet ezredéves
mely előbb a sík völgybe
majd a szent hegyek közé vezet
Merre hát: a fáraókkal
vagy a halászokkal tartsunk-e?
A betűtlen feliratokat
a freskókról betűzzük, vagy talán
a múmiák gyolcsai rejtegetik?
A kincseket elnyelték
az olvasztótégelyek
A feleségek a fáraók mellett alusznak
A Napisten talál majd rájuk
a fűben meg a bambusz bugájában
Tűzfelhő borul a tájra
elhamvasztja a papirusz sarjút
de nem a lábunk nyomát is

A bokharai mecset

J. Melvingernek

Nappal
Marco Polo
setét kaftánujjába búvik
Éjszaka
egy távoli városban álmodó
poéta vendége
Reggel
az első kakasszóra
újra itt van 'la
a sivatag szélén
ahol mindig is volt
Örök rejtélyeként színeváltozásainak

A *kínai falnál*

Minek ez a nagy sietség, újkori népvándorlás?
A tea melyet a galambunkkal itattunk meg
a tetőn
karavánszám érkezik a Keletről.
Éveiket meghazudtoló
fiatalos ám bölcsességre való arcok –
nem győzik csodálni őket a beavatatlanok.
Akárcsak ezer évvel ezelőtt.
Egymásra ismertünk a tükörben
melyet senki sem látott a szemünkben.
Kivéve…
a soron kívül kiszemelt
kiválasztottakat.
Amiképpen
az új Keletről
és az ezüstlő Nyugatról
jött őseink is
egyetlen platinaedénnyé ötvöződtek.

Könnyíts lelkeden
és ússzál
tűnj el egy pillanatra a világmindenségben
majd hozz onnan egy korsó életvizet
H_2O-t szó- és csillagpor-zene kísérettel.

A *magyarkanizsai gejzír*

Nomádok és földművesek kardot és faekét ásnak el
a folyóparton. Szerteszét ősi szilajménes legelész
Szomorúfüzek fésülik földig érő hajuk. Hajókra és
repülőgépekre vadásznak. A Tisza közepén gejzír,
vízoszlop-obeliszk okádja a színtelen tüzet, Attila alakját idézve,
ki humuszból rakott vállain emeli magasabbra a medret
Az örökkévalóságot az áramlásban és örökös vándorlását a homokpadoknak
Bronzpajzsokkal szemben torpan meg az örökkévalóság
önnönmagával perlekedve. Mozgalmas park
benne szálfákként gyökeret vert emberekkel. A gejzír
két szántóföldet, innen és túl két kihalt strandot
meg egy költő nevét viselő utcát ível át újra
Két gyerek vadgesztenyét forgat a kezében, zászlóként lobogó hajukban
föld alatti gejzír kerget tűzvonatot. Forró lenyomataként
a hullámos felszínnek, honcsokos tájnak, homoknak, szőlőskerteknek
hanyatt fordult teknőc terelgeti a földi vérkeringést

A mélyben alszik a tenger, s épp erről a városról és folyóról álmodik
Nyári hűsében a tölgyligetnek, makkoláskor, versterméskor,
az odaképzelt hídon át tódul az utókor
Obeliszkek és erdők helyett, igazában azokkal elvegyülve
A jövőnek a magunk képére és hasonlatosságára teremtett arcait látjuk
leheletként, így megsokszorozódva. Hozzánk futnak, és megérintik majd
azt, ami kimondhatatlan. Kanizsa az újkori emlékezetben.
Emellett aztán kitartanak. Elfojtják a gejzírt. Kilomboztatják
a topolyfát. Csillapítják az éhük. Sztyeppei szomjukat oltják. A felhő
tüzét júniusi napáldozatkor
„De él az arany és a vér”
Al’ vječan je život krvi i zlata
és az örök Ady

Az *újvidéki korzó*

A. Tišmának

A folyópart felől
a föld alatti pataknak tart
A patak felől a hatalmas folyamnak
Sétálók – ragyog az arcuk
Mi is itt vagyunk
meg a hosszan nyújtózó tengerár
Rajtunk
folyik át minden
Valahonnan a távoli Nyugat
valahonnan a rejtélyes Kelet
mészkövéből ered
és oda torkollik minden
Mi meg aztán: vissza
a hullámzó korzóhoz
Hangyamód araszolunk
a sűrű tésztában

Borbély János fordítása

Petko Vojnić Purčar vajdasági horvát író, költő, filmszerző Szabadkán született 1939-ben. A belgrádi egyetem összehasonlító irodalomtörténeti szakán szerzett oklevelet, filmrendezést Párizsban tanult. Több regény, verseskönyv, novelláskötet, színmű szerzője. NIN-díjas regényíró, elbeszéléseiért Szirmai Károly-díjat kapott, egyik drámája pedig első díjat nyert a vajdasági színházak fesztiválján. Művei több idegen nyelvű fordításban is olvashatók. Az Újvidék melletti Péterváradon él.

Michael Basse

Moszkva-polaroid

Ezek itt nem koldulnak
mint new orleansban
méltósággal de decensen
fordulnak fel
most új jelek járnak
nyugattól tanulni stb.

marina zwetajewa visszatért
saját múzeuma van
rilke hallotta húsvétkor a harangokat
az iwan welikij nagy harangzúgását
„így dobog azon ország szíve
amelyik jövőjére vár“
újra dobog
tovább dobog

így turkáló-címek előtt
a porfír-mauzóleum előtt
és ötvenezer milliomos
őrzi a bejáratot
pedig történelem nem rí róla le

kint néhány komszomolista
john reed néz az új gumra
alatta disneyland hagymakolostora
alább a néma moszkva
szófogadó vég nélküli szalag

ilyenkor júniusi éjszakákon
nagy tűzijáték az arbat fölött
a telihold eltörpül mellette
hej akinek most nincs tetőterasza

végül mégiscsak
lux ex oriente
de milyen
mennyire más
inkább este mint reggel
főváros-szindróma

és hemzsegő biztonságiak
nincs mitől félned
moszkva annyira nyitott
a rubel gurul, nem is gondolnád
egész otthonosan érzed magad
és a luxushotel olyan mint a chelseai
inkább ne is szállj meg ott

a tökrészeg mellett
a rendezői fakultás
the embassy for her majesty
a gentlemen's club
a régiből csinálj újat
ez a fellendülés

boom a twerskaján
boom a nowij arbaton
'bármilyen munkát vállalok'
'tetoválás kívánság szerint'
babuska hevesen veti a keresztet
lenin-putin-sztálinbábuk
romanowék brad pitt & bush
néznek rád
néznek utánad

így ügyes biznisz-fogásokkal
itt-ott banánhéjjal
de különben minden igen tiszta
fényesre csiszolt macskakövek
a fehér ház színtiszta fehér
sehol páncélkocsik
a világ legmeredekebb futólépcsői
határozottan túl kevés graffiti
ha ettől nem szédülsz el

a városi rendőrség angolul beszél
a kremlben ljuba angolul beszél
„*HUNDRED AND SIXTEEN INVASIONS…*"
a vezetés ezzel kezdődik el

új jelek járnak most
levélarany keresztek alatt
III. iwan oroszország
I. putin oroszország
helikopterrel repül a munkába
a legénység többi részét nem látni
földalatti belépés
lezárt terület harmadik róma
negyedik már nem lesz

a földalatti rekordot dönt meg
pokoli hangos készülék
kellemesen csökkentett fény
aurora-dicsfény a föld alatt
stukkóboltozat bronzcsillárok
nirosta-acél & mozaikok
ez az új idők üteme

barikadnaja
komsomolskaja
ploscsad revoljucii
piazza del populo
colosseum
márványlépcsők cézár-carevics-katedrálisok
körös-körül acélbeton

így csillagok nélkül júniusban
eggyé válnak milliókkal
a MILLIÓK

Így dobog azon ország szíve

Schiff Júlia fordítása

Michael Basse 1957-ben született a nordrhein-westfaleni Bad-Salzuflenben, újságoknál és a rádiónál gyakorolt szerkesztőségi tevékenység után filozófia-, pszichológia- és germanisztika-tanulmányokat végzett. 1993 óta szabad munkatársa a Bajor Rádió kultúrkritikai részlegének. Esszét, irodalomkritikát és szerzői portrékat ír; fordít angolból, franciából és bolgár nyelvből (John F. Deane, Anise Koltz, Ljubomir Nikolov, Blaga Dimitrova). Münchenben él.
Honlap: www.michaelbasse.de

A következő nevek/idézetek fordulnak elő a szövegben: *„…groes geläut auf dem iwan welikij / so schlägt das herz des landes / der auf seine zukunft wartet* (az iwan welikij nagy harangzúgása / így dobog azon országnak a szíve / amelyik jövőjére vár), Rainer Maria Rilke első Moszkva-látogatásánál 1899-ben; John Reed (1887–1920) publicista, a *Ten days that shock the world* című könyv szerzője, aki egyedüli amerikaiként díszsírhelyet nyert egyéb prominens kommunisták oldalán a Kreml falánál; *Hotel Lux*, a Komintern rezidenciája, kb. 600 embernek adott szállást, többek között olyan nagyságoknak, mint Ho Si Minh, Csu-En-lai, Tito, Herbert Wehner (alias Hans Funk).

Szülőföldem, Biharország

Biharugra Békés megye északkeleti csücskében, Hajdú-Bihar és Békés megye, valamint a magyar–román államhatár találkozásánál fekszik. A település mintegy ezer éven át Bihar vármegye részét képezte, de 1950 óta Békés megyéhez tartozik. Napjainkban a Sarkadi kistérség része. Lakosainak száma az utóbbi ötven évben erősen csökken. Ezen időszak alatt a lakosság létszáma kevesebb mint a felére csökkent, ami napjainkban alig több mint 1000 fő. Pedig Biharugra területe ősidők óta lakott hely.

Régészeti kutatások több helyen is őskori leleteket tártak fel a falu határában. Biharugra területén az Árpád-korban már léteztek települések: Peszere, Peterd, Monostorugra, Nagyugra, Kisugra vagy Egyházasugra. A tatárjárás és a török dúlás időszaka alatt azonban ezek elpusztultak, elnéptelenedtek, és a török dúlás után, 1693-ban már csak Monostorosugra, más néven Nagyugra népesült be újra, s neveztetett ezután már egyszerűen csak Ugrának. A következő bő két és fél évszázad alatt folyamatosan nőtt a lakosság létszáma. Még a nagy járványok, illetve később a két világháború okozta embervesztességeket is meglepően hamar reprodukálta a település. Különösen jó hatással volt a falu megtartó erejére a halastavak létrehozása, melyek közül az elsők 1909 és 1913 között készültek el. A biharugrai halastavak egy mesterségesen kialakított halastórendszer, mely területileg két, jól elkülöníthető – a biharugrai és a begécsi – egységből áll. A tavak 1927 hektáros területükkel Magyarország második legnagyobb halastórendszerét alkotják. Biharugra legfőbb vonzerejét ez a tórendszer és a hozzá tartozó szikes puszta adja. A Körös–Maros Nemzeti Park részeként növény- és állatvilága fokozottan védett. 1997 áprilisa óta a Nemzetközi Jelentőségű Vadvizek Jegyzékében (közismert nevén a Ramsari Egyezményben) is szerepel.

Biharugra nevezetes szülötte és lakója volt a népi írók egyik legjelentősebb alakja, Szabó Pál (1893–1970). Regényeinek, novelláinak témája a biharugrai táj és népének kemény, küzdelmes élete.

* * *

„Minket elhallgatni lehet, de kikerülni nem” – mondta Szabó Pál. Sajnos a népi írók munkássága iránti érdeklődés egyre gyérül, s ebben nagy szerepe van iskolai irodalomoktatásunknak is. Ez a tény is motivált néhányunkat, amikor 2008-ban (hagyományteremtő szándékkal, *Vígh Ilona agilis polgármester asszonyunk kezdeményezésére*) útjára indítottuk *a Szabó Pál Irodalmi és Prózamondó Versenyt* Biharugra Község Önkormányzata, a Biharugra Gyermekeiért Alapítvány és a Szabó Pál Irodalmi Emlékház közreműködésével.

A versenyt az író születésnapja, április 5. közelében rendezzük. A vetélkedő előkészítő munkálatait egy hattagú grémium végzi, melynek tagjai: Tóth Dezsőné tanár, Tóth Elek tanár, önkormányzati képviselő, Szoboszlai Zoltán üzemmérnök, önkormányzati képviselő, Bertalanné Bujdosó Tünde tanár, Topa Sándorné könyvtáros, Szluka Mátyás tanár.

Főként Szabó Pál életútjának ismeretét, illetve novelláit állítjuk versenyeink középpontjába. 2010-ben (immáron 3. alkalommal) a *Magyarok*, a *Szomszédok* című kis-

regényekre és a *Minden olyan, mintha ezüst volna* című novellára építettünk, valamint egy tájnyelvi szavak felismerését kívánó feladatsor megoldását vártuk versenyzőinktől. Írjatok esszét arról, miként motiválta a „honszerelem" érzése a *Magyarok* című novella főhősét, Nagy Jánost!

A 2010. április 8-án megrendezésre került vetélkedőre a környező községekből, városokból (Magyarhomorog, Vésztő, Szeghalom, Körösszakál, Berettyóújfalu, Komádi, Biharugra, Gyula) 13 (3 fős) csapat és 21 fő prózamondó jelezte részvételi szándékát, s meg is jelentek azon.

A Szabó Pál Irodalmi Emlékház

Hála Istennek évről évre szponzorok is támogatják rendezvényünket.

Ez évben a meghirdetők mellett (kiemelten!) az *Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Petőfi Irodalmi Múzeum,* Békés Megye Önkormányzata, Bartók Béla Művelődési Központ és Könyvtár (Sarkad) és helyi vállalkozók segítették kezdeményezésünket.

Az irodalmi vetélkedőn a zsűrielnöki teendőket Dr. Végh Károly irodalomtörténész, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa vállalta, míg a prózamondóknál Tóth Elek tanár látta el a tisztet.

Az irodalmi vetélkedőnek a *Bihari Madárvárta*, míg a prózamondó versenynek a *Szabó Pál Könyvtár* adott helyet.

A versenyzők a megnyitó után megkoszorúzták az író könyvtár előtt álló szobrát, majd ellátogattak a Szabó Pál Irodalmi Emlékházhoz is. A versenyző gyermekek értékes jutalomban részesültek.

Szluka Mátyás (tudósítás)–Szoboszlai Zoltán (történeti bevezető és képek)

E rovatunkat támogatta: Községi Önkormányzat, Biharugra; Szabó Pál Irodalmi Emlékház.

„...a költészet maga?”

„A családi legenda szerint József Áron, a gyermek harmincnégy esztendős szappanfőző munkás édesapja – aki két lánya után már-már rögeszmésen fiú-utódra vágyott – egy jósálom hatására választotta a hun király nevét.” *(Valachi Anna)*

„Ugyanaz a helyzet áll fenn, mint a *Kései sirató* esetében: a hétköznapi életben képtelenség, amit József Attila elvár, a költészet világában megrendítő nagy mű ható eleme.” *(Tverdota György)*

„Az európai országok többségével ellentétben Magyarországon még nem írták meg a művészi performansz történetét, holott lassan elmennek közülünk azok az emberek, akik ott voltak a kezdetekkor.” *(Szombathy Bálint)*

„Ha egy műfordításokból álló versantológiát lapozgatok, többnyire néhány sor után ki tudom találni, ki fordította, mármint ha költőként ismerem a fordítót – ugyanez prózánál nemigen fordulhat elő, ha mégis, inkább hiba, mint erény.” *(Rakovszky Zsuzsa)*

„Hieronymus virtuális kőtábláin gyarapodnak, változnak, cserélődnek a parancsolatok, és jó néhányuk egymásnak is tökéletesen ellentmond. A mindenkori fordító legjobb hite szerint összerakosgatja belőlük személyes kánonját, időről időre maga is igazítgatva, cserélgetve az egyes regulákat.” *(Szénási Ferenc)*

„A műfordítás: mesterség és művészet. Nemcsak kulturális tájékoztatásra szolgál. Úgy terjeszti, hogy élménnyé teszi az ismeretet.” *(Géher István)*

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt. (1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: ***http://www.napkut.hu***

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

9 771419 408008 10003

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Civil Alapprogram

Folyóiratunk megjelenését a Nemzeti Kulturálsi Alap és a Nemzeti Civil Alapprogram támogatja.